

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Hacıyev Mahmud Rüstəm oğlu

(MAGİSTRANTIN A.S.A)

**“Azərbaycanda sənaye-texnologiya parklarının yaradılması və
inkişafı”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060405 “Sənayenin təşkili və idarə edilməsi”

İxtisaslaşma: “Müəssisənin iqtisadiyyatı”

İxtisaslaşma:

Elmi rəhbər

dos., i.ü.f.d. S.M.Məmmədov

Kafedra müdiri:

Müəssisənin iqtisadiyyatı

**Magistr proqramının
rəhbəri**

dos., i.e.n. A.Ş. Mehtiyev

dos., i.e.n. Ə.V.Hacıyev

BAKİ -2017

MÜNDƏRİCAT

	<u>Səh.</u>
GİRİŞ	3
FƏSİL I. AZƏRBAYCANDA SƏNAYE - TEXNOLOGİYA PARKLARININ YARADILMASININ MAHİYYƏTİ VƏ ONUN NƏZƏRİ - METODOLOJİ ƏSASLARI	8
1.1. Sənaye-texnoparkları, onların mahiyyəti, sosial-iqtisadi əhəmiyyəti, yaranmasına və inkişafına təsir amilləri.....	8
1.2. Texnoloji parkların yaranma səbəbləri və təsnifatlaşdırılması.....	15
1.3. Sənaye-texnoparkların yaradılması üzrə xarici ölkələrin təcrübəsi.....	21
FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA SƏNAYE-TEXNOLOGİYA PARKLARININ YARADILMASI, MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ İNKİŞAF TENDENSİYASI	29
2.1. Azərbaycanda sənaye-texnologiya parklarının yaradılması və inkişaf təcrübəsinin təhlili.....	29
2.2. Azərbaycanda və xarici ölkələrdə yaradılmış texnoloji parkların müqayisəli təhlili.....	43
2.3. Sənaye-texnoparklarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodları.....	54
FƏSİL III. AZƏRBAYCANDA SƏNAYE-TEXNOLOJİ PARKLARIN YARADILMASI VƏ İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ	66
3.1. Azərbaycanda sənaye texnoloji parkların yaradılması və inkişafna mane olan amillər.....	66
3.2. Azərbaycanda sənaye-texnoparkların yaradılması və inkişaf problemlərinin həlli yolları.....	73
NƏTİCƏ	80
ƏDƏBİYYAT	88
PEZİOME	91
SUMMARY	92
REFERAT	93

GİRİŞ

Tədqiqatın aktuallığı. “Yeni iqtisadiyyat”da hər bir ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin səviyyəsi sənayedə innovasiya fəallığından asılıdır. Dünya təcrübəsində qəbul olunmuşdur ki, yeni məhsullara və istehsallara investisiya yatırılarkən firma və müəssisələr xalq təsərrüfatını ayrı-ayrı subyektinin maliyyə-iqtisadi vəziyyətindən, reytingindən başqa həmçinin bu və ya digər ölkədə uğurlu innovasiyalı müəssisə və sahibkarların nə qədər çoxsaylı olmaları və kəmiyyətin necə artmasını təhlil edirlər.

Hazırda ABŞ-da 35%, RF-də 4,-5% sənaye müəssisələri öz fəaliyyətlərinə innovasiya işləmələrini inkişaf etdirir və tətbiq edirlər. Kiçik biznesdə innovasiyon müəssisələr payı ABŞ-da 4-5%, RF-də isə 1% təşkil edir.

Belə bir şəraitdə texnoloji parkların rolu artır. Texnoparklar innovasiyanı stimullaşdırmağa, onun tərkibində müəssisələr üçün yeniliklərin edilməsi, motivləndirmə və onların əlverişli məhsula çevrilmələri, gələcdə isə uğurlu şirkətlər kimi formalaşmaları üçün imkan və şərait yaradır.

Hazırda ölkədə texnoloji parklarının yaradılması üzrə təcrübə toplanılmış və ondan faydalanaraq Naxçıvanda da texnoparkın yaradılması üçün zəruri ciddi potensialın olması nəzərə alınaraq Muxtar Respublikanın ərazisində elmi və sənaye parkının yaradılması daha perspektivli hesab edilir. Naxçıvan Türkiyə və İran dövlətlərinin ərazisindən keçməklə Avropaya və Asiyaya, hava nəqliyyatı vasitəsilə isə birbaşa dünyanın istənilən ölkəsinə çıxış imkanları mövcuddur.

Azərbaycanda ilk texnologiya parkı (Sumqayıt texnologiyalar parkı) 22 dekabr 2009-cu ildə ölkə başısı cənab İlham Əliyevin tərəfindən istifadəyə verilmişdir. STP-nin yaradılmasında məqsəd ölkədə sənayenin neft sektorundan asılılığını azaltmaq, yeni müasir elmtutumlu, yüksək texnologiyalı istehsalların yaradılması, dünya bazarına çıxarıla biləcək məhsulların istehsalını təşkil etmək və əhalini iş yerləri ilə təmin etməkdən ibarətdir.

Sumqayıt texnoparkının, Sumqayıt kimya əsnaye parkının, Balaxanı sənaye parkının və s. yaradılması baza müəssisələrinin maliyyə-iqtisadi vəziyyətinin

müəyyən dərəcədə yaxşılaşmasına, həmçinin kiçik və orta ölçülü müəssisələrin fəaliyyətinin fəallaşmasına təkan vermişdir. Lakin sumqayıt texnologiyalar parkının bir neçə ilə fəaliyyətini qurması və tam gücü ilə olmasa da orta səviyyədə işləməsi eyni zamanda 3500-ə qədər insanı iş yerləri ilə təmin edirdi. Dünya bazarında neftin qiymətinin 2,5 dəfə aşağı salınması və ölkələrin iqtisadiyyatındakı durğunluq və iqtisadi qeyri-sabitlik STP-nin işinə də güclü neqativ təsir etmişdir ki, hazırda demək olar ki, bütün rezident müəssisələr qismən fəaliyyət göstərilir.

Texnoparkların yaradılması məqsədli istiqamətləri dövrün, dünya iqtisadiyyatında gedən proseslər nəticəsində müəyyən dərəcədə transformasiyaya uğramışdır.

Yaradılan texnoparkların əksəriyyəti əsas iki məqsədin reallaşdırılmasına orientr edilmişdir: mövcud resurslardan istifadə və yeni texnologiyanın cəlb edilməsi hesabına istehsal fəaliyyətini aktivləşdirmək. Hələ də texnoparkların təşkilində yeni texnologiyanın yaradılması zəncirinin reallaşdırılması üçün şəraitin formalaşdırılması məqsədi onların ümumi məqsədinin əsasını təşkil etmir.

Texnoparkların yaradılması üzrə növbəti fəalliq ölkələrdə iqtisadi stabillik və innovasiya biznesinin yeni formalarının, o cümlədən texnoloji parkların təşkilinə dövlətlərin maraqlarının artması ilə şərtlənmişdir. Belə strukturlara dövlətlərin, onların hakimiyyət və idarəedici orqanlarının maraqlarının artması texnoparkların strateji vəzifələri daha sürətli və çevik həyata keçirilmə, iqtisadi regionda, yerləşmə ərazisində yerli resurslardan maksimum istifadə etməklə “artım mərkəzi”ni formalaşdırmaq imkanlarına malikdirlər.

Lakin respublikda texnoloji parkların yaradılması və fəaliyyət mexanizmləri, onların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodları mükəmməl deyildir. Bu kimi vəziyyətlər dissertasiya işi üzrə seçilmiş mövzusunun aktuallığını və onun istiqamətini müəyyən etmişdir.

Problemin işlənmə dərəcəsi. Texnoparkların yaradılması və inkişafı problemləri müasir dövrdə bütün ölkələrin iqtisadi maraqlarının bir hissəsini təşkil etdiyi kimi innovasiya biznesinin təşkilinin tipik mexanizmlərinin öyrənilməsi və

yeni yanaşmaların hazırlanmasının zəruriliy bu kimi məsələləri yerli və xarici iqtisadçı - alimlərin elmi –tədqiqat işlərinin obyektinə çevirmişdir.

Bu kimi məsələlərin öyrənilməsinə yerli və əcnəbi iqtisadçı - alimlərdən Ə.X.Nuriyev, R.P.Sultanova, G.Z.Yüzbaşeva, Q.S.Süleymanov, Ə.V.Hacıyev, F.H. Qasimov, S.M.Məmmədov, O.Priqojin, R.Çeçenova, V.Yatnova, St.Bir, D.Hey, T.Kvaşim, Ş.Taçuno, A.Anderson, Y.Ştant, A.Verenikina, D.Voloşin, P.Draker, B.Zabelin, N.Lipatnikov, B. Milner, N.Orlova, B.Sedova, və bu kimi digər alimlərin elmi əsərlərində geniş yer verilmişdir.

Lakin yüksək səviyyəli tədqiqatların aparılmasına baxmayaraq dünya iqtisadiyyatında gedən sürətli inkişaf tendensiyaları yeni-yeni problemlərin yaranmasına səbəb olur. Yerli alimlərin əsərlərində əsasən diqqət innovasiyalı sənaye mərkəzlərinin, texnoparkların əhəmiyyəti və yaradılması ilə nə vəd edir kimi məsələlərin araşdırılmasına həsr edilmişdir. Azərbaycanda texnoparkların inkişafı xüsusiyyətləri, fəaliyyət mexanizmləri, ayrı-ayrı sahələr üzrə onların fəaliyyət xarakteristikalarının müqayisəsi, texnoloji parkların yaradılmasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodları, dövlət dəstəyi istiqamətləri və mexanizmləri kifayət qədər araşdırılmamışdır.

Dissertasiya işində problemin dərinliyi və böyüklüyü, onun aktuallığı və artan praktiki əhəmiyyəti tədqiqatın mövzunun, obyektini və predmetini, məqsədini və vəzifələrini müəyyən etmişdir.

Tədqiqat obyektini. Azərbaycan Respublikasında neçə illərdir ki, yaradılmış və fəaliyyət göstərən texnoloji parklar və sənaye mərkəzləri, ümumilikə texnoloji parkların yaradılması və inkişaf məsələləri təşkil etmişdir.

Tədqiqatın predmetini. Texnoloji parkların yaradılması və inkişafına nəzəri və metodiki yanaşmalar tədqiqatın predmetini təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi. Azərbaycanda texnoloji parkların yaradılması, inkişaf etdirilməsi və elmtutumlu və yüksəktexnoloji parkların yaradılmasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi tədqiqatın məqsədini təşkil edir.

Müəyyən edilmiş məqsədlərə nail olmaq üçün bir neçə vəzifələr təyin edilmişdir:

- texnoparkların fərqli əlamətlərinin təyin edilməsi;
- Azərbaycanda tenoparkların yardılması zəminləri, həmçinin sahə, ərazi və bazar xüsusiyyətlərini müəyyən etmək;
- texnoparkların yaradılmasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin metodiki alətlərinin əsaslandırılması;
- Azərbaycanda yüksək texnologiya parkının yaradılması konsepsiyasının işlənilməsi və onun səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi;
- texnoparkların inkişafına dövlət və regional (yerli) dəstək üzrə mümkün tədbirlər sisteminin işlənilməsi.

Tədqiqatın nəzəri-metadoloji bazasını innovasiya iqtisadiyyatı sahəsinə xüsusi diqqət yetirən, elmi- tədqiqat işləri aparan yerli və əcnəbi iqtisadçı-alimlərin elmi əsərləri təşkil etmişdir. İşdə sistem, mənaq, struktur və müqayisəli təhlil metodlarından, həmçinin ənənəvi təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin və inkişafı qiymətləndirilməsi metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazasını mövzunun işlənilməsi ilə əlaqədar müəyyən edilmiş məsələlərin tədqiqi üçün zəruri olan ststistik məlumatların əldə edilməsi üçün ADSK-nın rəsmi saytı, mövzu ilə əlaqədar internet resurslar, yerli xarici iqtisadçı-alimlərin elmi əsərləri təşkil edir.

Elmi yeniliyi.

1. “Texnopark” anlayışı ona innovativlik, ərazi lokallığı və təşkilati qarşılıqlı əlaqə kimi fərqli əlamətlər əlavə edilməklə dəqiqləşdirilmişdir.
2. Texnoparkın yaradılmasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin metodiki alətləri əsaslandırılmışdır.
3. Texnoparkların yaradılması və inkişafına dövlət dəstəyi tədbirlər sistemi təklif olunur.

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti. Verilən müddəalar və təkliflərdən:

- dövlət hakimiyyət orqanları texnoparkların yaradılması və fəaliyyət göstərməsinə, sənaye siyasətinin işlənilməsi və reallaşdırılmasına dəstək prosesində yararlanırlar;

- texnoparkların yaradılması və inkişafı konsepsiyası, proqram və layihələrinin əsaslandırılmasında sənaye müəssisələri tərəfindən istifadə oluna bilər;

- ali təhsil ocaqlarında “Sənayenin iqtisadiyyatı”, “Qeyri-neft sənayesinin iqtisadiyyatı”, “İnnovasiya menecmenti”, “Sahə iqtisadiyyatı” fənlərinin tədrisi proseslərində istifadə oluna bilər;

- texnoparkların yaradılması planının hazırlanması zamanı nəzəri və metodiki yanaşmaların əsaslandırılmasında sahə elmi-tədqiqat strukturları tərəfindən istifadə oluna bilər;

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, 8 paragraf, nəticə və tövsiyələr və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla, cəmi 96 səhifədən ibarətdir.

FƏSİL I. AZƏRBAYCANDA SƏNAYE - TEXNOLOGIYA PARKLARININ YARADILMASININ MAHIYYƏTİ VƏ ONUN NƏZƏRİ - METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Sənaye-texnoparkları, onların mahiyyəti, sosial-iqtisadi əhəmiyyəti, yaranmasına və inkişafına təsir amilləri

Dünya iqtisadiyyatının müasir inkişafı, qlobalaşdırma proseslərinin dərinləşdiyi bir şəraitdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafı bir başa olaraq milli istehsalçıların rəqabətqabliyyətli məhsullar istehsal etmək bacarığından asılıdır. İstehsal olunan məhsullarının iqtisadi, texniki və digər göstəricilərinin təkmilləşdirilməsi əsasında rəqabətqabliyyətliliyinin yüksəldilməsi, yəni innovasiyalı inkişaf yoluna keçid daha rəşional hesab edilir.

Azərbaycan Respublikasında iqtisadi inkişafın zəif olmasının müxtəlif səbəbləri olmuşdur ki bunlardan biri hələ keçmiş SSRİ-nin, o cümlədən Azərbaycan SSR-nin iqtisadi cəhətdən getdikcə zəifləməsinin səbəbi elmlə istehsal arasındakı mövcud uçurumun olmasıdır. Bu uçurum həm zaman və məkan ölçüsü baxımından da müşühidə olunurdu. Belə boşluğun aradan qaldırılması yalnız dünya iqtisadi məkanında hələ keçən əsrin ortalarından formalaşmaqda və inkişaf etdirilməkdə olan texnoparkların yaradılması ilə mümkündür. Belə texnoparklardan ilkini 1990-cı ildə SSRİ məkanında yaradıldı. Lakin həmin dövrlərdə artıq SSRİ süquta yetməkdə idi.

İnkişafın innovasiya modelinin vacib tərkib elementlərindən biri də fəaliyyəti istehsala və tədqiqat və işləmələrin nəticələrinin kommersiona reallaşdırılmasına yeni texnologiyanın tətbiqi prosesinin təmin edilməsinə yönəldilmiş innovasiyon strukturun yaradılmasıdır.

Demək olar ki, bütün dünyada tam gücü ilə gedən yenilik prosesləri arasında mümkün informasiya texnologiya texnoparklarının yaradılması, bu sahədə fəaliyyət göstərən şirkətlərin vergisiz və aşağı vergi ərazilərində qeydiyyatı aparılır. Bu gün istismar olunan ən yüksək gəlirli obyektlərə neft, qaz və digər təbii resursların hasilatı və emalı sahələri və həmçinin intellektual kapital aid edilir.

Milli iqtisadiyyatın hazırki innovasiya görüntüsü, onun rəqabətqabliyyətliyi dünya iqtisadiyyatının nailiyyətlərinə, onun tələblərinə hələ də cavab vermir. Yerli iqtisadiyyat inkişaf etmiş xarici ölkələrin istehsalçılarının texnoloji iqtisadi ekspansiyasından çox zəif müdafiə olunur. Xarici ölkə iqtisadiyyatı, onların texnologiyaları, məhsulları həm xarici bazarlarda və bilavasitə daxili bazarda yerli məhsulları “əzmək” imkanına malikdirlər. Bütün bu kimi problemlərin həddən çox olduğunu nəzərə alaraq və dövlət başçısının müvafiq dövlət strukturları qarşısında qoyduğu tapşırıqlara uyğun olaraq yerli iqtisadiyyatın innovasiyon inkişaf yoluna keçməsinin birinci milli vəzifə olduğunu qəbul etmək və təcili olaraq düşünülmüş şəkildə həll edilməsi üzrə bütün imkanları səfərbər etmək lazımdır.

Dünyada gedən iqtisadi və sosial proseslər, eyni zamanda siyasi tendensiyalar biliyin artırılması, texnoloji innovasiyaların tətbiqi vasitəsilə ümumi inkişafa nail olmağa xidmət etməlidir.

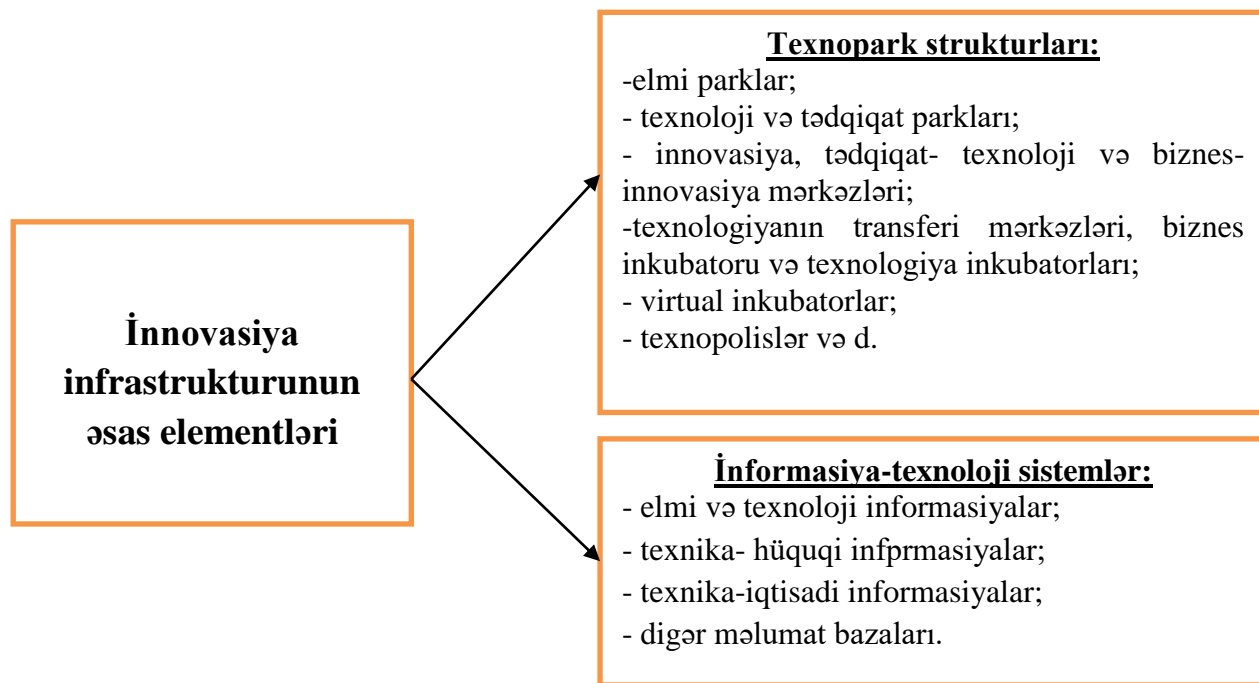
Innovasiya dedikdə isə yeni daha mütərəqqi texnologiyaların, məhsul və xidmət növlərinin yaradılması və təqdim edilməsi, istehsalda, əməyin təşkili və idarəedilməsində yeniliklərin tətbiqi başa düşülür.

Texnoparklar innovasiya iqtisadiyyatının əsas elementlərindən biri kimi son illərdə Azərbaycan hakimiyyəti, elmi-tədqiqat, tədris və istehsal müəssisələrinin xüsusi maraq dairəsinə daxil edilmişdir.

Texnoparklar milli innovasiya sisteminin ləpirləri kimi də təsəvvür edilir. Texnopark xüsusi məkandır. O, həm şəhərsalma və həmçinin memarlıq qərarları üzrə qeyri adi məkan və ya fəaliyyət sahəsidir. Texnopark xüsusi məkandır. O, həm şəhərsalma və həmçinin memarlıq qərarları üzrə qeyri adi məkan və ya fəaliyyət sahəsidir.

Ümumiyyətlə, innovasiya fəaliyyəti subyektlərinin çoxsaylı təşkilatları vardır ki, onlar xidmət və innovasiya proseslərinə dəstək xarakterli təsireici funksiyaları yerinə yetirərək innovasiya infrastrukturunu formalaşdırırlar.

İnnovasiya infrastrukturunu dedikdə isə informasiya, təşkilati, eəhsil və digər şəbəkələrdir ki, yeni ideyalara öz praktiki reallaşdırılması və istehlakçılarını tpmada kömək edir, o proselərə zəmin yaradırlar. İnnovasiya infrastrukturunun baza elemntlərini Şəkil 1.1dəki kimi təsvir etmək olar

Şəkil 1.1. İnnovasiya infrastrukturunun baza elementləri

Ümumi iqtisadi inkişaf fonunda dünyada qloballaşmanın hər sahədə müşahidə olunması, informasiyanın artıq istehsal amillərindən birinə çevrilməsi, informasiya cəmiyyətinin (İC) formalaşması İC-nin tələblərinə cavab verən digər çağırışlara uyğun gələn biliklərə söykənən iqtisadiyyatın formalaşdırılması günümüzün ən mühüm və tez bir zamanda həll edilməsi zəruri olan problemlərindəndir.

Ölkə Prezidentinin 4 may 2009-cu il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya"da¹ biliklərə söykənən iqtisadiyyatın formalaşdırılması üçün bir sıra vəzifələr müəyyən edilmişdir:

¹ «Azərbaycan Respublikasında 2009 — 2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya» nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 4 may 2009-cu il № 255

- elmi-texniki infrastrukturun modernləşdirilməsi;
- elmin, təhsilin və istehsalatın inteqrasiyasının təmin edilməsi;
- mühüm fəaliyyət istiqamətləri kimi innovasiya siyasətinin səmərəsinin artırılması;

- innovasiya fəaliyyəti üçün müvafiq infrastrukturun yaradılması və inkişaf etdirilməsi (texnoparkların, texnoloji mərkəzlərin, biznes inkubatorlarının şəbəkəsinin genişləndirilməsi və s.).

Ölkədə müəyyən dərəcədə təcrid olunaraq vahid ərazidə və yaxudda ki, bir neçə müxtəlif ərazilərdə kompakt şəkildə yerləşən elmi-tədqiqat, tədris, istehsal və s. obyektlərinin innovasiya fəaliyyətini nəzərdə tutan təşkilat forması texnopark adlandırılır.

Bəs texnoloji parklar nədir, bu qurumlar özlərində nələrə ehtiva edirlər?

Beləliklə, texnoloji parkların yaradılması bir məqsəd olaraq müasir dövrün tələblərinə cavab verən yeniliklərin əldə edilməsi və istehsala tətbiqinin təmin etmək üçün qazanılan biliklərin və ixtiraların bacarıqla texnologiyalara tətbiq etməklə alınan yeni istehlak xüsusiyyətli texnologiyaların isə növbəti mərhələdə kommersiya məhsullarına çevrilməsi, məqsədli şəkildə müvafiq araşdırmaların aparılmasının açəkilən milli xərclərin effektivliyinin yüksəldilməsi, texnologiyaların, elmi yeniliklərin kiçik sahibkarlıq subyektləri vasitəsilə sənayenin bütün sahələrinə ötürülməsi, yeni elmtutumlu sahibkarlıq subyektlərinin formalaşması, bazarda mövqelərinin möhkəmlənməsi və s. tələb edir.

Beləliklə, texnoloji parkların kiçik və orta ölçülü elmtutumlu firma və müəssisələrin rahat fəaliyyəti və inkişafı üçün olduqca əlverişli mühitin formalaşdığı, şəraitin yaradıldığı məkandır, daha doğrusu elm-istehsalat kompleksidir. O eyni zamanda texnoloji parklar aparılan elmi fəaliyyət nəticəsində əldə edilənlərin innovasiyon məhsula çevrilməsi və tədavül sferasına çıxarılması ilə də məşğul olur.

Qafqaz Universiteti Texnoparkının direktoru, dosent İsa Qasımova görə, yüksək texnologiyalar istehsalının 4 təməl tərəfi vardır²:

- Araşdırmaçı bacarıqları və həvəsi olan insan gücü;
- Yetərli məlumat bazası;
- Yetərli maliyyə dəstəyi;
- Proqramlı bir şəkildə elmi tədqiqatların aparılması.

Dünya standartlarına əsasən texnoparkların əsas hədəfləri universitetlərin təhsil, tədris və araşdırma fəaliyyətlərini dəstəkləyərək daha səmərəli nəticələr əldə etmək; sənayenin rəqabət gücünü artırmaq, yüksək texnologiyalara əsaslanan regional və iqtisadi inkişafı sürətləndirməkdir.

Texnoloji parklar adətən bir və ya bir-neçə ali məktəbləri - universitetləri, həmçinin elmi-tədqiqat işlərinin həyata keçirən mərkəzlərlə ilə birbaşa əlaqədə olaraq və ya ortaq fəaliyyətlərlə məşğul olurlar.

Texnoparklar yüksək elmi-texniki potensiala malik olan, perspektivli müəssisələrin yaradılması, fəaliyyətinin təşkili və inkişaf etdirilməsini məqsəd tutan təsərrüfatçılıq məkanlarıdır.

Dünyanın bəzi ölkələri üçün, o cümlədən Şərqi Asiyanın bütün yeni sənaye iqtisadiyyatlı (Sinqapur, Tayvan, Koreya Respublikası) ölkələri üçün belə ərazilər milli iqtisadi modelin inkişafının ixracyönümlüyü siyasətindən yüksək texnologiyaya və innovasiya iqtisadiyyatının formalaşdırılmasına əsaslanan siyasətə transformasiyasının əsasına çevrilmişdir.

Texnoparklar ölkə iqtisadiyyatının sahə quruluşu yüksək texnologiya sahəsində tədqiqatların aparılması, informasiya xidmətlərinin göstərilməsi, biotexnologiyanın inkişafı, yeni materialların və yeni yüksək texnologiyaların, kosmos və okean sferası texnologiyalarının istehsalı, yüksək texnologiya və təhsil sahəsində tədqiqatların aparılması, yüksəktexnologiyalı sənaye, yüksək

---

² http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi/2013/may/308993.htm, Universitet-texnopark vəhdəti yüksək texnologiyaların və innovativ fəaliyyətlərin inkişaf etdirildiyi məkandır. Azərbaycan müəllimi.- 2013.- 10 may.- S.8.

texnologiyalı məhsulların satışı, elmi kadrların hazırlanması kimi sahələrin məcmusundan ibarət olmaqla formalaşır.

Məsələn, Çin Xalq Respublikasının “Kunming” texnoparkında 65% sənaye istehsalı cəmlənmişdir ki, orada yeni məhsullar istehsal olunur, o cümlədən yeni tipli metallurgiya məhsulları, orqanik funksional polimer materiallar və mühəndis texnologiyaları istehsal olunur. Məhz bu sahələr Kunmingin yüksək texnologiya və sənaye inkişaf zonalarının klasterini formalaşdırmışdır. Bu zonada həmçinin biologiya və biolijitibb sahəsi inkişaf etmişdir ki, o - 25%, optoelektronika-7%, elektronika və informasiya texnologiyası isə - 3% paya malikdirlər. İASP-nin məlumatlarına görə elmi parkların 66%-i şəhərlərdə, 27%-i isə 25 km-dən uzaq olmayaraq şəhərlərə yaxın ərazilərdə yerləşdirilmişlər. Bu şəhərlər təqribən 500 min və daha çox sakini olan yaşayış məskənləridirlər.

Avropa ölkələrində isə elmi parklar (53%) əsasən böyük olmayan şəhərlərdə yerləşdirilir. Elmi parkların əksəriyyəti (53%) universitet şəhərciklərindən və ərazilərindən kənarında yerləşdirilmişdir. Universitet şəhərciklərində və ona məxsus ərazilərdə yerləşən elmi parkların xüsusi çəkisi isə 36% təşkil edir. Elmi parklar əsasən 200 min m²-ə qədər (40%) və 1mln. m² və daha geniş sahələrə malik ərazilərdə yerləşdirilmişlər [21].

Dünya praktikasına əsasən söyləmək olar ki, parklar bir və ya bir neçə sahənin inkişafı üzrə ixtisaslaşa bilər. Bir sahənin inkişafı üzrə ixtisaslaşmış elmi parklar əsasən xüsusi elmi parklar kimi fəaliyyət göstərirlər. Lakin bir neçə sahənin inkişafı üzrə ixtisaslaşmış elmi parklar yarı-xüsusi xarakterə malik olurlar. Elmi və texnoloji parkların əsas hissəsi (65%) sənaye klasterlərinə yaxın yerləşdirilir.

Elmi parkların əsas xüsusiyyətlərindən biri biznes-inkubatorların inkişafı ilə əlaqədardır. Parkların hər 2/3-nin ərazisində biznes-inkubatorları fəaliyyət göstərir.

Qabaqcıl təcrübələrə əsasən texnoparklar universitet bazasında, iri müəssisələrin bazalarında, idxal bazalarında yaradıla bilər və həmçinin kompleks xarakterə malik ola bilərlər. İnkişaf etmiş ölkələrin texnoparkları əsasən ETTKİ-lərin aparılmasına üstünlük verdiyi halda inkişaf etməkdə olan və keçid

iqtisadiyyatlı ölkələrin texnoparkları isə ofşor proqramlaşdırılmasına üstünlük verməli olurlar.

Dünya təcrübəsində elmi parklar sənaye parklarının yerində, elmi-sənaye parkları ixrac-istehsal zonalarında yarandığı halda, texnopolislər böhranlı regionların iqtisadi inkişaf səviyyəsini yüksəltmək üçün kənd yerlərində yaradılır. Elmi parkların bir qayda olaraq əsas hədəfi tədqiqatların aparılması, yüksək texnologiyaların işlənməsi və ETTKİ-lərin sənaye tətbiqinə kömək göstərməkdən ibarətdir. Elmi-sənaye parkları öz məqsədləri arasında əsas üstünlüyü yüksək texnologiyanın adsorbsiya edilməsi və inkişafı, həmçinin sənayenin inkişafına kömək göstərməyə verir. Texnopolislər üçün tədqiqatların aparılması, istehsal, kadrların hazırlanması, yüksək texnologiya və mədəni ənənələrə əsaslanan şəhər modeli kombinasiyalrı əsas amildir. Yüksək texnoloji sənaye əraziləri yüksək texnologiyanın işlənməsi və istehsalı üçün əsas kimi tədqiqatların, istehsal proseslərinin, təhsilin və əhalinin həyat səviyyəsinin optimal kombinasiyasını nəzərdə tutur.

Yeni texnologiyaların biznes üçün inkar olunmaz üstünlüyünü təmin etməsi və biznes elitası tərəfindən onun başa düşülməsi texnoparkların sürətlə inkişaf etməsinə səbəb olmuşdur. İri həcmli sifarişlər, innovasiyanın sürətlə tətbiqi imkanları, texniki qərar seçimində çevik aprobasiya imkanı, abadlaşdırılmış meydanlar, nəqliyyat və yanaşma yolları, texnoparklar istehsal və hazır məhsulların satışı xərclərini əhəmiyyətli dərəcədə azaltmağa imkan verir.

Texnopark və elmi mərkəzlərin yaradılması yalnız iqtisadi deyil, həmçinin sosial əhəmiyyətlə malikdir. Belə ki, bi mərkəzlərdə işçilər prestijli iş yerlərində çalışır, yüksək əmək haqqı alır. Texnopark və elmi mərkəzlərdə əsasən gənclər çalışır. Belə iş yerləri gənclərə öz bilik və bacarıqlarını ortaya qoymağa, uğur qazanmaq və inkişaf üçün şərait yaradır. Texnopark və elmi mərkəzlərin yaradılması iqtisadiyyatın yüksək texnologiyalı istehsal istiqamətinə, sosial-iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşdırılmasına və regionların iqtisadi inkişaf səviyyəsinin bərabərləşməsinə istiqamətinə yönəldilməsinə təkan verir. Texnopark və elmi

mərkəzlərin yaradılması elmtutumlu istehsalın inkişaf etməsini və ölkənin iqtisadiyyat sahələrinin innovasiyalı inkişaf yolu seçməsinə stimül yardır. Texnopark və elmi mərkəzlərin inkişaf strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi ayrılıqda hər hansı bir iqtisadi rayonun və həmçinin bütövlükdə ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin artmasına təsir göstərir [22].

Texnoloji parklar yaradılmaqla ölkənin və konkret iqtisadi rayonların ayrı-ayrı iqtisadi - sosial inkişaf aspektlərinə, bilavasitə orada çalışan işçilərin və ümumilikdə əhalinin yaşayış vəziyyətinə və tərzinə birbaşa və dolayı təsir göstərir. Xarici ölkələrin texnoparkların və elmi mərkəzlərin təşkili təcrübəsi ölkə iqtisadiyyatını modernləşdirməyə və innovasiya proseslərini fəallaşdırmağa imkan verən elm və istehsalın sıx qarşılıqlı təsir mexanizminin səmərəliliyini təsdiq edir. Ölkənin ayrı-ayrı regionlarında texnopark strukturlarının yaradılması iqtisadiyyatın yüksək texnologiyalı sahələrinin inkişafı üçün maliyyə və intellektual resursların cəmləşməsini təmin edir.

1.2. Texnoloji parkların yaranma səbəbləri və təsnifatlaşdırılması

Texnoloji parklar ölkədə innovasiyalı iqtisadiyyatın və innovasiyaya üstünlük verən klasterlərin, sənaye mərkəzlərinin yaradılması və inkişafının əsas alətlərindəndir. Ümumiyyətlə, dünyda ilk olaraq texnoloji park 1950-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarında yaranmışdır. XX əsrin 60-cı illərindən isə texnoloji parklar dünyanın bir çox ölkələrində daha sürətlə yaradılmağa başlanılmışdır. XX əsrin 60-cı illərində ABŞ-da, SSRİ-də və Yaponiyada əsas diqqət yeni və yüksək texnologiya sahələrinin inkişafına, elmi parkların və elmi-texniki tərəqqinin aləti qismində texnopolislərin yaradılmasına yönəldilmişdir.

Müasir texnoparkların və texnika-tətbiqi zonalarının bir forması kimi sənaye parkları yaradılırdı ki, onlar da ABŞ-da 1950-1960-cı illərdə tədricən tədqiqat parklarına, 1970-ci illərdə Böyük Britaniyada elmi parklara və 1980-ci illərdə isə

biznes-inkubatorlara transformasiya olunmuşdur. Biznes-inkubatorlarda istehsalın elmi və tədqiqat parklarında tətbiqi baş tutdu ki, onun sayəsində də sənaye parkları indiki məlum elmi və texnoloji parklara çevrildilər.

XX əsrin ortalarında Amerika Birləşmiş Ştatlarının Stendford Univeriteti (Kaliforniya ştatı) tərəfindən elmi parkın yaradılması dünyada ilk texnoloji parkın yaradılması ilə nəticələnmişdir. Belə ki, Univeritetin professoru Frederik Terman perspektivli elmi ideyalara malik məzunların işlə təminatı barədə çox düşünürək “beyin axıcılığının”, daha dəqiq Hyulet və Pakkard kimi güclü perspektivli potensiala malik gənc kadrların ölkə elminə, sənayesinə və iqtisadiyyatına verə biləcək faydanı itirməmək məqsədi ilə onlara universitet yaxınlığında firma yaratmaqda köməklik göstərmişdir. Digər təblər də şirkətlər yartmış və tədricən bu ərazini elektronika sənaye mərkəzinə çevirmişlər. Mərkəzin hazır məhsullarına dövlət sifarişlərinin həcmi artıqca Stenford maliyyə çatışmazlığından univeritetin professoru Frederik Terman universitetin torpaq sahəsinin bir hissəsini icarəyə vermək qərarına gəlir. Bu ərazidə “güclü beyinləri” və kapitala, investisiya yatırımı etmək imkanına malik şirkətləri bir ərazidə cəmləşdirməyə nail olur. Məsələn, Kodak, General Electric, Lockheed, İBM, NASA bu yüksək texnologiya mərkəzində daxil oldular. Biznes elmi-tədqiqata, elmi isə bilavasitə onlara xidmət etdi. Beləliklə, Stendford sənaye parkı yaradıldı. “Silikon vadisi” yüksəktexnologiyalı klaster olmaqla dünyanın bir çox ölkələrində analoji klasterlərin yaranmasının başlanğıcını qoydu. Bu texnoloji parkların, elm-sənaye mərkəzlərinin sayəsində Amerika Birləşmiş Ştatlarının iqtisadi və sosial cəhətdən zəif inkişaf etmiş ştatı olan Kaliforniya tədricən inkişaf etməyə və qabaqcıl texnologiyanın, maliyyə resurslarının, elm və təhsilin, elm və sənaye tədqiqatlarının qlobal mərkəzinə çevrilmişdir [19,20].

Baxmayaraq ki, başlanğıc dövrlərdə Amerika Birləşmiş Ştatlarının müxtəlif regionlarında yaradılan texnoloji parklar çətin formalaşır, təşkilətmə ləng, maliyyələşdirmə isə məhdud idi. XX əsrin 7-ci onilliklərində “Silikon vadisi”nin yerləşdiyi 280 hektarlıq məkan tədricən inkişaf edərək əraziyə tələbi artan

şüirkətlərin tələbini qarşılaya bilmirdi. Nəticə etibarilə ərazinin böyüdülməsi barədə qərar qəbul edilərək yerləşmə məkanı genişləndirilərək San-Xosedən San-Fransiskoya qədər artırıldı.

Bəli dünya təcrübəsində ilk texnoloji park 1950-ci ildə yaranmış, lakin onların aktiv formalaşması keçən əsrin 60-cı illərinə aid edilir. 1960-cı illərdə ABŞ-da, SSRİ-də və Yaponiyada aksent (акцент) yeni və yüksək texnologiya sahələrinin inkişafına, elmi parkların və elmi-texniki tərəqqinin aləti qismində texnopolislərin yaradılmasına edilmişdir.

Müasir texnoloji parkların və texnika-tətbiqi zonalarının bir forması kimi sənaye parkları yaradılırdı ki, onlar da ABŞ-da 1950-1960-cı illərdə tədricən tədqiqat parklarına, 1970-ci illərdə Böyük Britaniyada elmi parklara və 1980-ci illərdə isə biznes-inkubatorlara transformasiya olunmuşdur. Biznes-inkubatorlarda istehsalın elmi və tədqiqat parklarında tətbiqi baş tutdu ki, onun sayəsində də sənaye parkları indiki məlum elmi və texnoloji parklara çevrildilər.

Dünyada ilk texnopolis 1957-ci ildə keçmiş SSRİ-də yaradılmış (indiki Rusiya Federasiyasının) Sibir akadem şəhərçiyi olmuşdur. 1960-cı illərdə Yaponiya ölkənin müxtəlif regionlarında innovasiyon sənaye sahələrinin inkişafı məqsədi ilə texnoploislərin yaradılması konsepsiyasının reallaşdırılmasına başlamışdır. Artıq 1965-ci ildə «Кремниевая острова Кюсю» adlanan yapon «Кремниевая долина»sı yaradıldı. Sonralar texnoparklar və texnopolislər dünyanın müxtəlif ölkələrində də yaradılmış və inkişaf etdirilmişdir.

- Fransada və Belçikada 70-ci illərin əvvəllərində;
- AFR-də 1983-ildə;
- Rusiyada 1990-cı ildə;
- Belarusiyada 1992-ci ildə;
- Ukraynada 2000-ci ildə.

Nəticə etibarlı ilə bu təcrübə inkişaf edən ölkələrdə və milli “Silikon vadisi” yaradılmış ərazilərdə, o cümlədən Tayvanda, Sinqapurda və ÇXR-də geniş yayılmışdır. Müvafiq strukturların verdiyi məlumata əsasən dünyada 700-dən çox

texnopark fəaliyyət göstərir. Bu texnoloji parkların təqribən 42%-i ABŞ-da, 34%-i Avropa İttifaqı ölkələrində və 11%-i isə ÇXR-də yaradılmışdır. Qalan 13%-i isə dünyanın digər ölkələrində fəaliyyət göstərməkdədir.

Bu texnoloji parklar və onların digər növləri dünyanın ayrı-ayrı ölkələrinin yeni iqtisadi inkişaf siyasətinin strateji alətinə çevrilmişdir.

Texnoparklar əsasən aşağıda qeyd edilən iriləşdirilmiş qrupa ayrılırlar:

- 1) İnkubatorlar;
- 2) Texnoloji parklar;
- 3) Texnopolislər.

Məlumdur ki, texnoloji parklar struktur vahidləri hesabına formalaşirlar. Struktur vahidləri (mərkəzləri) cədvəl 1.1- də ki, kimi fərqləndirmək olar.

Cədvəl 1.1.

Texnoloji parkların struktur vahidləri (mərkəzləri)

Nö	Struktur vahidləri	Nö	Struktur vahidləri
1.	İnnovasiyon - texnoloji mərkəz	6.	Sənaye mərkəzi
2.	Tədris mərkəzi	7.	Maliyyə-sığorta mərkəzi
3.	Məsləhət mərkəzi	8.	Mühasibat-audit mərkəzi
4.	Məlumat mərkəzi	9.	Strateji-tədqiqat mərkəzi.
5.	Marketing mərkəzi		

Ümumiyyətlə, texnoloji parkların yaradılması nə qədər çətin olsa da onun qorunması və fəaliyyətinin tənzimlənməsi çətin və məsuliyyətli məsələlərdən biridir.

Dünya praktikasında texnoloji parkların fəaliyyətinin tənzimlənməsi üzrə vahid yanaşma mövcud deyildir. Türkiyə qanunvericiliyinə əsasən texnika-tətbiqi zonalar şəbəkələrinin inkişafına daha çox diqqət verən rəhbərlik texnoloji inkişaf regionlarının formalaşmasına dəstək verməli, təsir göstərməlidirlər.

Texnoloji inkişaf regionu dedikdə akademik, iqtisadi və sosial struktura malik ərazi və ya texnopark başa düşülür. Bu struktura əsaslananraq universitetlər və ya

texniki institutlar, tədqiqat mərkəzləri, elmi-tədqiqat institutlarının potensialı əsasında yüksək texnologiyadan istifadə edən və ya istehsalını hədəfləyən şirkətlər kommersiya məhsulu, üsul və ya xidmətdə texnoloji yeniliklərin hazırlanması və tətbiqini həyata keçirirlər. Beləliklə, şirkət universitet və ya texniki institut, tədqiqat mərkəzi, elmi-tədqiqat institutu yaxınlığında yerləşən regionların inkişafına təsir və kömək göstərir.

Texnoloji inkişaf regionlarının yaradılmasının təşəbbüskarını kimi regionun inkişaf layihəsini hazırlayan xüsusi yaradılmış komitətlər çıxış edirlər. Layihələrə tərkibində ictimai işlər Nazirliyi, planlaşdırma üzrə dövlət təşkilatı, ali təhsil üzrə Şura, elmi-texniki tədqiqat üzrə Sovet, Türkiyənin ticarət palatası və valyuta birjası Assosiasiyası və şəxsi şirkətin (ictimai işlər Nazirliyinin seçimi üzrə) nümayəndələri olan Şura tərəfindən baxılır. Texnoloji inkişaf regionunun formalaşması haqqında son qərarı dövlət verir.

Belə regionlara rəhbərliyi regionun inkişaf planını hazırlayan, ona dəyişikliklər və əlavələr edən, kadastr planı hazırlayan idarəedici şirkət həyata keçirir.

Region ərazisi üçün torpaq sahələri yalnız texnologiyaların hazırlanması məqsədi ilə ekspropriasiya barədə Qanuna (№2942) uyğun olaraq ayrılır. İdarəedici şirkət qeyd edilən qanunun normaları nəzərə alınmaqla layihənin planlaşdırılması və reallaşdırılması, infrastrukturun tikilməsi, regionun idarə edilməsi üzrə məsuliyyət daşıyır. İdarəedici şirkətin fəaliyyətinə nəzarət-müşahidə funksiyalarını ictimai işlər Nazirliyi həyata keçirməlidir [24].

Türkiyə dövlət olaraq regionlarda iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün və ümumi sosial-iqtisadi siyasətin reallaşdırılması üçün qanunvericilikdə müvafiq uğurların əldə edilməsi üçün texnoloji inkişaf zonalarının hər bir şəraitlə təminatını və həmçinin aşağıda qeyd edilən stimulların olmasını nəzərdə tutulur:

- idarəedici firma norma və qanunlara riayət etməklə bütün növ vergilərdən və ödənişlərdən azad edilir;

- proqram təminatından və texnologiyadan istifadə ilə istehsaldan alınan gəlirin (fəaliyyətə başlama tarixi nəzərə alınmaqla 5 il müddətinə, ayrı-ayrı texnoloji regionlarda bu müddətin 10 ilə qədər artırılması imkanı ilə) vergidən azad edilməsi;

- elmi-tədqiqat və texnoloji ştatın, mühəndislərin əmək haqlarının (fəaliyyətə başlama tarixi nəzərə alınmaqla) 10 il müddətinə bütün növ vergilərdən azad edilməsi;

- proqram təminatı hazırlayanların və ETİ əməkdaşlarının əmək haqlarının vergidən azad edilməsi, müəyyən edilmiş dövrə qədər;

- idarəetmə sistemindən, texnoloji parkda təchizat və xidmət formasında proqram təminatının hazırlanmasında məlumat bazasının idarə edilməsindən əldə olunan gəlir və korporativ gəlirlərin ƏDV-dən azad edilməsi;

- dövlət strukturları və universitet əməkdaşlarına texnoloji parkda tam və ya qismən məşğulluq şərti ilə işləməyə icazənin verilməsi, dövlət strukturu və ya universitet rəhbərliyinin razılığının təqdim edilməsi şərti ilə;

- əvəzçilik şərti ilə məşğul olan müəllimlər, mühazirəçilər, tədqiqatçılar və ekspertlərin aldıkları gəlirlər universitet fonduna köçürmədən azad olurlar;

- universitetdən özünün tədqiqat fəaliyyətinin nəticələrini kommersiyalaşdırmaq icazəsi almış müəllimlər texnoloji parkda öz şirkətini yaratmaq və əvvəl yaranmış şirkətlərlə tərəfdaş-ortaş olmaq və ya şirkətin idarəetmə şurasında işləmək hüququna malikdirlər;

- texniki-tətbiqi zonalarda ETTKİ-lər aparan ayrı-ayrı şəxslərə, institutlara, korporasiyalara, sponsor yardımını kimi vergi ödəyicilərinə şəxsi və korporativ gəlirdən təqdim edilən qrantların və maliyyə yardımlarının güzəştli vergiyə cəlb edilməsi.

Texnoloji parklarda rezident kimi qeydiyyatdan keçmiş müəssisə və şirkətlər imtiyaz və stimullaşdırıcı tədbirlərdən istifadə edir. Rezident müəssisə və şirkətlərin imtiyaz və stimullar paketinə münasibətdə milli qanunverici təcrübə geniş xüsusiyyətlərə malikdir.

Rezident müəssisə və şirkətlərə verilən imtiyaz və stimullaşdırıcı tədbirlər paketi əsasən vergi və maliyyə imtiyazlarını hədəfləmiş olur.

1.3. Sənaye-texnoparkların yaradılması üzrə xarici ölkələrin təcrübəsi

Texnoparklar yeni ideyaların formalaşmasından başlayaraq, onun tətbiq olunması və inkişaf etdirilməsi üçün hərtərəfli şəraitin olduğu innovativ fəaliyyətləri təmin edən məkandır. Başqa sözlə texnoparklar kiçik və orta elmtutumlu innovasiya şirkətlərinin inkişafı üçün maksimum əlverişli mühitin formalaşdığı elm-istehsalat komplektidir və əsasən elmi fəaliyyətin nəticələrinin məhsula çevrilməsi və bazara çıxarılmasının təşkili ilə məşğul olurlar.

Dünya iqtisadiyyatında texnoparklar innovasiyalı iqtisadiyyatın əsas hərəkətverici qüvvəsi hesab edilir. Onların yaradılmasında əsas məqsəd aşağıdakılardan ibarətdir [25,26]:

- elmi tədqiqatların aparılması, biliklərin və ixtiraların texnologiyalara çevrilməsi;
- həmin texnologiyanın kommersiya məhsuluna çevrilməsi və bu səbəbdən, tədqiqatlara olan milli xərclərin səmərəliliyinin yüksəlməsi;
- texnologiyalı istehsalın yaradılması;
- elmtutumlu biznes sahəsində müəssisələrin dəstəklənməsi;
- iqtisadi islahatların aparılmasına kömək etmək;
- milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasını stimullaşdırmaq;
- yüksəkixtisaslı elmi kadrların hazırlanması;
- sənayenin struktur yenidənqurulması;
- regional qeyri-mütənasib inkişaf səviyyəsinin azalması;
- əhalinin məşğulluq probleminin həllində fəal iştirak;
- parklar və milli iqtisadiyyat arasında möhkəm əlaqələrin yaradılması;
- yüksək texnologiyalar sahəsində elmi-texniki nailiyyətlərin sürətli tətbiqi.

- sənaye sahələri ilə məşğul olan sahibkarlar sinifini formalaşdırmaq.

Texnoparklar əsasən 3 qrupa bölünürlər:

- 1) İnkubatorlar;
- 2) Texnoparklar;
- 3) Texnopolislər.

Texnoparkların əsas struktur vahidi mərkəzlər hesab olunur və aşağıdakı mərkəzlər burada özünə yer tapır:

- 1) innovasiya-texnoloji mərkəz;
- 2) tədris mərkəzi;
- 3) məsləhət mərkəzi;
- 4) informasiya mərkəzi;
- 5) marketinq mərkəzi;
- 6) sənaye mərkəzi;
- 7) maliyyə-sığorta mərkəzi;
- 8) mühasibat-audit mərkəzi;
- 9) strateji-tədqiqat mərkəzi.

Milli iqtisadiyyatın yeni sahələrinin formalaşmasında və rəqabətqabiliyyətli olmasında texnoparkların böyük rolu vardır. ABŞ-ın, Hindistanın, Çinin və s. ölkələrin İKT sahəsinin dünya səviyyəsində qabaqcıl olmasında texnoparklar əsas yerlərdən birini tutmuşdur. Texnoparkların yaradılmasının təşəbbüskarları dövlətin iştirakı ilə yerli hökumət orqanları olmuşlar. Texnopark strukturlarının yaradılmasına lazım olan vəsaitin 75%-indən çoxunu dövlət vermişdir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, texnoparkların yaradılması üçün qanunvericilik bazasının formalaşdırılması, dövlət dəstəyi, vergi və gömrük güzəştləri, kadr hazırlığı kimi bir sıra şərtlərin yerinə yetirilməsi vacibdir. Hazırda dünyada inkişaf səviyyəsi müxtəlif olan ayrı-ayrı ölkələr də texnoparkların yaradılması və inkişaf etdirilməsi üçün yeni-yeni layihələr həyata keçirilir.

Dünyanın bəzi ölkələri üçün, o cümlədən Şərqi Asiyanın bütün yeni sənaye iqtisadiyyatlı (Sinqapur, Tayvan, Koreya Respublikası) ölkələri üçün belə ərazilər

milli iqtisadi modelin inkişafının ixracyönümlüyü siyasətindən yüksək texnologiyaya və innovasiya iqtisadiyyatının formalaşdırılmasına əsaslanan siyasətə transformasiyasının əsasına çevrilmişdir.

Texnoparkların iqtisadiyyatının sahə quruluşu yüksək texnologiya sahəsində tədqiqatların aparılması, informasiya xidmətlərinin göstərilməsi, biotexnologiyanın inkişafı, yeni materialların və yeni yüksək texnologiyaların, kosmos və okean sferası texnologiyalarının istehsalı, yüksək texnologiya və təhsil sahəsində tədqiqatların aparılması, yüksəktexnologiyalı sənaye, yüksəktexnologiyalı məhsulların satışı, elmi kadrların hazırlanması kimi sahələrin məcmusundan ibarət olmaqla formalaşır.

Məsələn, ÇXR-in “Kunming” texnoparkında 65% sənaye istehsalı cəmlənmişdir ki, orada yeni materiallar istehsal olunur, o cümlədən yeni tipli metallurgiya materialları, orqanik funksional polimer materiallar və mühəndis texnologiyaları istehsal olunur. Məhz bu sahələr Kunmingin yüksək texnologiya və sənaye inkişaf zonalarının klasterini formalaşdırmışdır. Bu zonada həmçinin biologiya və biotibb sahəsi inkişaf etmişdir ki, o - 25%, optoelektronika-7%, elektronika və informasiya texnologiyası isə - 3% paya malikdirlər. İASP-nin məlumatlarına görə elmi parkların 66%-i şəhərlərdə, 27%-i isə 25 km-dən uzaq olmayaraq şəhərlərə yaxın ərazilərdə yerləşdirilmişlər. Bu şəhərlər təqribən 500 min və daha çox sakini olan yaşayış məskənləridirlər [29].

Avropa ölkələrində isə elmi parklar (53%) əsasən böyük olmayan şəhərlərdə yerləşdirilir. Elmi parkların əksəriyyəti (53%) univeristet şəhərciklərindən və ərazilərindən kənarında yerləşdirilmişdir. Universitet şəhərciklərində və ona məxsus ərazilərdə yerləşən elmi parkların xüsusi çəkisi isə 36% təşkil edir. Elmi parklar əsasən 200 min m²-ə qədər (40%) və 1mln. m² və daha geniş sahələrə malik ərazilərdə yerləşdirilmişlər.

Dünya praktikasına əsasən söyləmək olar ki, parklar bir və ya bir neçə sahənin inkişafı üzrə ixtisaslaşa bilər. Bir sahənin inkişafı üzrə ixtisaslaşmış elmi parklar əsasən xüsusi elmi parklar kimi fəaliyyət göstərirlər. Lakin bir neçə sahənin

inkişafı üzrə ixtisaslaşmış elmi parklar yarı-xüsusi xarakterə malik olurlar. Elmi və texnoloji parkların əsas hissəsi (65%) sənaye klasterlərinə yaxın yerləşdirilir.

Elmi parkların əsas xüsusiyyətlərindən biri biznes-inkubatorların inkişafı ilə əlaqədardır. Parkların hər 2/3-nin ərazisində biznes-inkubatorları fəaliyyət göstərir.

Qabaqcıl təcrübələrə əsasən texnoparklar universitet bazasında, iri müəssisələrin bazalarında, idxal bazalarında yaradıla bilər və həmçinin kompleks xarakterə malik ola bilərlər. İnkişaf etmiş ölkələrin texnoparkları əsasən ETTKİ-lərin aparılmasına üstünlük verdiyi halda inkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin texnoparkları isə ofşor proqramlaşdırılmasına üstünlük verməli olurlar.

Dünya təcrübəsində elmi parklar sənaye parklarının yerində, elmi-sənaye parkları ixrac-istehsal zonalarında yarandığı halda, texnopolislər böhranlı regionların iqtisadi inkişaf səviyyəsini yüksəltmək üçün kənd yerlərində yaradılır. Elmi parkların bir qayda olaraq əsas hədəfi tədqiqatların aparılması, yüksək texnologiyaların işlənilməsi və ETTKİ-lərin sənaye tətbiqinə kömək göstərməkdən ibarətdir. Elmi-sənaye parkları öz məqsədləri arasında əsas üstünlüyü yüksək texnologiyanın adsorbsiya edilməsi və inkişafı, həmçinin sənayenin inkişafına kömək göstərməyə verir. Texnopolislər üçün tədqiqatların aparılması, istehsal, kadrların hazırlanması, yüksək texnologiya və mədəni ənənələrə əsaslanan şəhər modeli kombinasiyalrı əsas amildir. Yüksək texnoloji sənaye əraziləri yüksək texnologiyanın işlənilməsi və istehsalı üçün əsas kimi tədqiqatların, istehsal proseslərinin, təhsilin və əhalinin həyat səviyyəsinin optimal kombinasiyasını nəzərdə tutur.

Yeni texnologiyaların biznes üçün inkar olunmaz üstünlüyüny təmin etməsi və biznes elitası tərəfindən onun başa düşülməsi texnoparkların sürətlə inkişaf etməsinə səbəb olmuşdur. İri həcmli sifarişlər, innovasiyanın sürətlə tətbiqi imkanları, texniki qərar seçimində çevik aprobasiya imkanı, abadlaşdırılmış meydanlar, nəqliyyat və yanaşma yolları, texnoparklar istehsal və hazır məhsulların satışı xərclərini əhəmiyyətli dərəcədə azaltmağa imkan verir.

Texnopark və elmi mərkəzlərin yaradılması yalnız iqtisadi deyil, həmçinin sosial əhəmiyyətlə malikdir. Belə ki, bi mərkəzlərdə işçilər prestijli iş yerlərində çalışır, yüksək əmək haqqı alır. Texnopark və elmi mərkəzlərdə əsasən gənclər çalışır. Belə iş yerləri gənclərə öz bilik və bacarıqlarını ortaya qoymağa, uğur qazanmaq və inkişaf üçün şərait yaradır. Texnopark və elmi mərkəzlərin yaradılması iqtisadiyyatın yüksək texnologiyalı istehsal istiqamətinə, sosial-iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşdırılmasına və regionların iqtisadi inkişaf səviyyəsinin bərabərləşməsinə istiqamətinə yönəldilməsinə təkan verir. Texnopark və elmi mərkəzlərin yaradılması elmtutumlu istehsalın inkişaf etməsini və ölkənin iqtisadiyyat sahələrinin innovasiyalı inkişaf yolu seçməsinə stimül yardır. Texnopark və elmi mərkəzlərin inkişaf strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi ayrılıqda hər hansı bir iqtisadi rayonun və həmçinin bütövlükdə ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin artmasına təsir göstərir.

Texnoparklar bütövlükdə ölkənin və konkret regionun ayrı-ayrı iqtisadi və sosial inkişaf aspektlərinə və əhalinin yaşayış tərzinə təsir göstərir. Xarici ölkələrin texnoparkların və elmi mərkəzlərin təşkili təcrübəsi ölkə iqtisadiyyatını modernləşdirməyə və innovasiya proseslərini fəallaşdırmağa imkan verən elm və istehsalın sıx qarşılıqlı təsir mexanizminin səmərəliliyini təsdiq edir. Ölkənin ayrı-ayrı regionlarında texnopark strukturlarının yaradılması iqtisadiyyatın yüksək texnologiyalı sahələrinin inkişafı üçün maliyyə və intellektual resursların cəmlənməsini təmin edir.

Mahiyyətcə, texnoparklar konsepsiyasının əsasını elmi-texniki nailiyyətlərin akademik və digər tədqiqat mərkəzlərindən sənayeyə ötürülməsi prosesinin səmərəliliyinin yüksəlməsini və onun mənimsənilməsini sürətləndirmək məqsədilə elmi tədqiqatların və zəruri kapitalın ərazi cəhətdən birləşməsi ideyası təşkil edir. Məsələn, Şərqi ölkələrində, Rusiyada, eləcə də, Azərbaycanda “texnoloji parklar” (texnoparklar) və ya “elmi-texnoloji parklar”, “azad iqtisadi zonalar” birləşmələri qəbul olunduğu halda, ABŞ-da bu strukturları “tədqiqat parkları”, Böyük Britaniyada “elmi parklar”, Koreyada “elmi-sənaye parkları”, Fransada və

Yaponiyada onları texnopolislər, Almaniyada - innovasiya və texnoloji mərkəzlər, Niderlandda - elmi parklar, Belçikada - tədqiqat parkları və s. adlandırırlar [23,29].

Texnopark şirkətlərin, elmi-texniki institutların və laboratoriyaların yerləşdirilməsi, elmi tədqiqatların aparılması və texnologiyanın hazırlanması, onların nəticələrinin kommersiyalaşdırılması məqsədi ilə tikintisi və yüksək səviyyəli şəraiti olan ərazilərdən ibarətdir. “Texnopark” anlayışı kollektiv xarakterə malik ola bilər və özündə yüksək texnologiyalı parkları, innovasiya mərkəzlərini, elmi-tədqiqat parklarını, elmi şəhəri, kiberpark, yüksəktexnologiya parkı, tədqiqat və texnologiya parkı, biznes-inkubatorların müxtəlif tiplərini birləşdirə bilər. Onlar arasında fərq böyük deyil və iştirakçı firmaların tipi və miqyası (həcmi), tədqiqat mərkəzindən yerləşmə məsafəsi, saxlanılan texnologiyanın sayı, idarəetmə xüsusiyyətləri (bir idarədən şirkət və ya ekspertlər qrupu), kommersiya və ya qeyri-kommersiya xarakterli olması, tamamilə və ya qismən universitetə məxsus olması ilə əlaqədardır.

Beynəlxalq elmi park assosiasiyası (International Association of Sciences Parks – IASP) biznes-strukturlar və institutlar iştirak etdikləri innovasiyalara və rəqabətqabiliyyətliyə təsir və köməklik əsasında xalqın rifah halının yaxşılaşdırılmasına xidmət məqsədi daşıyan peşəkar institusional strukturlar kimi idarə olunan elmi park anlayışını ortaya qoydular.

Bu məqsədlərə nail olmaq üçün elmi park:

- universitetlərin, tədqiqat institutlarının, firmaların texnologiya və bilik axınına təsir göstərir və idarə edir;
- inkubasiya və artım prosesləri əsasında innovasiya firmalarının yaradılması və fəaliyyət göstərməsini stimullaşdırır;
- rezident şirkətlər üçün bir sıra digər xidmətlər göstərir və istifadə üçün yüksək ərazi, tikili və obyektlər təqdim edir.

Əgər bu inkişaf zonalarına hər bir aparıcı dövlət üzrə terminoloji dəqiqliyi ilə yanaşsaq onda belə qənaətə gəlmək olar ki, Çində yüksək texnologiya və sənaye inkişafı rayonları, ABŞ-da tədqiqat parkları, Böyük Britaniyada elmi parklar və

Almaniyada isə innovasiya mərkəzləri üstünlük təşkil edirlər. Müasir dünyada qeyd edilən arasında daha çox yayılmış forma texnoparklardır. Onlara ərazilərində yerləşən strukturlar (tədqiqat, təhsil, sahibkarlıq və dəstəkləyici) arasında dinamik inkişaf edən əlaqələr sistemi kimi baxmaq olar.

Texnoparkların hər bir strukturu elmi tədqiqatların inkişafı və bir və ya bir neçə sahədə innovasiyanın hazırlanması üzrə işlənmiş strategiyanın və məqsədlərin əldə edilməsinə istiqamətlənmiş funksional vahidləri özündə birləşdirir. Təbii ki, şərti olaraq onları xüsusi xidmətlər göstərən və ümumi xidmətlər göstərən strukturlar kimi fərqləndirmək olar.

ETTKİ-lərin strukturu fəaliyyətin tərkib və istiqamətləri asılı olan texnoparkın sahə istiqamətlərindən tədqiqat mərkəzlərindən, elmi və tədqiqat laboratoriyalarından və müxtəlif bölmələrdən ibarət olmaqla formalaşdırılır.

Biznes-ərazilər kiçik və orta innovativ kompaniyalar, həmçinin məhsul və xidmətlərin istehsalı və prototiplənməsi üzrə bölmələr yerləşən bir və ya bir neçə biznes-parklardan ibarət olur.

Texnoloji və innovasiya xidmətləri göstərən ərazilər bir və ya daha çox biznes-inkubatorları özündə birləşdirir ki, onlar start-up şirkətlərin yaradılması və inkişafı üçün, texniki və idarəetmə xarakterli xidmətlərin, həmçinin trening üzrə xidmətlərin göstərilməsi üçün ərazilər təqdim edirlər. Texnoloji və innovasiya xidmətləri göstərən ərazilərin texnoloji/innovasiya xidmətləri mərkəzləri olur ki, onlar nəzarət edilməsi və modelləşdirmə, yoxlamaların aparılması və konsaltinq xidmətinin göstərilməsi, qabaqcıl texnologiyanın hazırlanması, patent məsələlərində dəstək, zəruri tədqiqatların aparılması üçün avadanlıqlar dəqdim edirlər.

Təhsil və təlim strukturları universtetlər, institutlar və universitet biznes-inkubatorları və ya parkları özündə birləşdirməklə müvafiq sahədə və istiqamətdə fəaliyyət göstəririlər.

Ümumi xarakterli xidmətlərin göstərilməsi üzrə strukturlar kompüter mərkəzlərini, konfrans zallarını, restoran və kafe şəbəkələrini, elektron kitabxanaları və s. özündə birləşdirməklə formalaşmış olurlar.

Çox vaxt texnoparklar “sənaye-universitet- elmi-tədqiqat institutları -şirkət” modelinə uyğun yaradılır ki, bu da öz növbəsində sənayenin və regionun, bütün ölkənin bütövlükdə iqtisadiyyatının stimullaşdırılması məqsədi üçün elmi tədqiqatlara, texnologiya və innovasiyaların hazırlanması və tətbiqinə təsir və kömək edir. Bu kömək və dəstək həmçinin sənaye, universitet və elmi-tədqiqat institutları arasında qarşılıqlı əlaqə çərçivəsində sinergetik effektin maksimumlaşdırılması sayəsində baş tutur.

Xarici ölkə texnoparklarının yaradılma təcrübələrinin təhlili və həmin sahə üzrə aparılan ümumiləşdirilmələr göstərir ki, ictimai-siyasi reallıqları və təbii-iqtisadi resursları nəzərə alan texnopark modelinin düzgün seçilməsi, eləcə də konkret regionun elmi-texniki və innovasiya potensialının inkişaf səviyyəsinin nəzərə alınması ölkədə sosial-iqtisadi məsələlərin daha uğurlu həllinə kömək edir.

Bütün bunları nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, ABŞ-da, Böyük Britaniyada, Avropada (Fransa, Almaniya, İspaniya, Finlandiya), Rusiyada, Belorusiyada, Ukraynada, Qazaxstanda, Hindistanda, Çində, Yaponiyada, Türkiyədə, Dubayda və s. kimi xarici ölkələrdə texnoparkların yaradılması və fəaliyyət göstərməsi təcrübələrinin təhlilinə ehtiyac vardır.

FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA SƏNAYE-TEKNOLOGIYA PARKLARININ YARADILMASI, MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ İNKİŞAF TENDENSİYASI

2.1. Azərbaycan sənaye-texnologiya parklarının yaradılması və inkişaf təcrübəsinin təhlili

Müasir Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının aparıcı sahəsi maddi istehsalın ən iri və əhəmiyyətli bölməsi olan sənayedir. Hələ qədimi dövrdən Azərbaycan sənətkarlarının istehsal etdikləri məhsullar dünya bazarlarında özünə mötəbər səviyyələrdə yer etmişlər. Məsələn, Azərbaycanda istehsal olunan milli xalça və xalça nümunələri XIX əsrdə bir çox sərgilərdə sərgilənmiş və özünə uğurlu yerlər təmin etmişdir. 1872-ci ildə Rusiyanın indiki paytaxtı olan Moskvada şəhərində "Moskva - Politexnik" adlanan sərgidə və 1882-ci ildə Ümumrusiya sənaye və incəsənət sərgisi"ndə sərgilənən Bakı, Quba, Şamaxı, Gəncə, Şəki, Qazax, Cavad qəzası və başqa yerlərinin əsər nümunələri, xüsusilə də xalçalar və xalça məmulatları təqdim olunan məhsullar arasında ən yaxşı nümunə kimi qəbul edilərək qızıl və gümüş medallara layiq görülmüşdür. Azərbaycandan aparılmış xalça və xalça məmulatlarından ibarət olmuşdur.

Qeyd edilən sərgi ilə yanaşı yerli məhsullarımız XIX əsrin 72-ci ilində Avstriyanın paytaxtında (Vyana), XX əsrin 11-ci ilində İtaliyada (Turin), 13-cü ilində isə İngiltərədə (London) və Almaniyada (Berlin) təşkil olunmuş Beynəlxalq sərgilərdə təqdim edilən çoxsaylı məhsullar arasında daha çox xüsusi çəkiyə malik olmaqla yüksək yerlərə layiq görülmüşlər.

Sənayeləşmənin başlanğıc dövründən, Azərbaycanda tədricən sənaye istehsalının təməli qoyulmağa başlamışdır. Sənaye məhsulları arasında əhəmiyyətli olanlardan və ənənvi istehsal məhsullarımız olanlardan biri də ayaqqabıdır. Bütün sənaye məhsulları kimi bu tələbat məhsulu da ilk istehsal dövründən indiyə kimi yeniləndirilmiş və istehlak xüsusiyyətləri dəyişdirilmiş-artırılmış, təkmilləşdirməyə məruz qalmışdır.

Keçən əsrin (XX) ilk illərindən ölkəmizdə ayaqqabı istehsalı genişləndirilmiş və ciddi təkmilləşdirməyə məruz qalmışdır. Sovetlər dövründə, dərin planlaşdırma və inzibatçılıq şəraitində fəaliyyət göstərən müəssisələrdə ayaqqabı istehsalı çeşidi artırılmış, sahə istehsalı davamlı olaraq inkişaf etdirilmişdir.

XX əsrin 30-cu ilində Respublikamızın paytaxtı olan Bakı şəhərində ilk ayaqqabı sənaye müəssisəsi işə salınmışdır. Həmin dövrdən başlayaraq yalnız ayaqqabı istehsalı üzrə çoxsaylı sənaye müəssisələri istifadəyə verilmişdir.

Məsələn, 1933-cü ildə Fərdi Ayaqqabı Tikişi Fabriki, 1944-cü ildə yeni ayaqqabı fabriki, 1960-cı ildə Bakı Gön-Dəri Zavodu, 1971-ci ildə isə Xankəndidə ayaqqabı fabriki işə salınmış, 1972-ci ildə Bakı Ayaqqabı İstehsalat və 1973-cü ildə isə Bakı Gön-Dəri Müəssisələri İstehsalat Birlikləri yaradılmışdır.

XX əsrin ortalarından metallurgiya, maşınqayırma, yanacaq-energetika, qida, yüngül sənayenin digər sahələri, kimya sənayesi və digər bu kimi sənaye maddi istehsal sahələri yaradılmağa və inkişaf etdirilməyə başlanmışdır.

Cədvəldə verilən statistik məlumatlara əsasən qeyd etmək olar ki, 2005-2015-cı illərdə sənaye məhsulları istehsalı həcmi ümümiyyətdə artmışdır.

Təbii ki, bu artımın əldə edilməsinin əsas səbəbi, onu təmin edən vasitə kimi əsas rola malik olan ölkənin istehsal müəssisələrində aparılan iqtisadi və texnoloji islahatlardır.

Qeyd edilən işlərin həyat keçirilməsi, yerli sənaye sahələrinin, ona xidmət edən infrastrukturun inkişaf etdirilməsi üzrə ölkə Prezidenti İ.H.Əliyevin müəyyən etdiyi sosial-iqtisadi siyasət və dövlət və müvafiq qurumlar, sahibkarlar qarşısında qoyduğu vəzifələr prioritet olaraq reallaşdırılmaqdadır ki, bu da əyani olaraq tədricən öz məhsullarını verməkdədir.

Bu kimi mühüm tədbirlərə ölkənin, regionların və iqtisadi rayonların sosial-iqtisadi inkişafını nəzərdə tutan dövlət proqramlarını, 2014-cü ilin sənaye ili kimi elan edilməsi, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası, ölkə iqtisadiyyatının inkişafını hədəfləyən milli iqtisadiyyat və itisadiyyatın əsas

bölmələri üzrə strateji yol xəritəsinin hazırlanması və təsdiqi və s. bu kimi mühüm çoxsaylı addımları aid etmək olar [28].

Cədvəl 2.1.

Azərbaycan sənayesinin 2005-2015-ci illər üzrə istehsal həcmi, faktiki qiymətlərlə, mln. man. [29].

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Bütün sənaye	9308,8	27978,2	35026,9	34565,0	33898,1	32110,3	26369
- dövlət sektoru	2736,5	5574,9	6817,1	6874,9	6397,5	6 747.6	6228
- qeyri-dövlət sektoru	6572,3	22403,3	28209,8	27690,1	27500,6	25362,7	20141
Mədənçıxarma sənayesi	5672,7	20862,5	26894,3	25607,2	24655,3	21980,9	16362
Emal sənayesi	3073,1	5735,7	6392,4	7031,8	7243,8	8071,6	7880.4
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	480,8	1225,5	1555,9	1724,3	1773,9	1824,4	1887.2
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı	82,2	154,5	184,3	201,7	225,1	233,4	239.5

Azərbaycan təbii resurslarla zəngin bir ölkə olmaqla onlardan istifadə bacarığına malik yüksək ixtisaslı və yüksək təcrübəli kadrlar olmaqla sənayenin demək olar ki, hər bir sahəsində yüksək nəticə əldə etmək imkanına qadirdi.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanının imzalanması ölkədə bir neçə sənaye parklarının, sənaye məhəllələrinin yaradılmasına imkan vermişdir.³ Qeyd edilən qanun və sərəncamlardan irəli gələn vəzifələrin icrası imkan verəcəkdir ki, perspektivdə ölkənin müxtəlif ərazilərində innovasiyon fəaliyyəti ilə fərqlənən sənaye və infrastruktur sahələri, müəssisələri yaradılsın və nəticə etibarı ilə yerlərdə sosia-iqtisadi problemlərin həll ediləsinə öz töhfəsini versin.

³³ <http://president.az/articles/6544>). Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı şəhəri, 5 noyabr 2012-ci il.

Dünyanın digər ölkələrində yaradılmış olan yeni obrazlı sənaye parkları, mərkəzləri kimi Azərbaycanda da texnoloji parkların yaradılması bilavasitə yeni müasir yüksək əmək haqqı verilməsinə zəmin yaradan iş yerlərinin açılmasına, əhalinin maddi vəziyyətinin sosial-rifah halının yüksəldilməsi və müvafiq olaraq sahə istehsallarının inkişafına, dövlət büdcəsinin formalaşmasında yeni formaların rolunun artmasına imkan verəcəkdir.

Ölkəmiz üçün yeni olan istehsal və xidmət qruplarının yaradılması ölkənin inkişafı qalmış regionlarının, sahələrinin inkişafına, qeyri-neft sektorunun ixrac imkanlarını artıracaqdır.

Respublikamızda dünyada elmin inkişaf səviyyəsindən geri qalmamaq və bütün sahələrdə olduğu kimi elm təhsil sahəsində də əldə verilmiş imkanlardan yararlanaraq innovasiyalı təhsil, istehsal və xidmət sferasının formalaşdırılması üçün hüquqi bazanın yaradılmasına ehtiyac duyularaq ölkə prezidentinin müvafiq sərəncamı verilmişdir. Sərəncam Azərbaycan Respublikasında elmin inkişafını nəzərdə tutmaqla 2009-2015-ci illəri əhatə edən milli strategiyanın formalaşdırılmasını, ona uyğun dövlət proqramının hazırlanmasını və ondan irəli gələn tapşırıq və vəzifələrin səmərəli yerinə yetirilməsini tələb edir. Eyni zamanda bu sərəncama uyğun hazırlanmış dövlət proqramı respublikada texnoparkların yaradılması və inkişafının mühüm məsələ olaraq ciddi yanaşma tələb etdiyi vurğulanır.

Proqramın reallaşdırılmasının hətta Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bir qrupu olan UNESCO da öz dəstəyini verməkdədir.

Proqramdan irəli gələn vəzifələrin reallaşdırılması ilə əlaqədar, həmçinin sənayenin inkişafının prioritet kimi müəyyən edilməsi ilə əlaqədar olaraq “Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (Bakı şəhəri, 8 oktyabr 2014-cü il) olmuşdur.⁴

---

^{2,3} <http://president.az/articles/13058>. “Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı şəhəri, 8 oktyabr 2014

Proqramda sənaye məhəllələrinin ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafında, istehsal müəssisələrinin yaradılmasında, müəssisələr arasında kooperasiya əlaqələrinin gücləndirilməsi və regionlarda mövcud olan digər mühüm problemlərin həllində həlledici rol oynamalıdır.

Sənaye məhəllələrinin ərazilərində inkişafly daxili və xarici infrastrukturun yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Daxili və xarici mühitin formalaşdırılması sənaye məhəllələrinin üstünlüklərindən biridir. Belə ki, müvafiq mühitin formalaşması məhəllənin üzü üçün zəruri infrastrukturun formalaşması üçün gözlənilən xərclərin optimallaşdırılmasına imkan verir.

Artıq Respublikada iki əhəmiyyətli sənaye məhəlləsi yaradılmış və fəaliyyət göstərməkdədir.

I. Neftçala Sənaye Məhəlləsi (NSM) Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən imzaladığı 1011 sayılı 2 fevral 2015-ci il tarixli Sərəncamına uyğun olaraq yaradılmışdır. Bu məhəllədə hələ ki, iki iştirakçı qeydiyyatda alınmışdır ki, bunlar aşağıda qeyd edilənlərdir:

- 2015-ci ilin 16 oktyabrında qeydiyyatdan keçmiş «KƏHF» MMC.

Fəaliyyət sahəsi: balıq və yemi istehsalı.

- 2015-ci ilin 26-sı oktyabrında həmçinin qeydiyyatdan keçmiş «Bakı neftqazma avadanlıqları zavodu» qapalı səhmdar cəmiyyəti.

Fəaliyyət sahəsi:

a) neftqazma avadanlığı istehsalı və təmiri;

b) avtoqoşquların istehsalı;

c) inkubator istehsalı;

ç) nasos istehsalı və təmiri.

Bu sənaye məhəlləsinə rəhbərlik «Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti» açıq səhmdar cəmiyyəti tərəfindən edilir.

II. Masallı Sənaye Məhəlləsi (MSM) Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən imzaladığı 2115 sayılı 13 iyun 2016-cı il tarixli

Sərəncamına uyğun olaraq 10 hektar ərazidə yaradılmışdır. MSM-yə rəhbərlik «Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti» ASC tərəfindən edilir.

Bu sənaye məhəllələri elə yardılmışdır ki, onlar hətta kiçik ərazilərdə belə səmərəli fəaliyyət göstərə bilsinlər. Neftçala və Masallı sənaye məhəllələrinin fəaliyyəti qiymətləndirilərək gələcəkdə ölkənin hər bir iqtisadi rayonun belə sənaye məhəllələrinin yardılması planlaşdırılır [28].

Sənaye məhəllələrinin yaradılması yalnız regionlarda istehsal olunan məhsulun yerlərdə reallaşdırılması deyil əmtəələrin ölkənin bütün regionlarında və xüsusilə də ixrac yönümlü olmaqla xarici ölkələrə ixrac olunmasını prioritet məsələlərdəndir. Sənaye parklarının və məhəllələrinin yaradılması haqqında qərar təbii ki, yerli xammal bazasının zənginiyinə söykənilərək verilmişdir.

Hələ 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının əsas istiqamətləri üzrə sərəncam vermişdi. Həmin sərəncama əsasən Sumqayıtda “Sumqayıt kimya-sənaye parkının”, Bakıda “Balaxanı sənaye parkının”, yaradılması və əsas məsələlərdən biri isə Azərbaycan 2000: gələcəyə baxış inkişaf Konsepsiyasının hazırlanması haqqında sərəncamın verilməsi olmuşdur.

Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2011-ci il 21 dekabr tarixli 548 nömrəli Fərmanı ilə yaradılmışdır⁵. Ölkə prezidenti tərəfindən SKSP-nin yardılmasında məqsədlər də müəyyən edilərək onlara nail olmaq üçün müvafiq tapşırıqlar verilmişdir. Fərmana uyğun olaraq məqsədləri aşağıdakı kimi təsəvvür etmək olar:

- innovasiyaya və yaradılması mümkün olan və ya xarici ölkələrdən gətirilən yüksək texnika və texnologiyalarla təmin edilməklə rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının yaradılması və inkişafını təmin etmək üçün əlverişli şərait yaratmaq;

- yüksək keyfiyyətli və məhsuldarlı, rəqabət qanlıyyətli istehsal və xidmət sahələrində çalışan kiçik və orta sahibkarlığa dəstəyin verilməsi;

---

⁵ <http://www.president.az/articles/3833>. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı şəhəri, 21 dekabr 2011-ci il.

- uzun illər neft amilindən asılı olan iqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrini inkişafına üstünlük vermək və dəstək vermək;

- həmin sahələrdə ölkə əhalisinin məşğulluq səviyyəsini artırmaqla onların rifah-halını yaxşılaşdırmaq və s.

Bakı-Quba yolunun üzərində Bakı şəhərindən 30-35 km məsafədə yerləşən SKSP müvafiq infrastruktur sahələri ilə tam təmin edilmişdir.

Bu sənaye parkında əsasən kənd təsərrüfatı kimyası, tibb kimyası üzrə istehsallar yaradılıb inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulur. Eyni zamanda ölkənin tikinti sektoru üçün, elektronika sahəsi üçün, avtomobilqayırma sənayesi üçün, həmçinin respublikamızda artıq ənənəsi formalaşmış polimer və digər sənaye avadanlıqlarının istehsalını nəzərdə tutan istehsallar üçün kimya məhsullar istehsal edən müvafiq müəssisələrin yaradılması planlaşdırılmışdır və artıq vir çoxları fəaliyyət göstəririlər.

Parkın ərazisində rezidentlər üçün sosial zonanın yaradılması da nəzərdə tutulmuşdur.

Mingəçevir Sənaye Parkı (MSP) Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2015-ci il 26 fevral tarixli 1077 nömrəli Sərəncamı ilə yaradılmışdır⁶.

MSP-nin yaradılmasında məqsəd respublikamızda iqtisadiyyatın neft və sənayesinə alternativ olan digər sahələrin inkişaf etdirilməsidir. Bu məqsədə nail olmaq üçün qeyri-neft sahələrində MSP nəzdində fəaliyyət göstərəcək müəssisələrə, sahibkarlara dövlət və yeli hakimiyyət orqanları və digər qurumlar tərəfindən dəstəyin verilməsi, sənaye parkında qabaqcıl texnologiyalar əsasında rəqabət qabiliyyətli, yeni nəsill sənaye istehsallarını yaratmaqla yüksək keyfiyyətli və bazagir sahə məhsullarının istehsalını təmin etmələ bərabər həmin istehsal və onunların infrastruktur sahələrində vətəndaşların işləməsinə şərait yaratmaq lazımdır.

---

⁶ <http://www.president.az/articles/14432>. Mingəçevir Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 26 fevral 2015-ci il.

MSP Mingəçevir şəhərində 14,8 hektar ərazidə yerləşdirilməklə sahibkarlıq fəaliyyəti üçün tam infrastrukturla təmin ediləcək sənaye parkıdır.

Qaradağ Sənaye Parkı Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2015-ci il 3 iyun tarixli 1255 nömrəli Sərəncamı ilə yaradılmışdır⁷.

Digər sənaye parkları kimi Qaradağ Sənaye Parkının (QSP) yaradılmasında da əsas məqsəd respublikada qeyri-sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsidir. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün isə parkın rezidentlərinə, sahibkarlara lazımı dəstəyin verilməsi, istehsalları və infrastruktur sahələrinin müasir dövrün tələblərinə cavab verən müvafiq texnika və texnologiya ilə təchiz olunması, mütəxəssislərin cəlb edilməsi və əhalinin bu müəssisələrdə işlə təmin edilməsi bir vəzifə olaraq müəyyən edilmişdir.

QSP Qaradağ rayonda Bakıdan Astara istiqamətində təqribən 23-25 km məsafədə yerləşdirilməklə (ərazisi 72 hektar torpaq sahəsi) geniş və zəngin infrastruktur sahələri ilə təmin edilmiş, rezidentlər üçün bütün iş və istirahəti təmin edə biləcək ərazidir.

Pirallahı Sənaye Parkı Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2016-cı il 14 sentyabr tarixli 2336 nömrəli Sərəncamı ilə yaradılmışdır⁸.

Pirallahı Sənaye Parkı (PSP) digərlərindən fərqli cəhətlərə malikdir, beləki bu sənaye parkında əczaçılığın inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur ki, bu sahə bizim üçün bir o qədərdə ənənvi istehsal sahəsi hesab olunmur.

PSP-nin yaradılmasında məqsədlər aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

- sənayenin ayrı-ayrı sahələrinin inkişafında güclü rol oynamaq, o cümlədən də əczaçılıq sənayesinin yaradılması və inkişafını təmin etmək;
- PSP ərazisində fəaliyyət göstərən sahibkarlara, rezidentlərə dəstək vermək, onların inkişafı üçün bütün mümkün şəriti yartmaq;

---

⁷ <http://www.president.az/articles/15445>. Qaradağ Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 3 iyun 2015-ci il.

⁸ <http://president.az/articles/21072>. Pirallahı Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 14 sentyabr 2016-cı il.

- “yeni nəsil” texnika və texnologiya əsasında müasir rəqabət qabliyyətli və innovasiyon sənaye istehsallarının yaradılması;
- ölkəmizdə əczaçılıq sənayesinin formalaşdırılması və inkişafına dəstəyin verilməsi;
- yaradılan əczaçılıq istehsalları sayəsində əhalinin yerli dərman preparatları hesabına tələbatının ödənilməsinə və idxalının azaldılmasına nail olmaq;
- PSP –nin ərazisində rezident qismində yerləşən istehsal müəssisələrində, infrastruktur sahələrində əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi.

PSP Prallahə rayonunda 30 ha ərazidə yerləşməklə istehsal fəaliyyətini həyata keçirmək üçün gərək olan infrastruktur sahələri ilə təmin edilir.

“Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı” MMC, Mingəçevir Sənaye Parkı, Qaradağ Sənaye Parkı və Pirallahı Sənaye Parkının idarəedici təşkilatı Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyidir.

Texnoparkların yaradılmasının əsas vəzifəsi kimi müasir texnologiyaların tətbiqi ilə konkret sənaye sahələrinin, istehsallarının yaradılması müəyyən edilmişdir. “Azərbaycan -2000: gələcəyə baxış” inkişaf Konsepsiyası isə yalnız sənaye sahələrini deyil, həmçinin 2020-ci ilə qədər Ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrinin inkişafını əhatə edir.

Keçən əsrin yeddinci dekasından başlayaraq ölkədə aparılan ümumi iqtisadi siyasət və Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Komitəsinin sədri, sonradan SSRİ -nin Baş Nazirinin müavini, müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müdrik siyasəti sayəsində iqtisadi inkişaf üçün möhkəm təməl qoyulmuşdur. Hal-hazırda isə bu siyasət Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir, xalq təsərrüfatının demək olar ki, bütün sahələrində iqtisadi islahatlar aparılır. İqtisadi islahatların məqsədi isə ölkə iqtisadiyyatının bazar prinsiplərinə uyğunlaşdırılması, bazar iqtisadi əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, sahələrarası əlaqələrin dərinləşdirilməsi, beynəlxalq inteqrasiyanın dərinləşdirilməsi və hər bir fəaliyyət sahəsində inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinin tətbiqi və s.-dən ibarətdir.

Əlbəttə ki, ölkə prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı və göstərişlərinə uyğun olaraq Açıq Səhmdar Cəmiyyəti olan “Azenco” tərəfindən regionda ən iri texnoloji park olan Sumqayıt Texnoloji parkının tikintisi aparılmışdır.

17 zavoddan ibarət olan STP-də müxtəlif sahə məhsulları istehsal olunaraq ölkə daxili tələbatın ödənilməsi ilə yanaşı xarici ölkə bazarlarına da çıxarılır.

Dünya təcrübəsindən də məlumdur ki, dövlət büdcəsinin formalaşdırılmasında iri müəssisələrin xüsusi çəkisi həmişə yüksək olmuşdur. Bu proses texnoparkların yaranması və fəaliyyətinin nəticəsi kimi gündəlik ümumi mal dövriyyəsində də özünü göstərir.

Texnoparkların yaranması ilə çoxsaylı iş yerləri açılmışdır ki, bu da nəticə ehtibari ilə əhalinin maddi-rifah halının yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynayır. STP-yə müvafiq sahələrdə dərin təcrübəyə malik yüksək ixtisaslı mütəxəssislər cəlb edilmişdir. Dövlət başçısının yürütdüyü iqtisadi siyasətin də əsas istiqamətlərindən biri yeni-yeni iş yerlərinin yaradılması, əhalinin güzəranının yaxşılaşdırılmasıdır ki, texnoloji Parkların yaradılması da bu siyasətin reallaşdırılmasına xidmət edir.

Sumqayıt Texnologiyalar Parkında fəaliyyət göstərən müəssisələr [30]:

1. “Kabel Zavodu”,
2. “Ağır Maşınqayırma Zavodu”,
3. “Dəqiq Mexanika Zavodu”,
4. “Press Zavodu”,
5. “Texniki Qazlar Zavodu”,
6. “Qaynar Sinkləmə Zavodu”,
7. “Elektrik Avadanlıqları Zavodu”,
8. “Ağır Maşınqayırma Zavodu”,
9. “Alüminium və Mis Profillər zavodu”,
10. “Polimer Məmulatlar Zavodu”,
11. “Günəş Kollektorları Zavodu”,
12. “Elektron Cihazlar zavodu”
13. “Sendviç Panellər Zavodu” .

Hazırda STP – də 250 000 m² sənaye istehsal sahələri vardır və burada 4000 – dən çox işçi çalışır.

STP 2012-ci ilin dekabr ayında İSO-9001 və OHSAS-18001 beynəlxalq standartları üzrə sertifikatları əldə etmişdir.⁹

STP-də yaradılan bütün müəssisələrdə dünyanın iqtisadi – sənayecə inkişaf etmiş ölkələrindən, məsələn, Böyük Britaniyadan, Belçikadan, Yaponiyadan, ÇXR-dən və digər bu kimi ölkələrdən gətirilmiş müasir, son nəsil maşın və avadanlıqlar, istehsal xəttləri quraşdırılmış və istifadəyə verilmişdir.

Quraşdırılmış texnologiya yüksək məhsuldarlığı, enerjiyə, əl əməyinə qənaətlə, keyfiyyətli məhsul istehsal etmək qabiliyyəti ilə seçilməklə daxili tələbatı ödəməklə yanaşı, bir çox xarici ölkələrə müqavilə əsasında ixrac edilmə və ətraf mühitə ziyansızlığı ilə fərqlənilir.

İstehsala qədərki, istehsal və istehsaldan sonrakı proseslər demək olar ki, mexanikləşdirilmiş və avtomatlaşdırılmış, hazır məhsulların müvafiq tələblərə uyğunluq dərəcəsi yoxlanılır. Bütün yoxlama-test prosesləri müəssisədə təşkil edilmiş beynəlxalq standartlara cavab verən xüsusi laboratoriyalarda aparılır.

Nəzərə alsaq ki, ölkəmizdə maşınqayırma sənayesinin əsasən neftmaşınqayırma sənaye istehsalı keçən əsrin ortalarından Azərbaycanda formalaşdırılmışdır, o zaman STP-nin nəzdində “Ağır Maşınqayırma zavodu” MMC-in yaradılması xüsusi əhəmiyyətə malik olmaqla orada maşınların yığılması, yüksək keyfiyyətli təmir və texniki xidmətin göstərilməsi kimi işlər həyata keçirilir. Bu zavod tərəfindən özü boşaldan, çəkici, betonmikser və s. bu kimi yük avtomobillərinin təmiri həyata keçirilir.

Zavodda perspektivdə fəaliyyət sahəsinin genişləndirilməsi, istehsal olunan məhsul və xidmətlərinin çeşidinin artırılması nəzərdə tutulur.

STP üçün 479180 kvadrat metr torpaq sahəsi ayrılmışdır ki, orada 438992 kvadrat metr sahədə istehsalat sahəsi yaradılmışdır. Qeyd edilən istehsalat sahəsi

---

⁹http://www.catec.az/2013/Exhibitors/SUMQAYIT_TEXNOLOGIYALAR_PARKI_MMC_az.htm

17 zavod üçün ayrılmışdır. Bu zavodlar arasında ən böyük xüsusi çəkiyə malik olanı Kabel zavodudur ki, orada 6500 adda-çeşiddə sahə məhsulu istehsal edilir. Müəssisənin məhsulları həm məişət avadanlıqlarının istehsalında və həmçinin kontakt sistemində işlədilə bilər.

Digər bir böyükhəcmli istehsal potensialına malik müəssisə «Polimer Məmulatlar» zavodur ki, orada müxtəlif təyinatlı (soyuq və isti su və kanalizasiya) və ölçülü borular və onlar üçün aksesuarlar istehsal edilir. 500 ton polimer məhsullar istehsal etmək imkanına malik 50-dən çox istehsal liniyaları yaradılmış və istismara verilmişdir. Zavodun imkanlarından istifadə etməklə daxili tələbatı ödəməklə yanaşı ixrac etmək də olar.

«Elektrik Avadanlıqları» zavodunun da yaradılmasında məqsəd yüksək gərginlikli elektrik qurğuları istehsal edərək bu məhsullara olan daxili tələbatı tam ödəməkdir.

STP – nin nəzdində müasir texnologiyalar istehsal edilir ki, bunlar arasında «Günəş Kollektoru Qazanları» istehsal edən zavod, ildə 40000 ton metal konstruksiyasını sinkləmə imkanına malik «Qaynar Sinkləmə» zavodu yaradılmışdır.

STP-də yüksək tələbatı olan mis və alimüniyum çubuqlar istehsal edən «Alimüniyum və Mis Elektrotexniki Çubuqlar» zavodu, «Elektrik Avadanlıqları» zavodu, «Texniki Qazlar» zavodları da fəaliyyət göstərir ki, bu zavodlarda uyğun olaraq müxtəlif ölçülü elektrik dolabları, müxtəlif ölçülü elektrik yuvaları, maye və qaz halında oksigen, arqon, azot, quru və maye halında karbon istehsal edilir.

«Ağır Maşınqayırma» zavodunda isə ölkə iqtisadiyyatının aparıcı sahələrində istifadə olunan müxtəlif təyinatlı məhsullar istehsal edilərək tələbatların ödənilməsi üçün təyinat alırlar.

«Press», «Sendviç», «Dəqiq Mexanika», «Alimüniyum və Miss Silindrlər və Profillər İstehsalı», «Alimüniyum Kompozit Panel», «Dəmir Yolu Vaqonlarının istehsalı» zavodları da yaradılmışdır ki, yüksək keyfiyyətli və tələbatı olan məhsulların istehsalını həyata keçirirlər.

Yuxarıda qeyd edilən və adları çəkilməyən müəssisələr, hansılar ki, STP-nin tərkib hissələridir, onların hər biri yeni nəsil texnoloji avadanlıqlarla təmin edilmiş və müvafiq olaraq yüksək keyfiyyətə malik xammal növləri ilə də təchiz olunurlar.

Bunlarla yanaşə bir məsləyə diqqət çəkmək istərdik. Azərbaycan Respublikasında yerli metallurgiyanın inkişaf etdirilməsinə dövlət səviyyəsində diqqətin ayrılmasına baxmayaraq, yerli zəngin sahə məhsulunun olmasını nəzərə almadan STP-də müvafiq zavodlarda istifadə olunan metallurgiya məhsullarının hamısı ya Rusiyadan, ya Belarusiya və Ukrainadan gətirilir. Bəs yerli istehsalçıların stimullaşdırılması məsləsi nədən unudulur.

STP-nin zavod və müəssisələrində 4 minə yaxın işçi çalışırdı, lakin müəlum səbəblərdən texnoloji parkın əksər müəssisələrində geniş əhatəli ixtisarlara aparılmış və haliyyədə bu işçilərin sayı min nəfərdən az sayda malikdir.

Buna baxmayaraq perspektivdə planlaşdırılan müəssisələrin hamısının işə salınması ilə Sumqayıt Texnologiyalar Parkında 10 mindən çox fəhlə, mühəndis, qulluqçu, və rəhbər işçilərin işlə təmin olunacağı planlaşdırılır.

Əhəmiyyətinə və həcminə görə ikinci olan daha bir sənaye parkı Sumqayıt Kimya Sənaye Parkıdır ki, onun yaradılması barədə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 548 sayılı 21 dekabr 2011-ci il Fərmanı olmuşdur.

Sənayeləşmə sahəsində dövlətin apardığı iqtisadi siyasət müvafiq olaraq Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı ərazisində neft-kimya və qeyri-neft sənaye sahələri üzrə istehsal müəssisələri yaradılır ki, həmin müəssisələrdə müasir tələblərə cavab verən yüksək keyfiyyətli çox çeşidli məhsulların istehsalı planlaşdırılır.

466,37 hektar torpaq sahəsinə malik olan Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının istehsal ərazisi 192 hektarı əhatə edəcəkdir. Parka daxil olan müəssisələrdə kənd təsərrüfatı və tibbi, məişət, tikinti sənaye, elektronika və avtomobil sənaye və polimer kimyası məhsulları istehsal edən müəssisələr, həmçinin iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində istifadə üçün sahə məhsulları istehsalını reallaşdıran təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti planlaşdırılır.

Sevindirici haldır ki, sənaye parklarının yaradılması üzrə dünya təcrübəsi əsas götürülərək Sumqayıt Kimya-Sənaye Parkı bir istehsal mərkəzi kimi deyil, müasir tələblərə uyğun olaraq istehsal sahələri üçün ayrılmış ərazi ilə yanaşı «Sosial» zona yaradılacaqdır ki, bu da öz növbəsində rezidentlər üçün hər bir şəraitin yaradılmasına xidmət edəcəkdir. «Sosial» zonada Sərgi-Konfrans Kompleksi, Peşə Təhsil Mərkəzi, Laboratoriya binası, emalatxanalar, Uşaq Baxım Mərkəzi, idman meydançaları, Sağlamlıq Mərkəzi, Yataqxana Kompleksi və bu kimi digər obyektlərin fəaliyyəti planlaşdırılmışdır.¹⁰

Artıq Sumqayıt Kimya-Sənaye Parkının çoxsaylı rezidentlər qrupu formalaşmışdır.

Pirallah Sənaye Parkının rezidenti kimi mühüm statusu 2016-cı il 1 noyabrda qazanmış «Həyat Farm» MMC Avfopanın aparıcı müəssisələrinin (İtaliya, Almaniya və s.) texnologiyasını tətbiq etməklə parkın üç hektar torpaq sahəsində çoxçeşidli və iri həcmli istehsal qüvvəsinə malik olmaqla QİÇS, sinir sistemi, onkologiya, diabet, antibiotik və s. bu kimi tibbi əhəmiyyətli dərman preparatlarının istehsalını nəzərdə tutur. Planlaşdırılmaya əsasən müəssisədə təqribən 200-210 nəfər işlə təmin ediləcəkdir.

Müəyyən tarixi ənəsinin formalaşması və regionla yerləşmə nöqtəyi nəzərdən və həmçinin əhəmiyyəti baxımından investisiya qoyuluşu üçün uyğun olaraq SKSP zonasında qeydiyyatdan keçən rezidentlərə bir çox istiqamətlərdə imtiyazlar verilir.

Sənaye parklarında fəaliyyətin şövqləndirilməsi və cəlbediciliyin artırılması məqsədi ilə ölkə qanunvericiliyinə uyğun olaraq Respublika ərazisində yaradılan bütün sənaye və texnologiyalar parkında rezident kimi qeydiyyatdan keçərək fəaliyyət göstərən sahibkarlar 7 il ərzində vergi və gömrük güzəştlərinin tətbiq

---

¹⁰http://www.scip.az/index.php?option=com_content&view=article&id=52&Itemid=168&lang=az.
Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı.

edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu güzəştlər aşağıda qeyd edilən vergi və rüsumlardan azad olmanı özündə etiva edir:

- əmlak vergisi;
- torpaq vergisi;
- mənfəət vergisi;
- istehsal sahələri üçün xarici ölkələrdən idxal edilən texnikaya, texnologiya

və avadanlıqlara görə tətbiq edilən əlavə dəyər vergisindən azad edilmə;

istehsal sahələri üçün xarici ölkələrdən idxal edilən texnikaya, texnologiya və avadanlıqlara görə tətbiq edilən əlavə dəyər vergisingömrük rüsumlarından azad edilmə.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə investorlara müvafiq olaraq fəaliyyətə görə vergiləri ödədikdən sonra mənfəətin repatriasiyası imkanına təminat verilir.

2.2. Azərbaycanda və xarici ölkələrdə yardılmış texnoloji parkların müqayisəli təhlili

Texnoloji parklar elmi-texnoloji və istehsal sahibkarlığının davamlı inkişafını təmin edən, kiçik və orta müəssisələrin yaradılması, rəqabətqabliyyətli elmtutumlu məhsulların istehsalının işlənilməsi və məniməsənilməsini, həşçinin yerli və xarici bazarlara çıxarılmasını təmin edən iqtisadi mühitin formalaşmasına imkan verir.

Texnoloji parkların yaradılmasına və inkişafına təkan verməklə regionlar elmi-istehsal və sosial infrastrukturun formalaşdırılması və sürətli inkişafı imkanına malik olur. Bununla bərabər regiona yüksək ixtisaslı mütəxəsislərin cəlb edilməsinə, iqtisadiyyatın sahələrinə dəstəyin verilməsi və inkişafına, onunla əlaqədar yeni çoxsaylı iş yerlərinin yaradılmasına imkan yaranır.

Texnoloji parkların rezidentlərinə, sənayeçilərə öz məhsullarının keyfiyyətinin-rəqabətqabliyyətliliyinin yüksəldilməsi, yeni texnologiyanın sürətli tətbiqi, kiçik innovasiyon müəssisələrdə, riskli şirkətlərdə yaxşı nəzəri və praktiki

məktəb keçmiş məzunların məqsədli seçimi ilə regionun elmi-texniki potensialından bütövlükdə istifadə etmək imkanı verilir.

Özlərinin tədqiqatlarını yekunlaşdırması və onların əsasında rəqabətqabliyyətli elmi-texnoloji məhsulların hazırlanması üçün ali məktəblər və texnoloji elmi tədqiqat institutları elmi kollektivlərinə və ayrılıqda alimlərinə, elm xadimlərinə imkanlar yaradır. Bunun üçün isə bu istiqamətdə və istehsalda işləyəcək ideya müəllifi, tədqiqatçılar, doktorant və tələbələrin iştirakı ilə kollektiv formalaşdırılır.

Təcrübədə belə formalaşdırılmış kollektiv elmtutumlu məhsulların istehsalı sahəsində gərgin rəqabət şəraitində fəal sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq imkanına malik olurlar. Texnoloji parklar ali təhsil məktəblərinin, elmi-tədqiqat institutlarının prestijini və onların regionun inkişafındakı rolunu artırır.

İntelektual kapital və universitetlərin fiziki infrastrukturları ali təhsil ocaqlarında olan resurslara (kitabxanaya, informasiya imkanlarına, tədqiqat laboratoriyalarına, xüsusi avadanlıqlara, elmi nailiyyətlərə, yüksək ixtisaslı, təcrübəli pedaqoqlara və elmi kadrlara) giriş imkanı əldə etməyə can atan sənaye və sahibkarların maraqların müəyyən mənada çəkmə qüvvəsi kimi çıxış edir.

Məlumdur ki, ilk texnoloji park 1949-cu ildə II dünya müharibəsində çox da çətinliklə üzləşməyən və bir çox ölkələrin elmi sərvətlərini sakitcə özündə cəmləşdirməyə çalışan iqtisadi cəhətdən qüdrətli olan Amerika Birləşmiş Ştatlarının Kaliforniya Ştatının Stenford universiteti bazasında yaradılmışdır. İlk olaraq ideya universitetin torpaq sahəsinin mövcud şirkətlərə o ərazilərdə onların elmi-tədqiqat bölmələrinin yerləşdirilməsi üçün icarəyə verilməsi olmuşdur. Bu yerləşdirmənin məqsədi ərazidə universitet laboratoriyalarından və tədqiqat qruplarından qabaqcıl texnologiyadan səmərəli istifadə etməklə elmi tədqiqat və işləmələrin yerləşdirilməsi inkişafı üçün kompleks şəraitin yaradılması olmuşdur.

Bu və sonradan yaranan texnoloji parkların çoxillik təcrübəsi o qədər uğurlu olmuşdur ki, bu yaradılışdan, təcrübədən hər bir ölkə, region istifadə etməyə, yaralanmağa çalışır. Nəticə etibarilə belə parkların sayı sürətlə artmaqdadır (ABŞ-da 150-yə yaxın texnoloji park fəaliyyət göstərir).

Texnoloji parklar elmtutumlu texnologiyaların, elmtutumlu müəssisələrin inkişafın xidmət edən tədris ocağı, ideyaların yaranma bazası, elmi-tədqiqat mərkəzi, istehsal sahələrinin yerləşdiyi məkandır. Başqa sözlə tenoloji park bir növ kiçik və orta riskli innovasiyon müəssisələrin fasiləsiz formalaşdığı, istehsal olunduğu fabrikdir. Müasir texnoparkların əsas funksiyalarından biri fasiləsiz olaraq yeni bizneslərin yaradılması və onlara dəstəyin verilməsidir.

Qabaqcıl tenoloji parkların təcrübəsinə söykənərək söyləmək olar ki, «Elmi parkların» təsisçiləri ilk növbədə universitetlər, texniki və digər ali təhsil ocaqları, elmi və konstruktor təşkilatlarıdır. Belə ki, onların «Elmi parkların» yaradılmasına yatırımları elmi ideyalar, tətbiqi biliklər, kəşflər, elmi məsləhətlər, müvafiq ərazilərin, meydanların, avadanlıq və kitabxanaların onların istifadələrinə verilməsi və s. ola bilər.

Bu qeyd edilən mühüm məsələlər, təsisçilərin ilk növbədə tədris, təlim, tədqiqat ocaqlarının olması məsələləri həl ki, Azərbaycan təsrübəsində çox cuzi şəkildə istifadə edilir. Nümunə kimi UNEC-in Azərbaycanda artıq yaradılmış texnoloji Parklarla qarşılıqlı əlaqəsi çox zəifdir. Hətta tələbə məzunların istehsalat təcrübəsinə göndərilməsi və ya müvafiq müəssisələr tərəfindən onların qəbulu və tələb olunan səviyyədə istehsalat təcrübəsinə keçirilməsinə şəraitin yaradılmasında çoxsaylı problemlər mövcuddur.

Texnoloji parkların yaradılmasında onu texnoloji problemlərin həlli və rəqabətqabiliyyətin qorunması və möhkəmləndirilməsi üçün istifadə edən sənaye müəssisələri daha çox maraqlı olurlar. Müəssisələrin yatırımları maliyyə və maddi dəstəklərdən ibarət olur.

Keçmiş SSRİ məkanının iri respublikası olan Rusiyada ilk ali təhsil texnoloji parkı 1990-cı ildən başlayaraq yaradılmaqğa başlanılmışdı. Azərbaycanda qeyd etmək olar ki, bu məsələyə hələ də çox az diqqət verilir.

Köhnə qitə və ya keçmiş sosialist dövlətlər məkanı və s.-dən asılı olmayaraq, müxtəlif ölkələrin iqtisadi şəraitinin güclü fərqliliyinə baxmayaraq texnoparkların dövlət ali təhsil ocaqlarında yaranmasının bir universal səbəb vardır. Bu səbəb ali

təhsil ocaqlarının inkişafını təmin edə biləcək daha əlverişli şəraitin yaranması üçün çoxkanallı maliyyələşdirmə sistemini yaradır. Bu sistemin əsas komponentləri aşağıdakılardan ibarətdir:

Birinci komponent - tədris və elmi fəaliyyətin dövlət maliyyələşdirilməsidir.

İkinci komponent – elmi tədqiqatların aparılması hesabına ali təhsil ocağının müdcəsinin doldurulmasıdır. Elmi-tədqiqat hissənin əsas vəzifəsi elm və texnikanın müxtəlif sahələrində elmi tədqiqatların təşkilidir.

Lakin bu sahədə də yerli texnoloji parklar və ümumiyyətlə elmi – tədqiqat institutları əhəmiyyətli dərəcədə nailiyyətlərə nail ola bilməmişlər.

Üçüncü komponent – kommersiya əsasları ilə təhsil fəaliyyəti aparmaq hesabına.

Dördüncü komponent – texniki ali təhsil ocağının, texnoparkın isrehsal fəaliyyəti hesabına.

Beşinci komponent – beynəlxalq əlaqələr üzrə, meynəlxalq proqram üzrə maliyyələşdirmə, sponsot proqramı və s.

Texnoloji parkın əsas fəaliyyətini istehsal fəaliyyəti təşkil edir.

Müair dövrdə də qeyd edilənlər nəzərə alınaraq qeyd etmək olar ki, ABŞ-da indi də tenoparkların sayı durmadan artmaqdadır və onlar Azərbaycanda yaranan analoji məkanlardan fərqli olaraq universitetlərin bir bölməsi və ya müəssisənin laboratoriyası olmaqla yalnız öz mütəxəssisləri üçün yeni işləmələrə və tətbiqinə şərait yaradırlar. Qərbdə uyradılan texnoparklarda rezidentlər, mütəxəssislər təsisiçilərdən az asılı olurlar. Avropa və Amerika texnoloji parkları hər hansı bir müstəqil kommersiya firmasının ümumi prinsiplərinə uyğun iqtisadi səmərəli fəaliyyət göstərirlər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, iqtisadi inkişaf etmiş ölkələr texnoparklara daha çox diqqət yeyir, maliyyə resurslarına ayırırlar. Texnoparkların fəaliyyəti elmi-texniki işlərin nəticələri yeni rəqabətqabiliyyətli məhsullarda, xidmət növlərində, innovasiyon kiçik, orta ölçülü müəssisələr üçün kadrların hazırlanmasında, ideyadan əmtəyə qədər olan innovasiyon tsiklin azaldılmasında öz əksini tapır.

ABŞ təcrübəsinə görə dövlət kontraktları əsasında elmi-tədqiqat və stehsal potensialının qarşılıqlı təsiri müşahidə olunur. Bundan əlavə texnoparkları aparıcı həlqələrinə, məsələn, Harvard, Stendford və Massaçuset universitetlərinə əhəmiyyətli həcmdə dövlət maliyyə və təşkilati-texniki dəstək verilir.

ABŞ-ın daha perspektivli texnoloji parklarına ETTKİ işlərinin aparılması, heyət üzvlərinin tədris, təlimi və ixtisaslarının artırılması, elmi-tədqiqat və işləmələrə avadanlıqların alınması üçün bütün mümkün dəstək verilir, müxtəlif vergi imtiyazları təqdim edilir.

Əgər Azərbaycanda yaradılmış tenoparklar yalnız təsisçilərin tələblərini icra etməklə, özlərinin yaratdığı dar indiki çərçivədən çıxmasalar, o zaman yerli texnoloji parkların perspektivləri yaxşı görünür. Bunu əyani olaraq yerli texnoparkların inkişaf dinamikasının nə qədər zəif olması ilə müşahidə etmək olar. Bu inkişaf tempi qərbin inkişaf tempindən əhəmiyyətli dərəcədə geri qalır. Məsələn, çox da böyük olmayan Finlandiya ölkəsində 7 texnopark yaradılmışdır ki, onlar bir-birindən fərqli olmaqla bərabər işlərində müstəqil, azad olma əlamətlərinə görə oxşardılar. Finlandiyanın ən iri texnoparkı Tamparedədir. Azərbaycanda analoji texnopark hələ formalaşmamışdır və belə getsə yaxın gələcəkdə hələ görünmürdə. Hətta Finlandiyada da böhran rüşümlərinin özünü buruzə verdiyi bir indiki şəraitdə texnopark özünün mövcud vəziyyətini qoruyub saxlamışdır. Uğurun səbəbi isə təsisçilərdən asılılıq dərəcəsinin cüzi olması və müstəqil olaraq qərar qəbul etmə və s. kimi imkanlara malik olmalarıdır.

Lakin, Sumqayıt Tenoloji Parkının yenidən formalaşmasına, 20 və da çox rezidentlərinin olmasına baxmayaraq dünya bazarında neft məhsullarının qiymətinin subyektiv səbəblərdən aşağı salınması, dünya iqtisadiyyatında, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatında iqtisadi artım dinamikasının cüzi olması həmin müəssisələrin fəaliyyətinə ciddi təsir göstərmiş, iş yerləri kəskin ixtisar edilmiş, istehsal müəssisələri qismən çalışırlar ki, bu da onların məqsədlərinə və missiyalarına cavab vermir.

Qeyd edək ki, əgər artıq fəaliyyətə başlamış texnoloji parklar özlərinin mövcud «tamamlanmamış» vəziyyətlərindən çıxmasalar tez bir zamanda onların tədricən süquta yetmələrinin şahidi olacayıq.

Texnoparkların inkişafı çoxsaylı amilərdən və şərtlərdən asılıdır. Məsələn, texnoparkın miqyası, ixtisaslaşma sahəsi, risk dərəcəsi, texnoparkın yaradılması və inkişafında dövləti rolu və s. Təbii ki, texnopark bir müəssisə deyil çoxsaylı rezident müəssisələrin cəmləşdiyi məkandır. Bu baxımdan onun yaradılması üçün iri həcmli kapital tələb olunur. Texnoloji parkın yaradılması və işlək hala gətirilməsi üçün məlumatlara görə ABŞ-də 10-12 mln. ABŞ dolları, Böyük Britaniyada 800 min ABŞ dolları, Polşada 200-300 min ABŞ dolları həcmində kapital tələb olunur.

Müxtəlif mənbələrdə verilən məlumatlara görə Amerika Birləşmiş Ştatlarında texnoparklar əsasən təbii proses olaraq yaradılmışdır.

Yaponiyada isə dövlət siyasətini uyğun olaraq yaradılır və dövlətin müəyyən etdiyi qaydalar əsasında inkişaf edirlər. Onlar ilk dövrdən dövlətin strateji məqsədləri olmaqla dövlətin dəqiq müəyyən etdiyi plan üzrə inkişaf edirlər. Yaponiyada «Texnopolis» proqramı həyat keçirilir. Bu proqrama uyğun olaraq Yaponiyanın bütün əraziləri mövcud 19 texnoloji parkın şəbəkəsindən ibarətdir.

Texnoparklar Azərbaycanda da demək olar ki, həmçinin onlar dövlətin müəyyən etdiyi formada və strukturda təşkil edilir.

Milli texnoloji parkların inkişaf etdirilməsi üçün Yaponiya hökuməti tərəfindən xüsusi proqram hazırlanmışdır:

- vençur biznesi üçün subsidiya, az faizli kreditlərin verilməsi, sənaye güclərinin və binalarının icarəsinə görə ödənişlərin azaldılmasını nəzərdə tutan «Texnopolislərin inkişaf planı»;

- regional istehsalların və ixtisaslaşma üzrə onların birliklərinin ərazi təmərküzləşməsini nəzərdə tutan «Elmi istehsalların yerləşdirilməsi planı»;

- müəssisənin ilkin fəaliyyət mərhələsində inkişafına zəmin yaradan «Baza tədqiqatlar planı».

Bu proqramlarda layihə iştirakçlarına əlavə imtiyazların verilməsi üzrə səlahiyyətinə malik yerli özünü idarəetmə orqanlarının yerli vergilərdən azadolma, yerli büdcədən məqsədli dotasiyaların və kreditlərin ayrılmasında xüsusi rolunu malik olurlar.

Yaponiya hökuməti xarici investorların cəlb edilməsi üçün imtiyazlı şərtlər sistemini hazırlamışdır. Məsələn, O Kiyuşa texnoparkına elmi və istehsal güclərinə vəsait yatırmaq istəyən investorlara bələdiyyə orqanı birinc ödənişini 2 ildən sonra balamaqla 10 il müddətinə 1-8% altında on milyon dollara qədər kredit verirlər.

Sukube Yaponiyanın birinci yaradılmış texnoloji parkıdır. Yaponiyanın müasir iqtisadi inkişafı şəraitində və dünyada yeni-yeni sənaye texnoloji parklarının, şəhərcikləri yaradılmasının vüsət aldığı bir şəraitdə orada yeni şəhərciklər salınmır, məhz mövcud olanlar təkmilləşdirilir və daha iri şəhərlərə çevrilirlər.

Yaponiya texnopolisləri yalnız elmi deyil həmçinin təmiz istehsal istiqamətinə də malikdirlər. Yaponiya texnopolislərində müxtəlif təyinatlı yüksək texnologiya hazırlanır və müəssisə və təşkilatlara təqdim edilir. Bu texnoloji məhsullara aşağıdakıları aid etmək olar:

- proqram təminatı;
- biotexnologiya;
- robototexnologiya;
- yeni material növlərinin istehsalı;
- yeni enerji mənbələrinin müəyyən edilməsi və mənimsənilməsi;
- elektronikanın istehsalı.

Azərbaycanda texnoparklara verilən dövlət dəstəyi elementlərinin öyrənilməsi əsasında texnoparkların dövlət idarəetməsi üzrə əsas problemlərin olduğunu müşahidə etmək olar. Beləliklə, müəyyən edilən problemlər çoxsaylı olmaqla onları cədvəl şəklində verməklə daha əyani şəkildə izləmək olar (cədvəl 2.2).

Azərbaycan Respublikasında texnoparkların inkişafının idarə edilməsində yaranan əsas problemlər

İnkişafın planlaşdırılması problemləri	Fəaliyyətin təşkili problemləri	Fəaliyyətin motivləşdirilmə problemləri	Dövlət nəzarəti problemləri
Texnoparklar haqqında vahid anlayışın olmaması	Texnoparkların formalaşması və inkişafının normativ-hüquqi metodiki təminatı sisteminin qeyri-təkmil olması	İşçilərin, yüksək ixtisaslı kadrların əməyinin stimullaşdırma sisteminin qeyri-təkmil olması	Qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələr uyğunluğu müəyyən etmək üçün texnoparkların sistemli monitorinqinin aparılma sisteminin olmaması
Texnoparkların prioritet məqsəd, vəzifə və funksiyalarının seçilməsinin əsaslandırılmasında boşluqların olması	Dövlət, ərazi və sahə idarəetmə orqanlarının qarşılıqlı təsirində, fəaliyyətində sistemliliyin olmaması	Alimlərin statusu və prestijinin aşağı salınması, müəlliflik hüquqlarının alınması və qorunması sisteminin qeyri-təkmilliyi	Texnoparkların dövlət əhəmiyyətli innovasiyon resurslarından istifadəyə nəzarət sisteminin effektivliyinin olmaması
Strateji planlaşdırmanın zəif aparılması və ya heç olmaması	İnformasiya-texnoloji resurslar girişin systemsizliyi	İstehsalın texniki və texnoloji yeniləndirilməsi üçün şərait və stimulun olmaması	Texnoparkların fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirməsinin metodiki bazasının müasir tələblərə uyğunsuzluğu
Texnoparkların rolunu və ölkə iqtisadiyyatı səviyyəsində əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsinin qeyri-qənaətbəxşiliyi və s.	Rəqabətqabiliyyətli və yüksəldilməsi və innovasiyon məhsullarının tətbiqində tətbiqi üçün təşkili-iqtisadi şəraitin olmaması və s.	Fundamental və tətbiqi tədqiqatların maliyyələşdirmə sisteminin qeyri-ışlək və effektiv olmaması və s.	Büdcə hesabına maliyyələşdirilən texnopark layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirmə sisteminin olmaması və s.

Cədvəl üzrə təhlilin aparılması pessimist nəticəyə gəlməyə imkan verir. Belə ki, texnoparkların inkişaf prosesi əhəmiyyətli dərəcədə sistemsiz həyata keçirilir. Texnoparklar özlərinə məqsədə doğru yolu çoxaylı iqtisadi, maliyyə, təşkilati və digər mürəkkəbliklərdən keçməklə açirlar.

Təbii ki, cədvəldə sadalanan problemlərin tam və qısa zamanda həll edilməsi mümkün deyil. Lakin yenədə onların müəyyən səviyyədə həll edilməsi texnoparkların effektiv inkişafına zəmin yarada bilər.

Nəticə etibarı ilə söyləmək olar ki, Respublikada texnoparkların yaradılması, inkişafı və s. üzrə aparılan işlər, görülən tədbirlər sistemsiz və qeyri kompleks olaraq reallaşdırılır. Cədvəldə verilən müxtəlif xarakterli lakin texnoparkların işinin səmərli təşkili və inkişafına mane olan maneələr, problemlər in həlli ilə əlaqədar tez bir zamanda kompleks tədbirlər işlənilərək sistemli şəkildə reallaşdırılmazsa perspektivin heç də yaxşı olacağına söyləmək olmaz. Bunlarla yanaşı innovasiyon iqtisadiyyatla yaranan məsələlərin həlli şəraitində texnoparklara dövlət dəstəyi problemi aktual olmaqla paralel olaraq cədvəldə sadalanan problemlərin də həllini tələb edir.

Ümumi şəkildə dövlət dəstəyinin məqsədi texnoparkların maksimum səmərəliliyini təmin edən və milli iqtisadiyyatın innovasiyon mühitinin inkişafına zəmin yuvaradan effektiv mexanizmin yaradılmasından ibarətdir.

Qoyulmuş məqsədlər nəzərə alınaraq texnoparklara dövlət dəstəyi mexanizminin formaladılması aşağıda qeyd edilən istiqamətlərə orientr edilməməsi daha səmərəli olardı:

- elm, təhsil, təhsil və istehsala inteqrasiyası;
- resursların elmi-texniki inkişafın prioritet istiqamətlərində təmərküzləşdirilməsi;
- texnoparkların intellektual mülkiyyətinin hüquqi müdafiəsi;
- heyətin yaradıcı fəallığının stimullaşdırılması;
- beynəlxalq elmi əməkdaşlığın inkişafı.

Milli innovasiya sistemi çərçivəsində texnoparkların onlara təsir edən digər təşkilati formalarla qarşılıqlı əlqə və təsirini təmin etmək lazımdır.

Texnoparklara dəstək mexanizminin əsas vəzifələrini isə aşağıdakı kimi təsvir etmək olar:

- texnoparkların effektiv inkişafı üçün institusional və normativ-hüquqi şəraitin yaradılması;
- innovasiyon biznes sahəsində kadrların hazırlanması və təkrar hazırlanması sisteminin inkişafı;
- texnoparkların mövcud elmi-texnoloji potensialının saxlanılması və inkişaf etdirilməsi ;
- texnoparkların elmtutumlu istehsallarının fəallaşdırılması üçün əlverişli iqtisadi şəraitin təmin edilməsi;
- dövlət, iqtisadi rayon, yerli hakimiyyət orqanlarının əlqədar hər bir hərəkətinin koordinasiyası.

Müxtəlif ədəbiyyatlarda, elmi mənbələrdə, o cümlədən internet resurslarında texnoloji parkların əhəmiyyəti, yaradılması zəruriliyi, təşkili və idarə edilməsi məqsədlərinə aid çox saylı elmi əsərlər həsr edilmişdir. Məlumatların öyrənilməsi və dünyanın iqtisadi inkişaf etmiş ölkələrinin texnoparkların yaradılması və idarə edilməsi ilə əlaqədar araşdırmaların təhlili materiallarına və Azərbaycanın qısa da olsa təcrübəsinə əsasən söyləmək olar ki, yerli texnoparkların yaradılması və inkişafına dövlətin dəstəyinin veilməsi olduqca zəruridir. Bildinə Olqa Vasiliyevna tərəfindən aparılmış tədqiqatın yekunu olaraq təklif etdiyi konsepsiyanın əsasında tədqiqatçıya görə bir sıra prinsiplər durur ki, onların texnoparklara dövlət dəstəyi mexanizminin formalaşdırılmasında nəzərə alınması zəruri hesab edilir. Təklif edilən prinsiplərə aid edilir:

- prioritetlilik prinsipi – elmi-texnoloji inkişafın prioritet istiqamətində resursların təmər küzləşməsi;
- sistemlilik – dəstək mexanizminin bütövlüyü;

- reallılıq – texnopark modeli ölkə iqtisadiyyatının inkişafı səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, milli maraqlar nəzərə alınmaqla yaradılmalıdır;

- adaptivlik prinsipi – texnoparkların daxili və xarici mühitin dinamik dəyişkənliyi şəraitinə adaptasiyası;

- kompleks stimullaşdırma – hüquqi, təşkilati, iqtisadi və maliyyə alətlərindən məcmu istifadə;

- çeviklik – dəstək forma və metodlarının müxtəlifliyi;

- uzunmüddətli orientr – dəstək mexanizmi situasiya xarakteri daşılmalı deyil, məhz ölkə iqtisadiyyatının inkişaf tendensiyası, prosesi və real strategiyanın təhlilinə əsaslanmalıdır.¹¹

Texnoparkların yaradılması və inkişafının təmin edilməsi məqsədilə dövlət dəstəyinin verilməsi zəruri olduğu üçün tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmiş dəstək mexanizminin vəzifələri müəyyən edilmişdir. Müəyyən edilmiş dəstək mexanizminə uyğun olaraq texnoparkların fəaliyyətinin planlaşdırılması, motivləşdirilməsi və fəaliyyətlərinə nəzarət üzrə bir neçə tövsiyələrin verilməsini məqsədə uyğun hesab edirik. Texnoparkların əlverişli yaradılması və inkişafına nail olmaq üçün dövlət dəstəri bir sıra tədbirlərin reallaşdırılmasını tələb edir:

- ölkənin elmi-təhsil və innovasiya kompleksində texnoparkların rolunun hüquqi baxımdan konkretləşdirilməsi.

- texnoparkların fəaliyyətini tənzimləyən qanun və qanunvericilik aktlarının işləkliyinin təmin edilməsi;

- maliyyə- iqtisadi dəstək tədbirləri (texnoparkların birbaşa büdcə əvəzsiz maliyyələşdirməsi, müsabiqə qrant maliyyələşdirmə fondu sisteminin genişlənməsi, vergi stimullaşdırılması, ehtiyat fondunun yaradılması, investisiya risklərinin sığortalıması və s.).

---

¹¹ Бильдина Ольга Васильевна, автореферат диссертации на соискание ученой степени к.э.н. по теме: Государственная поддержка технопарков как организационной формы развития инновационной сферы национальной экономики. Москва – 2007 (<https://refdb.ru/look/2045834-pall.html><https://refdb.ru/look/2045834-pall.html>)

Planlaşdırma, təşkilətmə, motivasiya və fəaliyyətə nəzarət üzrə problemlərin mövcudluğu fəaliyyət göstərən və yenidən yaradılan texnoparklar aşağıdakıları zəruri edir:

- bu strukturun vahid konseptual aparatını qəbul etmək;
- inkişafın idarəetmə prinsiplərinə riayət etmək;
- onları səmərəliliyinin qiymətləndirməsinin metodiki bazasının təkmilləşdirilməsi;
- texnoparkların yaradılması üçün təşkilat-iqtisadi şərtlərin yumşaldılması;
- inkişafın qanunverici və normativ bazasının təkmilləşdirilməsi;
- alimlərin statusunun qaldırılması;
- texnoparkda fundametal və tətbiqi tədqiqatların prioritet maliyyələşdirilməsi;
- əməliyyat güzəştli rejimin yaradılması.

2.3. Sənaye texnoparklarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodları

Yaradılış hər bir elmi-istehsal təyinatlı texnopark özünün maliyyə və maddi-texniki bazasını möhkəmləndirməyə, iqtisadi effekt əldə etməyə cəhd edir. Texnoparkların iqtisadi səmərəliliyi onun yerləşdiyi regiona təsir etmə imkanları ilə sıx əlaqəlidir. Texnoparklar yalnız öz uğurlu fəaliyyətləri ilə ərazinin sosial-iqtisadi inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərə bilər.

Texnoparkların iqtisadi effektivliyini müəyyən etmək bir sıra səbəblərdən asan məsələ deyil. Bu səbələri aşağıdakı kimi fərqləndirmək olar:

- onlar müstəqilliyi qısa bir zamanda əldə edə bilməyən bahalı investisiyalaşdırma obyektidirlər.
- onlar digər texnopolislərdən fərqlənən mürəkkəb təşkilati-funksional infrastruktura malikdirlər ki, bu infrastruktura yalnız sənaye müəssisələri və

firmalar deyil, həmçinin müəyyən zaman kəsiyindən sonra mənfəətin artmasına təsiri böyük olan elmi-tədqiqat təşkilatları, idarəetmə, hüquqi və müxtəlif xidmətlər daxildirlər.

- texnoparkların müxtəlif struktur bölmələrinin fəaliyyəti, iqtisadi nəticəliliyi ayrı-ayrı iqtisadi səmərəlilik göstəriciləri ilə qiymətləndirilir.

Sadalanan səbəblərə görə texnoparkların iqtisadi səmərəliliyinin müxtəlif aspektlərini əks etdirən xüsusi tədqiqatların aparılması tələb olunur. Təcrübədə istifadə olunan çoxsaylı tədqiqatlar və istifadə olunan göstəricilər arasında biz yalnız ikisinə diqqəti yönəltmək istəyirik. Bu göstəricilər texnopolislərin firmalarının iqtisadi səmərəlilik və firmaların öz əmlak və sahələrinin icarəyə verilməsi ilə əlaqədar olan fəaliyyətin rentabelliği göstəriciləridir.

Texnoparkların uğuru və onun mənfəəti ona daxil olan şirkətlərin fəaliyyətindən birbaşa asılıdır. Belə ki, məhz onlar yeni texnologiyanın tətbiqi, yeni növ məhsulların mənimlənməsi işlərini həyata keçirirlər.

Firmaların iqtisadi səmərəlilik səviyyəsinə təsir edən amillərdən biri patent fəallığıdır. Texnopolislərdən kənarında fəaliyyət göstərən şirkətlərlə müqayisədə texnopolisə daxil olan firmalar daha fəal patent fəallığı ilə seçilirlər.

Bu şirkətlərin patent fəallığı texnopolislərin iqtisadi səmərəliliyini yüksəldirlər. Hər bir halda patentin olması müəyyən dərəcədə bu və ya digər firmanın yeni məhsullar istehsal etmək potensialının, imkanlarının olmasına zəmanət kimi xidmət edir.

Texnoparkların fəaliyyətinin iqtisadi səmərəliliyi yalnız elmi-istehsal deyil həmçinin, patent-lisenziya, konsaltinq, reklam, marketinq və bu kimi digərlərilə də əlaqəlidirlər. Eyni zamanda yerli və xarici texnopolislər üçün gəlir əldə etməyin əsas mənbələrindən biri də firmalara əmlakın – bina, istehsal və xidmət sahəsi, torpaq sahəsi və avadanlıqların icarəyə verilməsidir.

Təbii olaraq nəzərə almaq lazımdır ki, texnoparkların tərkib elementlərinə çevrilən firmalar arasında bir qismi bir çox hallarda mənfəətli çalışa bilmir, rəqabətə tab gətirə bilməyərək nəticə etibarı ilə fəaliyyətə xitam verərək ləğv

olunur. Bir çox vençur kapitalistləri hesab edirlər ki, investisiya 5 ilə kimi özünü ödəyəcək, lakin təcrübədə bir çox hallarda bu inamlar özünü doğrultmayırlar.

Texnopolislərin fəaliyyəti yeni texnologiyaların tətbiqi, müəyyən maliyyə kreditlərinin, imtiyazların, güzəştlərin və s. verilməsi ilə elmtutumlu müəssisələrin və kiçik firmaların inkişafı üçün şərait yaradırlar.

Texnopolislər şəhərin və rayonun müəyyən inkişaf proqramına qoşulmalıdır. Məsələn, regionun sənaye bazasının iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi, ekoloji təmiz istehsalın yaradılması, regionda yeni iş yerlərinin yaradılması, infrastrukturu sahələrinin inkişaf etdirilməsi və s.

Qoşularaq müəyyən edilmiş proqramlara ayrı-ayrı layihələri, məsələn, sənaye parklarının, zonalarının yaradılması və ölkənin mərkəzi və ətraf rayonlarında onların infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi bir sıra mövcud problemlərin həllinə imkan vermiş olar:

- istehsalın azalması prosesini dayandırmaq, avadanlıqlarda modernləşdirmə və müəssisələrdə texniki silahlandırma işlərini təşkil etmək aparmaq, müəssisəni qısa bir müddətdə rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinə qaldırmaq.

- elmi-texniki potensialı saxlamaq.

- şəhərin sosial-məişət və mədəniyyət infrastrukturunu inkişaf etdirmək.

- investisiya fəallığını bərpa etmək.

- köhnə iş yerlərinin bərpası və yenilərinin yaradılması ilə artan kütləvi işsizliyin qarşısının alınması.

- ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması.

- kiçik və orta biznesi, xüsusilə də innovasiyon biznesin inkişaf etdirilməsi.

- ixrac potensialını artırmaq.

- bazarı yeni milli məhsullarla zənginləşdirmək.

- cəmiyyət üzvlərinin rifah halını və həyat səviyyəsini yüksəltmək və s.

Sahələrin elmi-texniki və sənaye potensialının balanslı inkişafı proqram-məqsədli idarəetmə, planlaşdırma və layihələndirmə metodlarının istifadəsi ilə mümkündür.

Texnopolislərin təşkilatı əsasını məqsədli proqramlar təşkil etməlidir. Özünün vaxt amilinə görə məqsədli proqramlar uzunmüddətliyədir. Təbii ki, hər bir halda istifadə olunan idarəetmə yanaşmalarından, üsullarından asılı olmayaraq texnopolislərin ümumi fəaliyyəti, ona daxil olan firmaların ayrılıqda fəaliyyətinin iqtisadi səmərəlilik göstəriciləri qiymətləndirilməlidir.

Təbii ki, hər bir təsərrüfat obyektinin yaradılmasında ali məqsəd gəlir, fayda, mənfəət əldə etməkdir. Müəssisələrin necə fəaliyyət göstərməsi, müəvcud vəziyyəti və gələcək perspektivdə gözləntiləri müəyyən etmək üçün müvafiq qiymətləndirmənin aparılması zəruridir. Bəs maraqlıdır ki, texnoloji parkların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin əsas meyarları nədən ibarətdir?

Dünya praktikasında və həmçinin Azərbaycan təcrübəsində bir çox hallarda yaradılan iş yerlərinin sayı qiymətləndirilir (50% <), yaradılan yeni şirkətlərin sayı 17%, texnopark ərazisində yerləşən şirkətlərin sayı 16% və s.

İnnovasiyon nəticələrin qiymətləndirilməsi və müvafiq qərarların qəbul edilməsi üçün o göstəricilər sisteminə baxmaq lazımdır ki, hansıların köməkliyi ilə potensial perspektivli texnoparkları ayırmaqla reyting qiymətləndirilməsinin köməkliyi ilə ranjировka etmək olar.

Texnoparkları onların miqyası, fəaliyyət istiqamətləri, inkişaf səviyyəsi nəzərə alınmaqla qruplar üzrə təsnifatlaşdırmaq lazımdır. Bundan sonra hər biri üçün lazım olan zəruri tədbirlərin görülməsi, dəstəyin verilməsi və s.-in dəqiq və konkret müəyyən etmək olar. Eyni zamanda üstünlük və çatışmayan tərəflərini müəyyən etmək, vəzifələri formalaşdırmaq olar.

Göstəricilərin, hansıların köməkliyi ilə texnoparkın perspektivliyi və ya dəyərliliyini xarakterizə etmək olar əhəmiyyətliyinin qiymətləndirilməsi üçün çəki əmsallarından istifadə oluna bilər. Texnoparkların rənglərə bölünməsi müxtəlif ölkələrdə ayrı-ayrı dövrlərdə texnoparkların dövlət-ictimai akkreditasiyasının nəticələri üzrə aparılır.

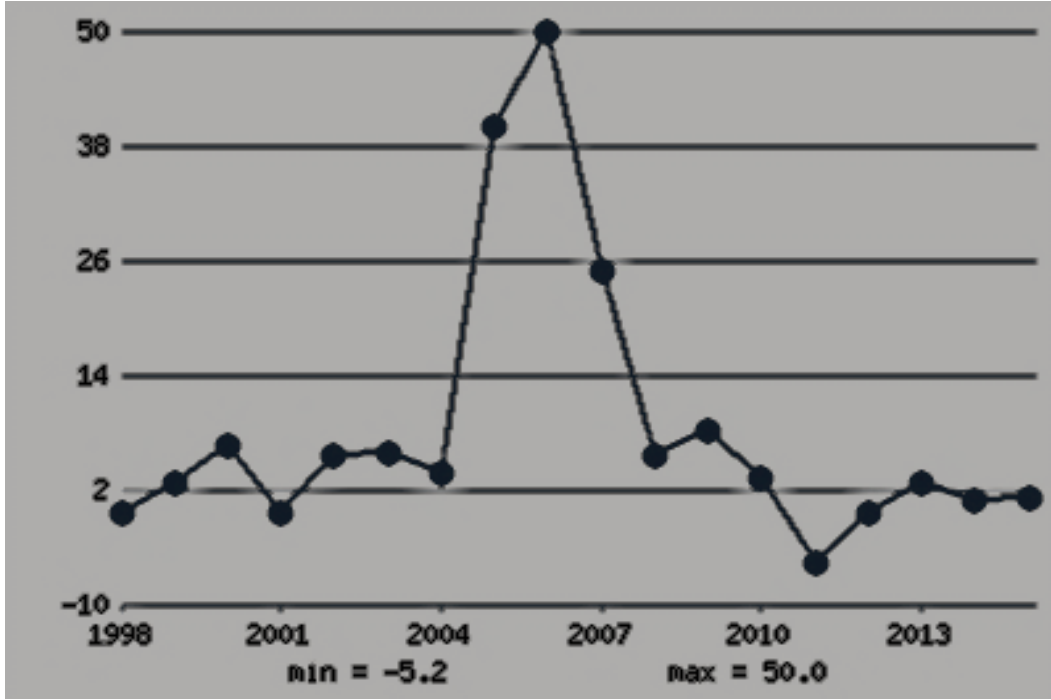
Qeyd edildiyi kimi tədqiqat kompleks parametrlər və ya müəyyən göstəricilər üzrə aparıla bilər.

Azərbaycan Respublikasında 1998-2015-ci illər üzrə sənaye istehsalının artım tempi

	İllər	Artım tempi, %	İllər	Artım tempi, %
1.	1998	0.0	2007	25.0
2.	1999	3.0	2008	6.0
3.	2000	6.9	2009	8.6
4.	2001	0.0	2010	3.5
5.	2002	6.0	2011	-5.2
6.	2003	6.1	2012	0.0
7.	2004	4.0	2013	3.0
8.	2005	40.0	2014	1.2
9.	2006	50.0	2015	1.5
Mənbə: cədvəl müəllif tərəfindən Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında hazırlanmışdır.				

Texnoparkların elmtutumluluq baxımdan tədqiqatın, qiymətləndirmə texnoparkın universitetlərlə, elmi-tədqiqat institutları ilə əlaqənin səviyyəsi, innovasiyon məhsulun xüsusi çəkisi, müəssisələrin ümumi sayı, istehsal fəaliyyətində professor-müəllim heyətinin və ali təhsil ocaqlarının əməkdaşlarının iştirakı, tələbələrin cəlb olunma dərəcəsi, kommersiyalaşdırma mexanizminin işləkliyi və s. kimi göstəricilər və meyarlar üzrə aparılmalıdır.

Ranqlara ayırmanın nəticələrindən texnoloji parklara vergi imtiyazlarının verilməsi, işin nəticəsindən asılı olaraq maliyyələşdirmədə nəzərə almaq lazımdır. Aparılan tədqiqata əsasən söyləmək olar ki, dünyanın əksər ölkələrində yaranan çoxsaylı texnoparklarda olduğu kimi Azərbaycanda da yardılan tenoloji parklarda proqnozlaşdırılan sayda müəssisələr, rezidentlər hələ də qeydə alınmamışdır. Təbii ki, bu halı hələki, dünya iqtisadiyyatındakı qeyri-sabitlik, ölkə iqtisadiyyatının neft amilindən asılı olaraq inkişaf tempinin azalması, dövlət büdcəsinin defisitlik dərəcəsinin artması və s. təsir amillərindəndir.

Şəkil 2.1. Azərbaycan Respublikasında 1998-2015-ci illər üzrə sənaye istehsalının artım tempi

Texnopark biznesin aparılmasının çoxfunksionallı innovativ formasıdır və bir çox sosial-iqtisadi subyektlər tərəfindən məqsədli gözləntilər obyektidir. Bu gözləntilərin nəticəliyini (səmərəliliyini) parkın rezidentləri, baza müəssisəsi və ərazi birlikləri səviyyələrində qiymətləndirilməsi təklif edilir. Əsaslandırılmışdır ki, texnoparkın baza müəssisəsi və rezidentlərin müəssisəsi üçün texnoparkın ictimai faydalılığının qiymətləndirilməsi üçün layihə yanaşması əsasında sinerjiya effekti müəyyən edilməlidir.

Texnoparkın yaradılmasında layihə qərarlarının kommersion səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi təklif olunur. Bu zaman pul axınlarının diskontlaşdırmanın dəyər modelində deyil, məhz əlavə yanaşma qiymətləndirməsində (EVA – iqtisadi mənfəət, iqtisadi əlavə olunmuş dəyər) - layihə üzrə istifadə olunan kapitalın dəyərdən artıq əlavə olunmuş dəyər (qazancda) əsaslandırmaq lazımdır.

Layihənin EVA üzrə qiymətləndirilməsi metodunun DCF metodundan (pul vəsaitlərinin onun gələcək dövrlərdə gözlənilən gəlirlərdən asılı olaraq hazırkı dəyərinin hesablanma metodudur) əsas fərqi ondan ibarətdir ki, DCF layihənin

reallaşdırılmasından gəlirin gələcək məbləşininəzərə alır. EVA layihənin bütövlükdə xalis mənfəətini xarakterizə edən göstəricidir.

Mövcud EVA nəzəriyyəsinin təhlili:

- A. Rapportun “səhmdar kapitalının əlavə olunmuş dəyəri - SVA”;
- Dj.Stern və B.Styuartın investisiya kapitalından “iqtisadi əlavə olunmuş dəyər”;
- firmanın kapitalının gəlirliyinin daxili norması (CF ROİR);
- Boston Consulting Groupunu pul vəsaitlərinin əlavə olunmuş axını (CVA).

Bu nəzəriyyələrə əsasən söyləmək olar ki, layihə tərəfindən ona qoyulan dəyərdən yuxarı kapital (EVAR) hesabına gətirilən iqtisadi mənfəət layihənin xarakteristikasıdır, texnoparkın bütün iştirakçıları üçün cəlbədidir, çünki təsərrüfat subyektinin dəyərinin artırılmasının maliyyə imkanlarının olması barədə təsəvvür yaradır.

EVA hesablama metodu Dj.Stren və B.Styuarta görə dəyər (əlvə edilmiş) yaratmaq üçün t ilində $ROI > WACC$ nisbəti yerinə yetirilməlidir (investisiyalaşdırılmış kapitalın gəlirliliyi analoji firmanın investisiyalaşdırmasının orta çəkisini üstələməlidir):

$$EVAR = (ROI - WACC) * CE,$$

burada, CE (capital employed) – cəlb edilmiş kapital.

WACC - (ingilicədən Weight Average Cost of Capital) kapitalın orta çəki dəyəri.

Düsturdan nəticə kimi söyləmək olar ki, bu qiymətləndirmə metodu kapitalın illik spread (yayılmış) gəlirliyini nəzərə alır. Bu isə peşəkar keyfiyyətin, biliyin və s. qeyri-maddi aktivlərin realizasiyası ilə əlaqədar olan texnoparkın kapitalının artırılmasının kapitlın orta çəkisi ilə müqayisəsi hesabına mümkün olur.

Beləliklə, layihəyə investisiya edilmiş kapital (CE) kapitalın görünməyən hissəsinin (intelektual) nəzərə alınması ilə hesablanır ki, bu da ilin nəticələrinə təsir göstərir (xalis mənfəət - NOPAT (NOPLAT)).

İnvestisiya edilən kapitalın gəlirliliyi (ROI) layihənin gəliri (S) və xərcləri (O) arasında fərqlərin dövr ərzində layihənin mənimsənilməsi və məhsulun bazara çıxarılması üçün zəruri olan (vaxt amili nəzərə alınmaqla) investisiyanın həcminə nisbəti kimi hesablanır.

$$ROI = (S-O) / CE$$

Rezident - müəssisənin və texnoloji parkın baş müəssisəsələrinin layihəsinin reallaşdırılması üçün zəruri olan investisiyanın məbləğinin müəyyən edilməsi metodiki olaraq sadə məsələ deyildir.

Gəlinən qənaətə görə hesab edirik ki, layihə üzrə xüsusi (şəxsi) və cəlb edilmiş investisiyanın nisbəti analoqu keyfiyyətində layihənin iştirakçılarının investisiyalarının yaranmış təkrar istehsal strukturu nəzərdə tutulmalıdır.

Layihə kapitalının orta çəki dəyərinin hesablanması üçün layihənin reallaşdırılması dövrü ərzində WACC göstəricisinin zamanca dəyişmə proqnozu gərəkdir.

WACC göstəricisi müəssisənin uzunmüddətli əsasda cəlb edilmiş maliyyə resurslarından öz fəaliyyətində istifadə etməklə çəkdiyi xərclərin səviyyəsini xarakterizə edir.

Beləliklə, WACC göstəricisi strateji investorlar tərəfindən alınan orta investisiyaya veriminin səviyyəsində təyin oluna bilər.

Layihənin realizasiya müddətinin müəyyən edilməsini PERT (ingiliscədən - qiymətləndirmə və yoxlama metodu) metodu ilə aparılması təklif olunur.

Texnoparkda layihə qərarının kommersiya səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə təklif olunan yanaşma aşağıda qeyd edilən imkanları qazanmağa imkan verir:

1. Məqsədlərə nail olma dərəcəsini xarakterizə etmək;
- 2) Resurs məsrəflərini qiymətləndirmək;
- 3) Biznesin aparılmasının yeni təşkilati formalarının yaranmasına sərf edilən vaxtın optimallaşdırılması.

Texnoparkların yaradılması ictimai faydalılığı bütövlükdə cəmiyyət üçün onun fəaliyyətinin sosial-iqtisadi nəticələrində öz əksini tapır.

Texnoparkların fəaliyyətinin qiymətləndirməsində daha bir meyardan istifadə etmək olar. Bu texnoparkların uğur meyarıdır. Bu meyardan əsasən ABŞ-ın, yəni inkişaf etmiş ölkələrin, artıq özünü təsdiq etmiş texnoparkların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində istifadə olunur.

Beləki, bu texnoparklar inkişafın bütün mərhələlərini artıq keçmişlər, onların imkanlılığı şübhə doğurmur, məhz buna görə də onlar digər ölkələrdə də analoji strukturun yaradılması üçün model kimi qəbul oluna bilər.

Çoxamilli təhlil ierarxiyanın qurulması metodundan istifadə ilə aparılır. Bu metoddan istifadədə yeddi (7) yerli və üç (3) ikinci dərəcəli meyarlar müəyyən edilmişdir. Həmçinin əhəmiyyətli meyarları daha dəqiq müəyyən və təsvir etməyə imkan verən və 70-dən çox subamillər ayrılmışdır.

Yeddi əsas amillər aşağıda qeyd edilən göstəricilərin əhəmiyyətini əks etdirir:

- texnoloji innovasiyalara investisiya;
- insan kapitalı və təhsil səviyyəsi;
- firmanın tipləri və biznes infrastrukturunu;
- nəqliyyat infrastrukturunu;
- iqtisadi şərait və yaşamın keyfiyyəti.

Aparılan tədqiqatın nəticəsində əsas amillər texnoparkın «uğuruna» təsir dərəcəsinə görə rənglərə bölünmüş və daha əhəmiyyətliləri ayrılmışdır. Daha əhəmiyyətli amillərə aşağıdakılar aid edilmişdir:

- insan kapitalı-34%;
- texnoloji innovasiyaya investisiya yatırımı – 30%;
- firmanın tipi və biznes infrastrukturunu – 17%.

Qalanlarında isə 6% effektivlik və ya «uğurluluq» informasiya, 5% nəqliyyat infrastrukturundan, 4% iqtisadi regionda iqtisadi şəraitdən və 4% yaşam keyfiyyətindən asılıdır. Texnoparkların yaradılması üçün həmçinin regionun

iqtisadi yerləşməsinə, biznesə dövlət dəstəyi sahəsində siyasətinin istiqamətləri və korporativ mədəniyyət və idarəetmə stilini də nəzərə almaq lazımdır.

Texnoparkların uğurlu fəaliyyət meyarına 5-10 il ərzində fasiləsiz fəaliyyəti də aid etmək olar. Lakin Azərbaycanda yaradılmış və stabil fəaliyyət göstərən texnoloji park hələ ki, tam formalaşmamışdır.

Texnoparkların fəaliyyətinin öyrənilməsi, daim nəzarətdə saxlanılması və iqtisadi göstəricilərin qeyd edilən meyarlar da nəzərə almaqla qiymətləndirilməsi onların əldə etdikləri üstünlükləri və arzu olunmaz çətinlikləri, çatımazlıqları müəyyən etməyə, adekvat tədbirlərin işlənilməsi və vaxtında tətbiq edilməsinə imkan vermiş olar. Eyni zamanda texnoparkın nəzdində özünü doğrultmayan perspektivsiz görünən müəssisələrin kənarlaşdırılması, daha əhəmiyyətliələrinin cəlb edilməsi məsələləri də təhlilin nəticəsində müəyyən edilmiş vəziyyət əsasında həll edilir.

Cədvəl 2.2.

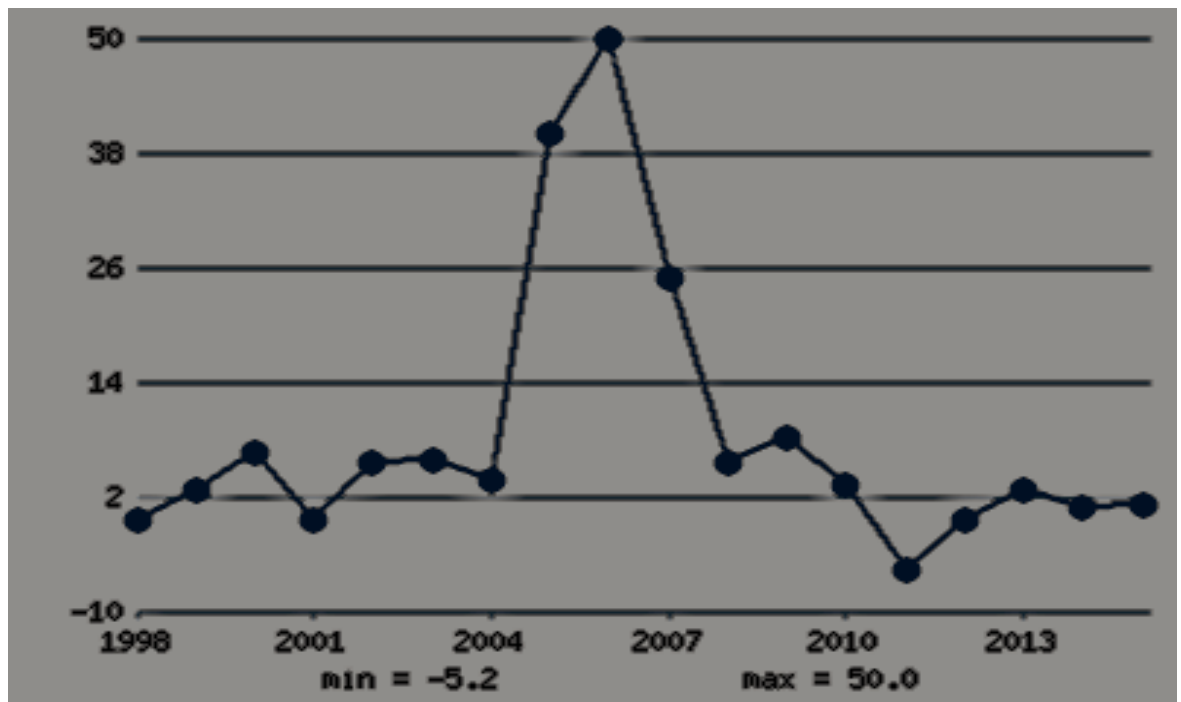
Azərbaycan Respublikasında 1998-2015-ci illər üzrə sənaye istehsalının artım tempi

İllər	Artım tempi, %	İllər	Artım tempi, %
1998	0.0	2007	25.0
1999	3.0	2008	6.0
2000	6.9	2009	8.6
2001	0.0	2010	3.5
2002	6.0	2011	-5.2
2003	6.1	2012	0.0
2004	4.0	2013	3.0
2005	40.0	2014	1.2
2006	50.0	2015	1.5

Mənbə: cədvəl müəllif tərəfindən Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında hazırlanmışdır.

Ümumiyyətlə dünya təcrübəsinə görə beynəlxalq texnoparkların nəzdində firmalar 1ildən 3 ilə qədər dövrdə olurlar, ondan sonra artıq onlara dəstəyin verilməsi tələb olunmur. Azərbaycanda isə həlki belə vaxt məhdudiyyəti müəyyən edilməyibdir. Lakin vaxt məhdudiyyətinin qoyulması rezidentlərə, iştirakçı firmalara müəyyən edilmiş zaman kəsiyində ya uğur qazanaraq fəaliyyətini texnoloji park məkanında davam etdirməli və ya uğursuz fəaliyyətin təsiri ilə texnoparkdan getməlidir.

Ölkənin sənaye sahələrinin o cümlədən artıq fəaliyyət göstərən texnoparkların iqtisadi nəticələri də nəzərə alınmaqla istehsalın artım tempini cədvəl 2.2.-nin köməkliyi ilə təhlil etmək olar. Göründüyü kimi 1999-cü ildə əvvəlki ilə nisbətə artım tempi 3%, 2000-ci ildə 1999-cü ilə nisbətə 6,9%, 2001-ci ildə 0,0%, 2005-ci ildə 40%, 2006-cı ildə isə müşahidə olunan dövr ərzində ən yüksək artım tempi 50% müşahidə olunur.

Şəkil 2.1. Azərbaycan Respublikasında 1998-2015-ci illər üzrə sənaye istehsalının artım tempini

2007-ci ildən başlayaraq bu artım tempini tədricən azalmağa və sabitləşməyə meyilli olmuşdur. Belə ki, 2007-ci ildə artım tempini 25%, 2008-ci ildə 6%, 2009-cu ildə 8,6% təşkil etdiyi halda artıq 2011-ci ildə artım deyil əksinə -5,2% geriləmə

müşahidə olunur. 2012-ci ildə sabitləşmə artım 0%-ə bərabər olmuşdur. 2013-cü ildən başlayaraq yenidən yüksək olmayan artım müşahidə olunur. Bu artım 2013-cü ildə 3%, 2014-cü ildə 1,2% və 2015-ci ildə isə cəmi 1,5% təşkil etmişdir. Cədvəldə verilənləri əyani şəkildə şəkil 2.1-dəki kimi təsvir etmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, texnopolislərin yaradılması həddən çox maliyyə və əmək tutumlu, müərəkkəb, məsuliyyətli və riskli bir prosesdir. Onun fəaliyyətinin prioritet istiqamətinin müəyyən edilməsi, həmçinin optimal təşkilati-funksional infrastrukturun formalaşdırılması barədə qərarların qəbulunda qərar qəbul edən şəxsdən xüsusi qayğı və peşəkarlıq tələb edilir.

Texnoparkların fəaliyyətinin düzgün təşkili və idarə olunması, bütün detalların nəzərə alınması fəaliyyətin nəticələrini uğurlu edə bilər. Alınan çoxsaylı pozitiv və neqativ nəticələr texnoparkların yaraqdılması üçün irihəcmli kapitalın, investisiyanın tələb olunmasına baxmayaraq, xüsusilə də onların formalaşma mərhələsində onlar obyektiv olaraq texnoparkın təşkilinə çəkilən xərcləri ödəmə imkanına malikdirlər. Texnoparkların yaradılması və uğurlu fəaliyyətin təmin edilməsi “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”na¹² və “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”nə¹³ uyğun olaraq konkret iqtisadi rayonun, şəhərin sosial-iqtisadi inkişafına zəmin yardır.

---

¹² <http://senaye.gov.az>, Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 fevral 2014-cü il tarixli 118 nömrəli Fərmanı

¹³ http://azertag.az/store/files/untitled%20folder/_STRATEJI%20YOL%20XERITESI_.pdf, Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı

FƏSİL III. AZƏRBAYCANDA SƏNAYE-TEKNOLOJİ PARKLARIN YARADILMASI VƏ İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ

3.1. Azərbaycan sənaye - texnoloji parklarının yaradılması və inkişafna mane olan amillər

İqtisadi inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, texnoparklar yüksək texnologiyalar sənayesinin təşkilinin effektiv forması ola bilər. Məlumdur ki, texnoparklar Çində, Hindistanda, Avropada və ABŞ-da uzun illərdir ki, mövcuddur. Bütün texnoparklar demək olar ki, bir-birindən fərqlənsələrdə onlar müəyyən ümumi xarakterə malik olurlar. Məsələn, onlar üçün yaxşı infrastruktura malik ayrı ərazi və biznesin aparılması üçün xüsusi qaydalar mövcuddur. Bu qaydalara görük rüsumları, vergi ödənişləri, valyuta əməliyyatları, firmaların yaradılma qaydası və qeydiyyatı kimi məsələlərdə, ofis və istehsal meydançalarının alınmasında görə qiymətdə güzəştlər aid olunur. İşin normal gedişatında belə yaradılışlar iştirakçıların qarşılıqlı əlaqədə və təsirdə olmaların hesabına əlavə effekt verə bilərlər.

Baxmayaraq ki, inkişaf etmiş ölkələrdə uzunmüddətdir ki, texnoparklar və analoji digər yaradılışlar fəaliyyət göstərir və genişlənir, Azərbaycanda bu barədə səlahiyyətli geniş auditoriyalarda, biznes dairələrində yalnız XXI əsrdə əsaslı şəkildə danışımağa başlanılmışdır.

Nəhayət, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən respublikamızda müasir, innovativ və yüksək texnologiyaya əsaslanan müasir sərbəst rəqabətə tab gətirən, sənaye istehsallarının yaradılması və inkişafı üçün geniş əhatəli şəraitin yaradılması və bu istiqamətdə fəaliyyətini quran və ya quracaq sahibkarlara dəstəyin verilməsi, ölkədə qeyri-neft sahələrinin inkişafına nail olmaq və əhalinin müvafiq istehsal və xidmət sahələrində məşğulluğu səviyyəsini yüksəltmək məqsədi ilə texnoparkların yaradılmasına əsas verən fərman imzalanmışdır. Nəticə etibarı ilə də, 22-si dekabr 2009-cu ildə ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən start düyməsi basılaraq istismara buraxılmışdır. Daha sonra dekabrın 21-i 2011-ci il tarixdə Respublika Prezidenti İlham Əliyev

Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı yaradılması haqqında 548 sayılı fərmanını imzalamışdır. 28 dekabr 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1947 nömrəli fərmanı ilə Balaxanı Sənaye Parkının yaradılmasına start verilmiş və qısa bir zaman kəsiyində istismara buraxılmışdır. Balaxanı Sənaye Parkı üçün 7 hektar ərazi ayrılmışdır ki, həmin ərazidə “Təmiz şəhər” ASC-nin rəhbərliyi ilə məişət tullantılarının emalı, təkrar emalı və xidmət müəssisələrinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Qısa bir müddət ərzində Balaxanı Sənaye Parkında 5 rezident qeydiyyatdan keçmişlər.

Balaxanı Sənaye Parkına 23 mln. man. Və daha çox miqdarda investisiyanın yatırılması, 210 nəfərlik daimi iş yerinin açılması planlaşdırılır.

Respublikada iqtisadiyyatın yalnız mərkəzi şəhərlərdə deyil regionlarda da inkişafına nail olmaq, yerli təbii və əmək resurslarından yararlanmaq, yerlərdə iş yerlərinin yaradılması, əhəlinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, kənd və qəsəbələrdən gənclərin mərkəzi şəhərlərə axınının qarşısının alınması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Bakı şəhərinin Qaradağ rayonunda Qaradağ Sənaye Parkının yaradılması barədə 13 iyun 2015-ci il tarixində 1255 sayılı sərəncam vermişdir. Parkın bir rezidenti olan "Bakı Gəmiqayırma Zavodu" MMC tərəfindən parka 470 mln. dollar və daha çox investisiya yatırılmış və məlumat görə 2 mindən çox insan işlə təmin edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 26-sı fevral 2015-ci il 1077 sayılı Sərəncamı ilə Mingəçevir Sənaye Parkının yaradılmasına start verilmişdir. Mingəçevir Sənaye Parkının idarəedici təşkilatı "Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı" MMC-dir ki, o da öz növbəsində Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyindədir.

2016-cı ilin sentyabr ayının 14 -də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2336 sayılı sərəncamı 30 hektar ərazini əhatə edəcək Pirallahı Sənaye Parkının tikintisinə start komandası vermişdir.

Bu kimi sənaye parkları ilə yanaşı sənaye məhəllələri və biznes inkubatorları da yaradılmaqdadır. Bu kimi biznes – inkubatorlardan biri də Azərbaycan Dövlət İqtisadi Universiteti nəzdində yaradılmış və gənc tədqiqatçılar-tələbələr tərəfindən star-aplar yaradılmaqdadır. İdeyalar verilir, tədqiqatlar aparılır və paraktiki olaraq onların tətbiqinin səmərəli olub olmaması yoxlanılır.

Rusiya təcrübəsi göstərir ki, biznes inkubatorları sənayenin inkişafında çox da əhəmiyyətli rol oynamırlar. Onlar lazımdır amma heç də kifayət deyil. Yeni inkişaf şəraitində iqtisadiyyatın aparıcı sahələri olan sənaye və İKT-nin inkişafı üçün texnoparkların yaranmasına qayıtmaq hələ də gec deyil, lakin daha da miqyaslı şəkildə. Bu addımların atılmasına onları məcbur edən isə aşağıdakılardır:

a) şirkətlərin tələbatı.

Belə ki, hazırda şirkətlərin bir çoxunun qarşısında iki mühüm problemlər durur.

Bunlardan birinci kəskin kadr çatışmazlığı: kadr qıtlığı 30% və daha çox təşkil edir. Yerli kadr resursları demək olar ki, tamamilə bitmiş və yalnız firmalar arasında paylanır. Daha doğrusu kadr axıcılığı yaradırlar. Bununla bərabər kadrların hər bir yer dəyişməsində işçilərin əmək haqları artırılır. Kadr mənbəyinə isə regionlar çevrilir. Yaşayış mənzillərinin bahalığı digər ölkələrdən kadrların-mütəxəsisilərin cəlb olunması əlavə çətinliklər yaradır: mənzillərin kirayə xərcləri artır, miqrasiya təşkilatları ilə əlavə olaraq əlqələrin yaradılması məsələləri meydana çıxır.

İkinci problem isə işləmək üçün yerlərin və çatışmazlığı və ofislərin icarə haqlarının yüksək olmasından ibarətdir. Bu problemlər daha çox istehsal etdikləri məhsulları ixrac edən müəssisələr üçün daha çox mənfi təsirə malikdir. Belə ki, onlar artıq bu başdan qiymət üstünlüyü üzrə mövqelərini itirmiş olurlar.

Mövcud tendensiyanın bu cür qalması tədricən kritik hal ala bilər, maraqlı şirkətlər isə bu vəziyyəti yaxşı dər edirlər.

Böyük olmayan firmalar kənar işlərin təşkilinə vəsait və zaman itirməmək məqsədilə öz resurslarını bir yerdə cəmləməyə, təmərküzləşdirməyə üstünlük verirlər.

Məsələn, belə bir vəziyyətdə “Aplana” şirkətinin baş direktoru Viktor Vaynşteyn mövqeyi:–“Biz analoji layihələrdə üç şərtə riayət olunduğu halda maraqlı ola bilərik: icarə haqlarının uzunmüddətli və ya daha ucuz qiyməti, yaxşı kommunikasiya infrastrukturu və meqapolisə (məsələn, Moskva şəhərinə) yaxın olması ilə”.

Hansı şirkətləri ixrac məsələləri maraqlandırmırsa onlar üçün texnoparklarda iştirak da hələ çox az aktualdır. İnteqrasiya sistemi ilə məşğul olan bir çox firmaların top-menecerləri texnoparklar haqqında çox da dərindən məlumatlı deyildirlər, amma əlbəttə ki, rahat və bahalı olmayan ofis meydanlarından imtina etməzdilər.

b) ölkənin tələbatı.

Ölkədə istehsal və xidmət sahələrinin inkişafı barədə çox da deyilməsinə baxmayaraq bu məsələyə daha çox dövlət səviyyəsində əsasən “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının hazırlanması barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı (29 noyabr 2011), “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanından (2016-cı il 6 dekabr) sonra diqqət yetirilməyə başlanılmışdır¹⁴.

“Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”-nə uyğun olaraq iqtisadiyyatın bütün istiqamətləri üzrə fəaliyyət proqramları hazırlanır.

Beləliklə, nəhayət ki, ayrı-ayrı çıxışlarda deyil məhz bir poqram kimi, yol xəritəsi altında ölkə prezidenti tərəfindən hökumət qarşısında ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrinin ayrı-ayrılıqda və kompleks şəkildə inkişaf etdirilməsini bir vəzifə

---

¹⁴ http://www.president.az/files/future_az.pdf. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı

müəyyən etdi. İlk gündən geniş dairələrdə Strateji yol xəritəsi, onun məqsədi, vəzifəsi, perspektivi və əhatəliyi, ən əsası isə reallaşdırma imkanları və onun Azərbaycan Respublikası və onun əhalisi üçün, sahibkarlar üçün nə vəd etdiyi kimi məsələlər müzakirə olunmaqdadır.

Strateji yol xəritəsi bilavasitə sahibkarlara proqram çərçivəsində imtiyazlar, güzəştlər, maliyyə dəstəklərinin verilməsi və s. bu kimi geniş şəraitin yaradılmasını da nəzərdə tutur. Bu kimi şəraitin yaradılması isə yerli və xarici sahibkarların ölkə iqtisadiyyatında kapital yatırımına marağı artırır.

Bununla bərabər işin medalyonun əks tərəfidə vardır. Tədricən bir çox sahələr dövlət nəzarəti altına düşür, nəzarətin səviyyəsi, təsiri və əks təsiri artır.

Azərbaycanda texnoparkların inkişafının əsas problemi ondan ibarətdir ki, hələ də texnoparkların yaradılması və inkişafı üzrə lazımi səviyyədə hüquqi baza yoxdur. Hüquqi təminatda müəyyən boşluqlara vardır ki, o da bəzi hallarda fəaliyyətdə çətinliklər yaradır. Ölkəmizdə bu sahə təbii ki, bütün yeni sahələrdən olduqca gec yaranmağa başlayıb ki, buda kifayət qədər təcrübəsizliyin, zəruri biliyin omaması ilə şərtlənir. Düzdür artıq 2009-cu ildən Sumqayıt Texnologiyalar Parkının əsası qoyulmuşdur. Lakin mütəxəsislərin rəyinə görə texnoparkların yaranma təcrübəsi hələ də epizodik xarakterə malikdir. Onun necə vahid sistem, orqanizm kimi bir ürəyə malik olması və bütün hissələrin mərkəzdən qanla təmin olunması problemləri çox böyükdür. Texnoparka daxil olan hər bir rezident təbii ki, eyni zamanda müstəqildir, lakin onların vahid ərazidə, bir-birlərinin imkanlarından yararlanaraq son məhsulun hazırlanması və reallaşdırılmasınının böyük dvidentləri hər bir ayrı-ayrı müəssisə üçün əldə olunandır.

Qeyd edək zərbaycan Prezident tərəfindən 26 dekabr 2014-cü ildə imzalanmış Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 26 dekabr

tarixli Sərəncamı)¹⁵ ölkənin zəngin sənaye xammal bazasından səmərəli istifadə etməklə yerli əcnəbi investorların kapital yatırımı hesabına, Azərbaycan dövlətinin dəstəyi ilə ölkədə maşınqayırma və ağır sənayenin, metallurgiya, neft-qaz emalı, neft-kimya və kimya sənayelərinin elmtutumlu sənəyə çevrilməsi, yeni müasir istehsalların yaradılması və inkişaf etdirilməsini müasir tələblərə uyğun yeni istehsal müəssisələrinin yaradılmasını nəzərdə tutur.

Qeyd edilənlərdən nəticə çıxarmaq olar ki, proqramı imzalamaqla cənab Prezident İlham Əliyev ölkənin daxili potensialından daha səmərəli istifadənin zəruriliyini irəli sürmüşdür. Yerli xammal bazasının olmasına baxmayaraq bir istehsal müəssisələri hələ də xarici ölkələrdən xammal idxal edir. Məsələn Sumqayıt Texnologiyalar Parkında metallurgiya sənaye xammalı və yarımfabrikatları hələ də Ukrayna, Rusiya və Kazaxstandan gətirilir. Demək olar ki, bu sahədə yerli xammaldan heç istifadə olunmur.

Deməli Azərbaycanda texnoparkların, sənaye mərkəzlərinin və ayrı-ayrılıqda sənaye istehsallarının yaradılması və inkişafı üçün institusional bazanın yaradılması və ondan irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə dövlət nəzarətinin edilməsi zəruridir.

Əgər Sumqayıt Texnologiyalar Parkında yerli metallurgiya sənaye xammalından istifadə olunarsa müvafiq olaraq sahənin inkişafına və onunla əlaqəli digər sahələrin adekvat inkişafına səbəb olmaq olar.

Texnoloji Parkların yaradılması planlaşdırılarkən yerli xarici və əcnəbi mütəxəssislərin və potensial investorların rəyləri və maraqları da nəzərə alınmalıdır. Təbii ki, bu öz növbəsində perspektivdə öz sözünü demiş olacaqdır.

Təcrübə göstərir ki, bəzən texnopark layihələrinin təşəbbüskarları qismində bir çox iri şirkətlər çıxış edirlər. Bəzən belə halları isə şirkətlərin öz problemlərini dövlətin hesabına həll etmək arzusunda olmaları ilə izah etməyə çalışanlar olur.

---

¹⁵ <http://www.president.az/articles/13900>. "Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 26 dekabr 2014

Yuxarıda aradılan, müqayisə olunan materiallardan alınan nəticəyə əsasən milli texnoparkların inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə neqativ təsir edən maneələri müəyyən etmək olar:

- texnoparkların yaradılması və inkişafı üzrə etibarlı və işlək normativ-hüquqi bazanın olmaması;
- dövlət tərəfindən maddi-texniki və maliyyə dəstəyinin yetərinə olmaması;
- ixtisaslı və sahələr üzrə təcrübəli kadrların olmaması;
- ölkədə mürəkkəb iqtisadi vəziyyət; istehsala tətbiq edilən vergi dərəcələrinin yüksək olması; kreditlərin yüksək faizlə və sərt şərtlərlə verilməsi;
- “texnopark” anlayışı altında onun üstünlüklərinin yetərinə dərk edilməməsi;
- investorların hər hansı bir məsələnin müzakirəsi və razılaşdırılması, sənədlərin təqdim edilməsi və cavabların alınması üçün “bir pəncərə” sisteminin işlək olmaması və s.;
- zəif istehsal mədəniyyəti; sahə üzrə idarəetmə təcrübəsinin olmaması.

Texnoparkların yaranması və inkişafı ilə əlaqədar normativ-hüquqi baza problemlərilə yanaşı bir sıra həll edilməli mühüm məsələlər vardır. Beləki, texnoparkların yaradılması və inkişafı ilə əlaqədar layihəyə daxil olmaqla bərabər layihədən çıxış problem olmaqdadır. Qərar qəbulu üçün müxtəlif sahələr üzrə təcrübə və xüsusi kompetensiya tələb olunur.

Texnoparkların yaradılması və inkişafı problem məsələlərinə investorların nöqtəyi nəzərindən nisbətən zəif gəlirlilik; torpaq münasibətləri və tikinti ilə əlaqədar razılaşdırma prosedurlarının mürəkkəbliyi; innovasiyon mühitinin yaradılması və saxlanılmasının yüksək dəyərə başa gəlməsini aid etmək olar.

Texnoloji parkın idarəediciləri üçün maliyyə nəticələrinə əhəmiyyətli dərəcədə aşağıdakı amillər təsir göstərə bilər:

- icarədarların/rezidentlərin sayının azaldılması, nəticə etibarı ilə gəlirin azlmasına gətirib çıxarır;
- əmlak vergisi üzrə və torpağı icarəyə görə güzəştin ləğv edilməsi.

Müvafiq memarlıq-planlaşdırma qərarlarının seçilməsi ilə ərazilərin zonalaşdırılmasında müəyyən çətinliklər yaranır. Bu çox ciddi mövzu olaraq baxılması və tədqiqi olunmasını tələb edir. Funksional zonalaşdırmaya yanaşmadan yalnız gəlirin həcmi deyil, həmçinin elmtutumlu biznes üçün müasir ekosistemin yaradılması imkanları da asılıdır.

Digər bir məsələ analogi obyektlərin-tenoloji parkların, sənaye mərkəzlərinin yaradılması və inkişafı üzrə xarici təcrübənin kifayət qədər öyrənilməməsidir ki, nəticədə də texnoparkların yaradılması layihəsinin gəlirliyinin müəyyən edilməsinə yanaşmalar təcrübəsizlikdən səthi işlənmiş olur. Problemlərin çox olması bu problemlərin də sonralar ciddi tədqiqat obyektinə çevrilməsini tələb edir.

3.2. Azərbaycanda sənaye-texnoparkların yaradılması və inkişaf problemlərinin həlli yolları

Ümumiyyətlə, texnoparkların yaradılması ideyasının reallaşdırılması ilə iki mürəkkəb problemin həllinə nail olmaq mümkündür. Birinci problem kiçik istehsal biznesinin inkişafının stimullaşdırılması, ikinci problem isə ölkə iqtisadiyyatının innovativ inkişaf yolunun axtarılması.

Hər bir halda texnoparkların dövlət və ya yerləşmə üzrə yerli hakimiyyət (texnoparkın tikiləcəyi ərazinin kimin mülkiyyətində olmasından asılı olaraq) tərəfindən maliyyələşdirilməsi zərurətdir. İqtisadi rayonlar üçün texnopark yeni iş yerlərinin yaradılması və yeni texnologiyanın inkişafı, dövlət üçün isə innovasiyon inkişafa keçid və rəqabətqabliyyətli mühitin yaradılması deməkdir.

Bir çox ölkələrdə texnoparkların yaradılması üzrə müəyyən yeni baza prinsipləri təklif olunur:

- texnoparkların özünü təmin etmə imkanına malik olmaları, dövlət maliyyələşdirməsindən qeyriasililiq;
- investorlar üçün cəlbedici şəraitin yaradılması;

- texnoparkların fəaliyyətinin nəticələri regionun tələblərə cavab verməlidir.

Bəzən belə yanaşmalarda mövcuddur – texnoparklar əsasən icarə münasibətlərinin qurulması ilə məşğul olurlar. Lakin zaman keçdikcə Azərbaycanda Texnoparklar yarandıqca onların fəaliyyəti ilə tanışlıq düşüncələrin dəyişməsinə, yanaşmaların investisiyanı necə cəlb etməli və xüsusi kapitalı necə maraqlandırmalı istiqamətinə yönəlməsinə gətirib çıxarır. Lakin bu sahədə geniş və mükəmməl məlumatla, təcrübəyə malik olan mütəxəssislərin axtardığı ilk sual gömrük, vergi və icarə güzəştlərinə necə nail olmalı? Dünya təcrübəsi nəzərə alınaraq texnoparklar, onların rezidentləri üçün yaradılan imkanlar, edilən güzəştlər və verilən imtiyazların qanunvericilik səviyyədə dövlətdən alınmasına çalışmaq lazımdır. Yalnız o zaman sahibkarlar, inkişaf etmiş elmlər zəruri resurslara, istehsal meydançalarına və müvafiq konsaltinq xidmətlərinə öyrənilməsinə giriş imkanları əldə edə bilər.

Bu halda nəzərə almaq lazımdır ki, texnoparklar yüksək texnologiyalar və innovasiyalarla pul qazanan müstəqil, uğurlu və effektiv kommərsiya müəssisələridir.

Ümumiyyətlə bu biznes həddən çox riskli fəaliyyət növüdür. Dünya təcrübəsi göstərir ki, yeni texnologiyalar sferasında bütün layihələrin 50%-dən çoxu uğursuzlula nəticələnir. Amma uğurlu layihələr yüksək mənəfəətliliklə fərqlənirlər.

Biznesmenlər arasında belə bir deyim var “Hansı sahəyə giriş çətindir isə demək o sahədə yüksək qazanc imkanları vardır.”

Texnoparkın nə qədər mənəfəətlili olacağını bilmək üçün maliyyələşdirmə və tikinti üçün sahənin seçilməsi mərhələsindən başlayaraq dəqiq və sistemli planlaşdırma işinin aparılması vacibdir. Bütün bunlar ölkəmizdə olan sadə olmayan biznes mühitində reallaşdırıla bilər. Əsas məsələ inam, dahiyənə fikir və yaxşı məsləhətçinin verilməsidir.

Əvvəllər də qeyd edildiyi kimi Azərbaycanda texnoparkların yaradılması və inkişaf üzrə çoxsaylı problemlər mövcuddur. Təbii ki, müəyyən edilmiş

problemlərin mükəmməl həlli perspektivdə ölkədə artıq fəaliyyət göstərən və yeni yaradılan texnoparkların inkişafına zəmin yaradacaqdır.

Problemlərin müəyyən səbəblərdən yeni yaradılışlar dövlət və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən hətta əvvəlcədən nəzərdə tutulan dəstəyin verilməməsi, onların yardılması və inkişafını tənzimləyən və motivyaradıcı mükəmməl hüquqi bazanın və texnoparkların inkişafı üzrə fəaliyyət planının, rezidentlərin və bütövlükdə texnoparkların fəaliyyətinə nəzarət sisteminin tam formalaşdırılmaması, resurslardan qeyri məqsədli istifadə, investorların maraqlarının texnoparkların fəaliyyətinə cəlb edilməsi üzrə stimulun yaradılmaması və həmçinin “Xarici ölkələrə ixrac missiyalarının təşkilinə, xarici bazarların araşdırılması və marketinq fəaliyyətinə, “Made in Azerbaijan” brendinin xarici bazarlarda təşviqinə, yerli şirkətlərin ixracla bağlı xarici ölkələrdə sertifikat və patent almasına, ixracla əlaqəli tədqiqat-inkişaf proqram və layihələrinə çəkilən xərclərin dövlət büdcəsi hesabına ödənilən hissəsinin müəyyənləşdirilməsi və ödənilmə mexanizminin tənzimlənməsi Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 oktyabr 2016-cı il Fərmanı ¹⁶ nəzərə alınmaqla texnoparklarda istehsal olunan son məhsulların “Made in Azerbaijan” brendi qismində xarici bazarlara çıxma statusunu ala bilməmələri hələ də uzunmüddət və gərgin işlər nəticəsində bütün müşkül məsələlərin tam həll edilə bilməyəcəyini söyləməyə zəmin yarıdır.

Qeyd edilən problemlərin tədricən və ardıcılıqla həll edilməsi üçün texnoparkların yaradılması və inkişafı üzrə dünyanın aparıcı sənaye mərkəzlərinin, texnoloji parklarının fəaliyyətinin üstün cəhətlərini özündə cəmləşdirən standart-şablon deyil, məhz yerli imkanlar və ayrı-ayrı xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla mükəmməl modelinin formalaşdırılmasına ehtiyac vardır. Təbii ki, modelin ümumi

---

¹⁶ <http://www.president.az/articles/21297>. Xarici ölkələrə ixrac missiyalarının təşkilinə, xarici bazarların araşdırılması və marketinq fəaliyyətinə, “Made in Azerbaijan” brendinin xarici bazarlarda təşviqinə, yerli şirkətlərin ixracla bağlı xarici ölkələrdə sertifikat və patent almasına, ixracla əlaqəli tədqiqat-inkişaf proqram və layihələrinə çəkilən xərclərin dövlət büdcəsi hesabına ödənilən hissəsinin müəyyənləşdirilməsi və ödənilmə mexanizminin tənzimlənməsi Qaydası, 2016-cı il 5 oktyabr

skeletinin dövlət, elm və təhsil, investor və cəmiyyət amillərinin nəzərə alınması ilə qurulması vacibdir.

Modelin mükəmməl yaradılması və düşünülmüş şəkildə tətbiqi texnoparklar və onların rezidentlərinin qarşısında bir sıra imkanlar yarada bilər. Bu imkanlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- respublikada mövcud olan təbii və əmək resurslarından, iqtisadi potensialdan maksimum və səmərəli istifadə;
- “Made in Azerbaijan” brendinin yaradılması və xarici bazarlara çıxarılması;
- elmtutumlu məhsullar və xidmətlər üzrə xarici ölkə bazarlarında rəqabət üstünlüyü qazanmaq;
- ölkə sahibkarlarının xarici iqtisadi fəaliyyətini xammal yönümlüyünü hazır məhsul idxalına yönəldilməsi;
- ölkə iqtisadiyyatının keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsinə çıxması və s.

Problemlərinin müxtəlif olmasına baxmayaraq Azərbaycanda yaradılan texnoparklar müəyyən dərəcədə oxşar əlamətlərə və xüsusiyyətlərə malikdirlər. Məsələn, bir qayda olaraq hər bir texnoloji park geniş əraziyə, ofis və inzibati binalara, vahid rabitə, elektrik enerji ilə təminat mənbəyinə, nəqliyyat sisteminə, mühafizə xidmətinə malik olurlar ki, bu xidmətlərin hər biri Azərbaycanda yaradılan texnoloji parklarda da eyni qaydada fəaliyyət göstərir. Texnoparkın ərazisində kommunal xidməti təminatı sistemi ilə yanaşı cəlb edilmiş xarici mütəxəssislərin və yüksəkixtisaslı kadrların işləməsi və yaşaması üçün zəruri şərtlər yaradılır.

Texnoparkların yaradılmasında nəzərə alınan vacib məsələlərdən biri də müəssisələrin iri elmi mərkəzlərinə və ya universitetlərə yaxın ərazilərdə yerləşdirilməsidir.

Yüksək texnologiyalı və elmtutumlu sahələrdə - elektronika, kosmos, biotexnologiya, kompyuter texnologiyası istehsalı və proqram təminatı ilə məşğul olan iri, orta və kiçik müəssisələrin cəlb edilməsi üçün texnoparkların bilavsiyə yaxınlıqda yerləşdirilməsi zəruridir.

Respublikamızda yaradılan sənaye texnoloji parklarından üçü Bakı şəhərinə yaxın ərazilərdə yerləşdirilmişdir. Belə ki, Balaxanı Sənaye Parkı Bakı şəhəri ərazisində, Sumqayıt Texnologiyalar Parkı və Sumqayıt Kimya-Sənaye Parkı Bakı şəhərindən 35-40 km məsafədə və Bakı-Quba beynəlxalq magistral yolu üzərində yerləşdirilmişdir.

Xarici ölkələrdə texnoparklarda investorların cəlb edilməsi ilə yeni texnologiyalar işlənir, marketinq, konsaltinq xidmətləri göstərilir yeni texnologiyaların inkişafı üçün şərait yaradılır.

Azərbaycanın texnoloji parkları müəyyən dərəcədə özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Ölkədə texnoloji parklar dövlətin sənaye siyasətinə uyğun olaraq dövlət vəsaiti hesabına inşa edilmişlər və özəl investorların iştirakı təmin edilməmişdir.

Başqa bir cəhət məsələn, Sumqayıt Texnologiyalar Parkında emal müəssisələri yerləşdirilmişdir ki, onların əsas vəzifələri rəqabətqabiliyyətli məhsulların hazırlanmasıdır ki, istehsalçıların özləri və ya Azərbaycan ixrac və investisiya fondunun şəxsində dövlət dəstəyi ilə realizə edilə bilər.

Qeyd edilən xüsusiyyətlər texnoparklara deyil məhz, qrup şəklində müəssisələrin fəaliyyətini birləşdirən sənaye zonalara xasdır. STP-də fəaliyyət göstərən müəssisələrin əksəriyyəti bir-biri ilə öz işlərini üzrə qarşılıqlı əlaqələndirirlər. Daha doğrusu bir müəssisənin aralıq və hazır məhsulları digər müəssisələrdə xammal və ya yarımfabrikat kimi istifadə olunur.

Iqtisadi inkişafa nail olmanın davamlı olması və perspektiv dövrdə Azərbaycanın iqtisadiyyatı sahələrində mövcud geniş imkanlardan yararlanmaq əhalinin maddi –rifah halının yaxşılaşdırılması, dövlət idarəetməsində də mükəmməlliyə nail olmaq üçün Prezident İlham Əliyevin 2011-ci il noyabrın 29-da “ Azərbaycan-2020: gələcəyə baxış ” İnkişaf Konsepsiyasının hazırlanması ilə

bağlı verdiyi tarixi sərəncam bu işlərin daha sürətlə getməsinə və görülən işlərin səmərəliliyinin artırılmasına zəmin yaratdı.¹⁷

Dövlət hər bir yeni hazırladığı və ölkə prezidenti tərəfindən təsdiqlənən fərmanlar, sərəncamlar və normativ-qanuni baza ölkədə sahibkarlığın inkişafına sənayeləşmənin dərinləşməsinə və ən əsası isə əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşmasına və dövlətin müdafiə qabiliyyətinin artırılmasına xidmət edir.

Sənayeləşmənin yalnız mərkəzi şəhərlərdə deyil həmçinin periferiyalarda (şəhər, qəsəbə və kəndlərdə) yaradılması üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2014-cü il 8 oktyabrda yeni 288 sayılı “Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında” fərmanını imzalanaraq fərmandan irəli gələn bütün iqtisadi, təşkilati məsələlərin həlli “Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” ASC –yə etibar edilmişdir.

Fərmana əsasən, müəyyən edilib ki, sənaye məhəlləsi sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri infrastrukturaya malik olan, kiçik və orta sahibkarlar tərəfindən məhsul istehsalı və xidmət göstərilməsi üçün istifadə edilən ərazidir.¹⁸

Belə bir şəraitin yaradılmasında əsas məqsəd olaraq ölkənin tədricən bütün kənd və qəsəbələrinin ictimai istehsalda cəlb edilməsi, yerli xammalın səmərəli istifadəsinin təmin edilməsi, iş stajı olmayanlara sakinlərə hazırlıqlar vasitəsilə ixtisasların mənimsənilməsinin təmin edilməsi, yeni-yeni müxtəlif ixtisaslı, təcrübəyə malik əsasən yerli əhali üçün iş yerlərinin yaradılması və nəticə etibarı ilə yerlərdə sənaye potensialından, məhsuldar qüvvələrdən səmərəli istifadəyə və yerli əhalinin məşğulluq səviyyəsinin və sosial-rifah halının yaxşılaşdırılmasına nail olmaqdır. Təbii ki sənaye məhəllələrinin (SM) yaradılması xidmət sahələrinin və ümumilidə infrastrukturun formalaşdırılmasına xidmət etmiş olacaqdır.

---

¹⁷ <http://www.xalqgazeti.com/az/news/social/28810> “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası – gələcək uğurların möhtəşəm təməli

¹⁸

http://azertag.az/xeber/Azərbaycan_Prezidenti_sənaye_mehellelerinin_yaradilmasi_ve_fealiyyetinin_teskili_haqqinda_Ferman_imzalayib-801215

Müəyyən edilmiş qaydaya əsasən SM-nin dövlət və bələdiyyəyə məxsus olan torpaq sahələrində formalaşdırılması nəzərdə tutulur. Bələdiyyə torpaqları SM-lərə icarə əsasında verilir.

Artıq respublikanın iki bölgəsində Neftçala və Masallıda sənaye məhllələri qurulmuş və fəaliyyət göstərməkdədirlər. Çoxsaylı biznes inkubatorlar, star-uplar yaradılmışlar ki, onlar da əsasən universitetlərin nəzdində, SKSP-də, ayrı-ayrı regionlarda, iqtisadi rayonlarda yaradılaraq fəaliyyət göstəriirlər. Perspektivdə ölkənin hər bir iqtisadi rayonunda yaradılması məqsəd olaraq müəyyən edilmişdir.

Beləliklə sənaye məllələri, biznes – inkubatorların yaradılması ilə ölkənin bütün kənd və qəsəbələrində iqtisadi inkişafa və əhalinin iqtisadi fəallığına nail olmaq mümkündür ki, bu məsələ məhz, ölkə prezidentini tərəfindən dövlət orqanları qarşısında qoyulan ən vacib vəzifələrdəndir.

NƏTİCƏ

Müasir Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının aparıcı sahəsi maddi istehsalın ən iri və əhəmiyyətli bölməsi olan sənayedir. Hələ qədimi dövrdən Azərbaycan sənətkarlarının istehsal etdikləri məhsullar dünya bazarlarında özünə mötəbər səviyyələrdə yer etmişlər. Məsələn, Azərbaycanda istehsal olunan milli xalça və xalça nümunələri XIX əsrdə bir çox sərgilərdə sərgilənmiş və özünə uğurlu yerlər təmin etmişdir.

Sənayeləşmənin başlanğıc dövründən, Azərbaycanda tədricən sənaye istehsalının təməli qoyulmağa başlamışdır. Sənaye məhsulları arasında əhəmiyyətli olanlardan və ənənvi istehsal məhsullarımız olanlardan biri də ayaqqabıdır. Bütün sənaye məhsulları kimi bu tələbat məhsulu da ilk istehsal dövründən indiyə kimi yeniləndirilmiş və istehlak xüsusiyyətləri dəyişdirilmiş-artırılmış, təkmilləşdirməyə məruz qalmışdır.

Azərbaycan təbii resurslarla zəngin bir ölkə olmaqla onlardan istifadə bacarığına malik yüksək ixtisaslı və yüksək təcrübəli kadrlar olmaqla müəssisələrin hər bir təşkilati-hüquqi və təşkilati-iqtisadi formalarından, o cümlədən sənaye parkları və zonalarından yararlanaraq yüksək nəticə əldə etmək imkanına qadirdi.

Ölkəmiz üçün yeni olan istehsal və xidmət qruplarının yaradılmasında məqsəd qeyri-neft sektorunu inkişaf etdirməklə bütün sosial-iqtisadi sahələrdə dönüşə nail olmaqdır.

Hələ 2009-cu ildə Sumqayıt şəhərində dövlət başçısı cənab prezident İlham Əliyev tərəfindən STP-nin açılışı edilmişdir. Sonradan Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının, Balaxanı Sənaye Parkının, Mingəçevir Sənaye Parkının, Mingəçevir Sənaye Parkının və Pirallahı Sənaye Parklarının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin fərman və sərəncamları olmuşdur. Yeni strukturların yaradılmasında məqsədlər kimi aşağıdakılar müəyyən edilmişdir:

- innovasiyaya və yaradılması mümkün olan və ya xarici ölkələrdən gətirilən yüksək texnika və texnologiyalarla təmin edilməklə rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının yaradılması və inkişafını təmin etmək üçün əlverişli şərait yaratmaq;

- yüksək keyfiyyətli və məhsuldarlı, rəqabət qanliyyətli istehsal və xidmət sahələrində çalışan kiçik və orta sahibkarlığa dəstəyin verilməsi;

- uzun illər neft amilindən asılı olan iqtisadiyyatın qeyri-nefta sahələrini inkişafına üstünlük vermək və dəstək vermək;

- həmin sahələrdə ölkə əhalisinin məşğulluq səviyyəsini artırmaqla onların rifah-halını yaxşılaşdırmaq və s.

Texnoparkların yaradılmasında dövlətin, yerli hakimiyyət orqanlarının və sahibkarın əsas məqsədlərini aşağıdakı kimi təsəvvür etmək olar:

- elmi tədqiqatların aparılması, biliklərin və ixtiraların texnologiyalara çevrilməsi;

- elmtutumlu innovasiyon texnologiyaların kommersiya məhsuluna çevrilməklə elmi-tədqiqat işlərinə sərf edilən vəsaitlərin effektivin yüksəldilməsi;

- müasir istehsal texnologiyalarının yaradılması;

- elmtutumlu istehsal, xidmət sahələrində və biznes sferalarında firma və müəssisələrə lazımı dəstəyin verilməsi;

- elmtutumlu istehsal, xidmət sahələrində və biznes sferalarında iqtisad yönümlü islahatları aparılmasına dəstəyin verilməsi;

- dünya iqtisad sistemində inteqrasiya proseslərinin sürətləndirilməsi məqsədli ilə dəstəyin verilməsi;

- yüksək ixtisaslı elmi nəzəri və praktiki biliyə malik kadrların hazırlanması;

- sənayedə əhəmiyyətli struktur dəyişikliklərinin aparılması;

- rayonlar arasında iqtisadi- sosial inkişaf səviyyəsinin bərabərləşdirilməsi;

- sosial problem olan “əhalinin məşğulluğu” probleminin həllində yaxından iştirak;

- texnoloji parklar və ölkə iqtisadiyyatı arasında sıx qarşılıqlı əlaqələrin qurulması;

- elmtutumlu, yüksək texnologiyalar, innovasiyaların tətbiq olduğu sahələrdə uğurların artırılması və əldə edilən uğurlu nəticələrin istehsala tətbiqinin sürətləndirilməsi;

- ixtisasına və məşğulyyyət sahəsinə, fəaliyyət növünə görə uyğun gələn sahibkarlar sinfinin yaradılması.

Sənaye parklarında fəaliyyətin şövqləndirilməsi və cəlbediciliyin artırılması məqsədi ilə ölkə qanunvericiliyinə uyğun olaraq respublika ərazisində yaradılan bütün sənaye və texnologiyalar parkında rezident kimi qeydiyyatdan keçərək fəaliyyət göstərən sahibkarlar 7 il ərzində vergi və gömrük güzəştlərinin tətbiq edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu güzəştlər əmlak, torpaq, mənfəət, istehsal sahələri üçün xarici ölkələrdən idxal edilən texnikaya, texnologiya və avadanlıqlara görə tətbiq edilən əlavə dəyər vergisindən və həmçinin istehsal sahələri üçün xarici ölkələrdən idxal edilən texnikaya, texnologiya və avadanlıqlara görə tətbiq edilən əlavə dəyər vergisindən və gömrük rüsumlarından azad edilməni nəzərdə tutur.

Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində investora müvafiq olaraq fəaliyyətə görə vergiləri ödədikdən sonra mənfəətin repatriasiyası imkanına təminat verilir.

Lakin hüquqi bazanın formalaşmasına baxmayaraq hələ də texnoloji sənaye parkları yalnız təsisçilərin tələblərini icra edir, özlərinin yaratdığı dar çərçivədə fəaliyyət göstərirlər. Amma Finlandiya ölkəsində 7 texnopark yaradılmışdır ki, onlar bir-birindən fərqli olmaqla bərabər işlərində müstəqil, azad olma əlamətlərinə görə oxşardılar. Hətta Finlandiyada da böhran rüşeymlərinin özünü büruzə verdiyi bir indiki şəraitdə texnopark özünün mövcud vəziyyətini qoruyub saxlamışdır. Uğurun səbəbi isə təsisçilərdən asılılıq dərəcəsinin cüzi olması və müstəqil olaraq qərar qəbul etmə və s. kimi imkanlara malik olmalarıdır.

Qeyd edək ki, əgər artıq fəaliyyətə başlamış texnoloji parklar özlərinin mövcud «tamamlanmamış» vəziyyətlərindən çıxmasalar tez bir zamanda onların tədricən süquta yetmələrinin şahidi olacayıq.

Azərbaycanda texnoparkların yaradılması və fəaliyyəti, idarəedilməsi ilə əlaqədar çoxsaylı problemlər mövcuddur ki, həmin problemlər tərəfimizdən inkişafın planlaşdırılması, fəaliyyətin təşkili, motivləşdirilməsi və dövlət nəzarəti problemləri kimi qruplaşdırılmışdır.

Texnoparkların uyaradılmasında əsas məqsədlər nəzərə alınaraq texnoparklara dövlət dəstəyi mexanizminin formalaşdırılmasının aşağıda qeyd edilən istiqamətlərə orientr edilməsi zəriri hesab edilir:

- elm, təhsil, təhsil və istehsala inteqrasiyası;
- resursların elmi-texniki inkişafın prioritet istiqamətlərində təmərküzləşdirilməsi;
- texnoparkların intellektual mülkiyyətinin hüquqi müdafiəsi;
- heyətin yaradıcı fəallığının stimullaşdırılması;
- beynəlxalq elmi əməkdaşlığın inkişafı.

Texnoparklara dəstək mexanizminin əsas vəzifələrini isə aşağıdakı kimi təsvir etmək olar:

- texnoparkların effektiv inkişafı üçün institusional və normativ-hüquqi şəraitin yaradılması;
- innovasiyon biznes sahəsində kadrların hazırlanması və təkrar hazırlanması sisteminin inkişafı;
- texnoparkların mövcud elmi-texnoloji potensialının saxlanılması və inkişaf etdirilməsi ;
- texnoparkların elmtutumlu istehsallarının fəallaşdırılması üçün əlverişli iqtisadi şəraitin təmin edilməsi;
- dövlət, iqtisadi rayon, yerli hakimiyyət orqanlarının əlaqədar hər bir hərəkətinin koordinasiyası.

Texnoparkların əlverişli yaradılması və inkişafına nail olmaq üçün dövlət dəstəyinin verilməsi üçün bir neçə mühüm məsələlərin həlli zəruridir:

- ölkənin elmi-təhsil və innovasiya kompleksində texnoparkların rolunun hüquqi baxımdan konkretləşdirilməsi.

- texnoparkların fəaliyyətini tənzimləyən qanun və qanunvericilik aktlarının işləkliyinə təmin edilməsi;

- maliyyə- iqtisadi dəstək tədbirləri (texnoparkların birbaşa büdcə əvəzsiz maliyyələşdirməsi, müsabiqə qrant maliyyələşdirmə fondu sisteminin genişlənməsi, vergi stimullaşdırılması, ehtiyat fondunun yaradılması, investisiya risklərinin sığortalanması və s.);

- inkişafın idarəetmə prinsiplərinə riayət etmək;

- onları səmərəliliyinin qiymətləndirməsinin metodiki bazasının təkmilləşdirilməsi;

- texnoparkların yaradılması üçün təşkilat-iqtisadi şərtlərin yumşaldılması;

- inkişafın qanunverici və normativ bazasının təkmilləşdirilməsi;

- texnoparkda fundamental və tətbiqi tədqiqatların prioritet maliyyələşdirilməsi;

- əməliyyat güzəştli rejimin yaradılması.

Eyni zamanda texnoloji parkların yaradılmasında və inkişafında ən məşhur məsələlərdən biri bu proseslərin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsidir.

Texnoparkların fəaliyyətinin iqtisadi səmərəliliyi yalnız elmi-istehsal deyil həmçinin, patent-lisenziya, konsaltinq, reklam, marketinq və bu kimi digərlərlə də əlaqədirlər.

Müəssisələrin necə fəaliyyət göstərməsi, mövcud vəziyyəti və gələcək perspektivdə gözləntiləri müəyyən etmək üçün müvafiq qiymətləndirmənin aparılması zəruridir.

İnnovasiyon nəticələrinin qiymətləndirilməsi və müvafiq qərarların qəbul edilməsi üçün o göstəricilər sisteminə baxmaq lazımdır ki, hansıların köməkliyi ilə potensial perspektivli texnoparkları ayırmaqla reyting qiymətləndirilməsinin köməkliyi ilə ranjirovka etmək olar.

Texnoparkın yaradılmasında layihə qərarlarının kommersiya səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi təklif olunur. Bu zaman pul axınlarının diskontlaşdırmanın dəyər modelində deyil, məhz əlavə yanaşma qiymətləndirməsində - layihə üzrə

istifadə olunan kapitalın dəyərdən artıq əlavə olunmuş dəyər əsaslandırmaq lazımdır.

Gəlinən qənaətə görə hesab edilir ki, layihə üzrə xüsusi (şəxsi) və cəlb edilmiş investisiyanın nisbəti analoqu keyfiyyətində layihənin iştirakçılarının investisiyalarının yaranmış təkrar istehsal strukturu nəzərdə tutulmalıdır.

Texnoparkda layihə qərarının kommersiya səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə təklif olunan yanaşma aşağıda qeyd edilən imkanları qazanmağa imkan verir:

1. Məqsədlərə nail olma dərəcəsini xarakterizə etmək;
- 2) Resurs məsrəflərini qiymətləndirmək;
- 3) Biznesin aparılmasının yeni təşkilati formalarının yaranmasına sərf edilən vaxtın optimallaşdırılmaq.

Texnoparkların yaradılması ictimai faydalılığı bütövlükdə cəmiyyət üçün onun fəaliyyətinin sosial-iqtisadi nəticələrində öz əksini tapır.

Texnoparkların fəaliyyətinin qiymətləndirməsində daha bir meyardan istifadə etmək olar. Bu texnoparkların uğur meyarıdır. Bu meyardan əsasən ABŞ-ın, yəni inkişaf etmiş ölkələrin, artıq özünü təsdiq etmiş texnoparkların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində istifadə olunur.

Aparılan tədqiqatın nəticəsində əsas amillər texnoparkın «uğuruna» təsir dərəcəsinə görə rənlərə bölünmüş və daha əhəmiyyətliləri ayrılmışdır. Daha əhəmiyyətli amillərə aşağıdakılar aid edilmişdir:

- insan kapitalı-34%;
- texnoloji innovasiyaya investisiya yatırımı – 30%;
- firmanın tipi və biznes infrastrukturunu – 17%.

Qalanlarında isə 6% effektivlik və ya «uğurluluq» informasiya, 5% nəqliyyat infrastrukturundan, 4% iqtisadi regionda iqtisadi şəraitdən və 4% yaşayış keyfiyyətindən asılıdır.

Texnoparkların uğurlu fəaliyyət meyarına 5-10 il ərzində fasiləsiz fəaliyyəti də aid etmək olar. Lakin Azərbaycanda yaradılmış və stabil fəaliyyət göstərən texnoloji park hələ ki, tam formalaşmamışdır.

Ümumiyyətlə, texnoparkların yaradılması ideyasının reallaşdırılması ilə iki mürəkkəb problemin həllinə nail olmaq mümkündür. Birinci problem kiçik istehsal biznesinin inkişafının stimullaşdırılması, ikinci problem isə ölkə iqtisadiyyatının innovativ inkişaf yolunun axtarılması.

Azərbaycanda texnoparkların inkişafının əsas problemi ondan ibarətdir ki, hələ də texnoparkların yaradılması və inkişafı üzrə lazımi səviyyədə hüquqi baza yoxdur.

Deməli Azərbaycanda texnoparkların, sənaye mərkəzlərinin və ayrı-ayrılıqda sənaye istehsallarının yaradılması və inkişafı üçün institusional bazanın yaradılması və ondan irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə dövlət nəzarətinin edilməsi zəruridir.

Milli texnoparkların yaranması və inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə neqativ təsir edən amillər də müəyyən edilmişdir:

- texnoparkların yaradılması və inkişafı üzrə etibarlı və işlək normativ-hüquqi bazanın olmaması;
- yaradılan texnoparkın və rezident müəssisələrin ölçüləri iqtisadi-riyazi və ya marketing baxımından əsaslandırılmaması;
- dövlət tərəfindən maddi-texniki və maliyyə dəstəyinin yetərinə olmaması;
- ixtisaslı və sahələr üzrə təcrübəli kadrların olmaması;
- ölkədə mürəkkəb iqtisadi vəziyyət;
- istehsala tətbiq edilən vergi dərəcələrinin yüksək olması;
- kreditlərin yüksək faizlə və sərt şərtlərlə verilməsi;
- “texnopark” anlayışı altında onun üstünlüklərinin yetərinə dərk edilməməsi;

- investorların hər hansı bir məsələnin müzakirəsi və razılaşdırılması, sənədlərin təqdim edilməsi və cavabların alınması üçün “bir pəncərə” sisteminin işlək olmaması və s.;

- zəif istehsal mədəniyyəti; sahə üzrə idarəetmə təcrübəsinin olmaması.

Texnoparkların yaradılması və inkişafı problem məsələlərinə investorların nöqtəyi nəzərindən nisbətən zəif gəlirlilik; torpaq münasibətləri və tikinti ilə əlaqədar razılaşdırma prosedurlarının mürəkkəbliyi; innovasiyon mühitin yaradılması və saxlanılmasının yüksək dəyərə başa gəlməsini aid etmək olar.

Qeyd edilən problemlərin tədricən və ardıcılıqla həll edilməsi üçün texnoparkların yaradılması və inkişafı üzrə dünyanın aparıcı sənaye mərkəzlərinin, texnoloji parklarının fəaliyyətinin üstün cəhətlərini özündə cəmləşdirən standart-şablon deyil, məhz yerli imkanlar və ayrı-ayrı xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla mükəmməl modelinin formalaşdırılmasına ehtiyac vardır. Təbii ki, modelin ümumi skeletinin dövlət, elm və təhsil, investor və cəmiyyət amillərinin nəzərə alınması ilə qurulması vacibdir.

Modelin mükəmməl yaradılması və düşünülmüş şəkildə tətbiqi texnoparklar və onların rezidentlərinin qarşısında bir sıra imkanlar yarada bilər. Bu imkanlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- respublikada mövcud olan təbii və əmək resurslarından, iqtisadi potensialdan maksimum və səmərəli istifadə;

- “Made in Azerbaijan” brendinin yaradılması və xarici bazarlara çıxarılması;

- elmtutumlu məhsullar və xidmətlər üzrə xarici ölkə bazarlarında rəqabət üstünlüyü qazanmaq;

- ölkə sahibkarlarının xarici iqtisadi fəaliyyətini xammal yönümlüyünü hazır məhsul idxalına yönəldilməsi;

- ölkə iqtisadiyyatının keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsinə çıxması və s.

ƏDƏBİYYAT

1. «Azərbaycan Respublikasında 2009 - 2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya»nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 4 may 2009-cu il № 255
2. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı. http://www.president.az/files/future_az.pdf.
3. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 fevral 2014-cü il tarixli 118 nömrəli Fərmanı. <http://senaye.gov.az>,
4. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı http://azertag.az/store/files/untitled%20folder/_STRATEJI%20YOL%20XERITESI_.pdf,
5. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası – gələcək uğurların möhtəşəm təməli. <http://www.xalqgazeti.com/az/news/social/28810>
6. Azərbaycan Prezidenti sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında Fərmanı. 801215 <http://azertag.az/xeber>
7. “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 26 dekabr 2014. <http://www.president.az/articles/13900>.
8. Qaradağ Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 3 iyun 2015-ci il. <http://www.president.az/articles/15445>.
9. Masallı Sənaye Məhəlləsi “Masallı Sənaye Məhəlləsinin yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 13 iyun tarixli 2115 nömrəli Sərəncamı. http://senaye.gov.az/az/senaye_zonalari/mehelleler/

10. Neftçala Sənaye Məhəlləsi “Neftçala Sənaye Məhəlləsinin yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 13 iyun tarixli 2115 nömrəli Sərəncamı. <http://senaye.gov.az/az/senaye/zonalari/mehelleler/>
11. Mingəçevir Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 26 fevral 2015-ci il. <http://www.president.az/articles/14432>.
12. Pirallahı Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 14 sentyabr 2016-cı il. <http://president.az/articles/21072>.
13. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı şəhəri, 21 dekabr 2011-ci il. <http://www.president.az/articles/3833>
14. “Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı şəhəri, 8 oktyabr 2014, <http://president.az/articles/13058>.
15. Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı şəhəri, 5 noyabr 2012-ci il. <http://president.az/articles/6544>).
16. Universitet-texnopark vəhdəti yüksək texnologiyaların və innovativ fəaliyyətlərin inkişaf etdirildiyi məkandır. Azərbaycan müəllimi.- 2013.- 10 may.- S.8. http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi/2013/may/308993.htm,
17. Xarici ölkələrə ixrac missiyalarının təşkilinə, xarici bazarların araşdırılmasına və marketinq fəaliyyətinə, “Made in Azerbaijan” brendinin xarici bazarlarda təşviqinə, yerli şirkətlərin ixracla bağlı xarici ölkələrdə sertifikat və patent almasına, ixracla əlaqəli tədqiqat-inkişaf proqramı və layihələrinə çəkilən xərclərin dövlət büdcəsi hesabına ödənilən hissəsinin müəyyənləşdirilməsi və ödənilmə mexanizminin tənzimlənməsi Qaydası, 2016-cı il 5 oktyabr. <http://www.president.az/articles/21297>.

18. “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 28 dekabr 2012-ci il <http://www.president.az/articles/7191>
19. Qasimov F.H., Nəcəfov Z.M. İnnovasiyaların yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı: “Elm”, 2009, 416 s
20. Ассоциация университетских исследовательских парков Северной Америки (США и Канада) (AURRP). <http://aurrp.org>
21. Авдулов А.Н. Научные и технологические парки, технополисы и регионы науки. / А.Н. Авдулов., А.М. Кулькин. - М.: ИНИОН РАН, 2005. – 148с.
22. Бильдина Ольга Васильевна, автореферат диссертации на соискание ученой степени к.э.н. по теме: Государственная поддержка технопарков как организационной формы развития инновационной сферы национальной экономики. Москва – 2007 (<https://refdb.ru/look/2045834-pall.html><https://refdb.ru/look/2045834-pall.html>)
23. Козырев А. Виртуальный технопарк на основе вычислительной сети как проект регионального и национального масштаба // Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность. - 2006. - №8. - с.12-20
24. Султанова Р.П. Современное состояние развития нефтегазовой промышленности в регионах Азербайджана. Science and world. International scientific journal, № 8 (12), 2014
25. Юзбашиева Г.З «Реструктуризация промышленности Азербайджана». Баку, «ЭЛМ» 2003, с.352
26. Рейтинговое Агентство "Эксперт РА / Исследования / Технопарки как инструмент интенсификации развития производства, 2002. <http://www.raexpert.ru/>, свободный.
27. <http://www.stat.gov.az>
28. <http://www.economy.gov.az>
29. <http://www.technopark.by/business/228.html>
30. <http://www.stp.az>

РЕЗЮМЕ

В магистерской работе изучены и научно исследованы вопросы создание и развитие промышленно технологических парков в промышленно развитых странах мира, а также и в Азербайджане. Изучены и анализированы концепции технопарков и опыты создание научно-высокотехнологичных промышленных парков в Китае, США, Японии и Финляндии.

Изучены и анализированы эффективность созданных научно-высокотехнологичных промышленных парков в Азербайджане.

Проведены сравнительные анализы созданных Азербайджанских и зарубежных технопарков.

Уточнены индивидуальные отличительные признаки технопарков, рассмотрены методики обоснование оценки эффективности создание технопарков.

В работе также исследованы уровень возможности и существующий уровень государственной поддержки технопаркам и в Азербайджане и в зарубежных странах.

Рассмотрены вопросы препятствующие факторы и проблемы создание и развитие промышленно технопарков в Азербайджане и даны предложение носящие рекомендательный характер по решению выявленных проблем.

SUMMARY

The master's thesis is studied and scientifically researched issues of creation and development of industrial technological parks in the industrialized countries and in Azerbaijan. Studied and analyzed the concept of technoparks and experiences the establishment of a scientific and high-tech industrial parks in China, USA, Japan and Finland.

Studied and analyzed the effectiveness of established scientific and high-tech industrial parks in Azerbaijan.

Comparative analyses created by Azerbaijani and foreign technology parks. An individual clarified the distinctive features of parks, describes methods of substantiation of the evaluation of the effectiveness of technoparks.

The work also investigated the level of capacity and existing level of state support to technoparks in Azerbaijan and in foreign countries.

Examines the issues hampering factors and problems of creation and development of industrial technological parks in Azerbaijan and the proposal of a recommendatory nature for the solution of identified problems.

REFERAT

Tədqiqatın aktuallığı. “Yeni iqtisadiyyat”da hər bir ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin səviyyəsi sənayedə innovasiya fəallığından asılıdır. Dünya təcrübəsində qəbul olunmuşdur ki, yeni məhsullara və istehsallara investisiya yatırılarkən firma və müəssisələr xalq təsərrüfatını ayrı-ayrı subyektinin maliyyə-iqtisadi vəziyyətindən, reytingindən başqa həmçinin bu və ya digər ölkədə uğurlu innovasiyalı müəssisə və sahibkarların nə qədər çoxsaylı olmaları və kəmiyyətin necə artmasını təhlil edirlər.

Hazırda ABŞ-da 35%, RF-də 4,-5% sənaye müəssisələri öz fəaliyyətlərinə innovasiya işləmələrini inkişaf etdirir və tətbiq edirlər. Kiçik biznesdə innovasiyon müəssisələr payı ABŞ-da 4-5%, RF-də isə 1% təşkil edir.

Hazırda ölkədə texnoloji parklarının yaradılması üzrə təcrübə toplanılmış və ondan faydalanaraq Naxçıvanda da texnoparkın yaradılması üçün zəruri ciddi potensialın olması nəzərə alınaraq Muxtar Respublikanın ərazisində elmi və sənaye parkının yaradılması daha perspektivli hesab edilir. Naxçıvan Türkiyə və İran dövlətlərinin ərazisindən keçməklə Avropaya və Asiyaya, hava nəqliyyatı vasitəsilə isə birbaşa dünyanın istənilən ölkəsinə çıxış imkanları mövcuddur.

Azərbaycanda ilk texnologiya parkı (Sumqayıt texnologiyalar parkı) 22 dekabr 2009-cu ildə ölkə başısı cənab İlham Əliyevin tərəfindən istifadəyə verilmişdir. STP-nin yaradılmasında məqsəd ölkədə sənayenin neft sektorundan asılılığını azaltmaq, yeni müasir elmtutumlu, yüksək texnologiyalı istehsalların yaradılması, dünya bazarına çıxarıla biləcək məhsulların istehsalını təşkil etmək və əhalini iş yerləri ilə təmin etməkdən ibarətdir.

Sumqayıt texnoparkının, Sumqayıt kimya əsnaye parkının, Balaxanı sənaye parkının və s. yaradılması baza müəssisələrinin maliyyə-iqtisadi vəziyyətinin müəyyən dərəcədə yaxşılaşmasına, həmçinin kiçik və orta ölçülü müəssisələrin fəaliyyətinin fəallaşmasına təkan vermişdir. Lakin sumqayıt texnologiyalar parkının bir neçə ilə fəaliyyətini qurması və tam gücü ilə olmasa da orta səviyyədə işləməsi eyni zamanda 3500-ə qədər insanı iş yerləri ilə təmin edirdi. Dünya

bazarında neftin qiymətinin 2,5 dəfə aşağı salınması və ölkələrin iqtisadiyyatındakı durğunluq və iqtisadi qeyri-sabitlik STP-nin işinə də güclü neqativ təsir etmişdir ki, hazırda demək olar ki, bütün rezident müəssisələr qismən fəaliyyət göstərilir.

Texnoparkların yaradılması məqsədli istiqamətləri dövrün, dünya iqtisadiyyatında gedən proseslər nəticəsində müəyyən dərəcədə transformasiyaya uğramışdır.

Lakin respublikda texnoloji parkların yaradılması və fəaliyyət mexanizmləri, onların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodları mükəmməl deyildir. Bu kimi vəziyyətlər dissertasiya işi üzrə seçilmiş mövzusunun aktuallığını və onun istiqamətini müəyyən etmişdir.

Problemin işlənmə dərəcəsi. Texnoparkların yaradılması və inkişafı problemləri müasir dövrdə bütün ölkələrin iqtisadi maraqlarının bir hissəsini təşkil etdiyi kimi innovasiya biznesinin təşkilinin tipik mexanizmlərinin öyrənilməsi və yeni yanaşmaların hazırlanmasının zəruriliyi bu kimi məsələləri yerli və xarici iqtisadçı - alimlərin elmi –tədqiqat işlərinin obyektinə çevirmişdir.

Bu kimi məsələlərin öyrənilməsinə yerli və əcnəbi iqtisadçı - alimlərdən Ə.X.Nuriyev, R.P.Sultanova, G.Z.Yüzbaşeva, Q.S.Süleymanov, Ə.V.Hacıyev, F.H. Qasımov, S.M.Məmmədov, O.Priqojin, R.Çeçenova, V.Yatnova, St.Bir, D.Hey, T.Kvaşim, Ş.Taçuno, A.Anderson, Y.Ştant, A.Verenikina, D.Voloşin, P.Draker, B.Zabelin, N.Lipatnikov, B. Milner, N.Orlova, B.Sedova, və bu kimi digər alimlərin elmi əsərlərində geniş yer verilmişdir.

Lakin yüksək səviyyəli tədqiqatların aparılmasına baxmayaraq dünya iqtisadiyyatında gedən sürətli inkişaf tendensiyaları yeni-yeni problemlərin yaranmasına səbəb olur. Yerli alimlərin əsərlərində əsasən diqqət innovasiyalı sənaye mərkəzlərinin, texnoparkların əhəmiyyəti və yaradılması ilə nə vəd edir kimi məsələlərin araşdırılmasına həsr edilmişdir. Azərbaycanda texnoparkların inkişafı xüsusiyyətləri, fəaliyyət mexanizmləri, ayrı-ayrı sahələr üzrə onların fəaliyyət xarakteristikalarının müqayisəsi, texnoloji parkların yaradılmasının

səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodları, dövlət dəstəyi istiqamətləri və mexanizmləri kifayət qədər araşdırılmamışdır.

Dissertasiya işində problemin dərinliyi və böyüklüyü, onun aktuallığı və artan prkatiki əhəmiyyəti tədqiqatın mövzunun, obyektini və predmetini, məqsədini və vəzifələrini müəyyən etmişdir.

Tədqiqat obyektini. Azərbaycan Respublikasında neçə illərdir ki, yaradılmış və fəaliyyət göstərən texnoloji parklar və sənaye mərkəzləri, ümumilikə texnoloji parkların yaradılması və inkişaf məsələləri təşkil etmişdir.

Tədqiqatın predmetini. Texnoloji parkların yaradılması və inkişafına nəzəri və metodiki yanaşmalar tədqiqatın predmetini təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi. Azərbaycanda texnoloji parkların yaradılması, inkişaf etdirilməsi və elmtutumlu və yüksəktexnoloji parkların yaradılmasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi tədqiqatın məqsədini təşkil edir.

Müəyyən edilmiş məqsədlərə nail olmaq üçün bir neçə vəzifələr təyin edilmişdir:

- texnoparkların fərqli əlamətlərinin təyin edilməsi;
- Azərbaycanda texnoparkların yaradılması zəminləri və xüsusiyyətlərini müəyyən etmək;
- texnoparkların yaradılmasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin metodiki alətlərinin əsaslandırılması;
- texnoparkların inkişafına dövlət və regional (yerli) dəstəyin vəziyyətinin öyrənilməsi və bu istiqamətdə mümkün tədbirlər sisteminin işlənilməsi.

Tədqiqatın nəzəri-metadoloji bazasını innovasiya iqtisadiyyatı sahəsinə xüsusi diqqət yetirən, elmi- tədqiqat işləri aparən yerli və əcnəbi iqtisadçı- alimlərin elmi əsərləri təşkil etmişdir. İşdə sistem, mənaqıq, struktur və müqayisəli təhlil metodlarından, həmçinin ənənəvi təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin və inkişafı qiymətləndirilməsi metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazasını mövzunun işlənilməsi ilə əlaqədar müəyyən edilmiş məsələlərin tədqiqi üçün zəruri olan statistik məlumatların əldə

edilməsi üçün ADSK-nın rəsmi saytı, mövzu ilə əlaqədar internet resurslar, yerli xarici iqtisadçı-alimlərin elmi əsərləri təşkil edir.

Elmi yeniliyi.

1. “Texnopark” anlayışı ona innovativlik, ərazi lokallığı və təşkilati qarşılıqlı əlaqə kimi fərqli əlamətlər əlavə edilməklə dəqiqləşdirilmişdir.

2. Texnoparkın yaradılmasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin metodiki alətləri əsaslandırılmışdır.

3. Texnoparkların yaradılması və inkişafına dövlət dəstəyi vəziyyəti araşdırılmış və müvafiq olaraq zəruri tədbirlər dəsti təklif olunur.

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti. Verilən müddəalar və təkliflərdən:

- dövlət hakimiyyət orqanları texnoparkların yaradılması və fəaliyyət göstərməsinə, sənaye siyasətinin işlənilməsi və reallaşdırılmasına dəstək prosesində yararlı bilərlər;

- texnoparkların yaradılması və inkişafı konsepsiyası, proqram və layihələrinin əsaslandırılmasında sənaye müəssisələri tərəfindən istifadə oluna bilər;

- ali təhsil ocaqlarında “Sənayenin iqtisadiyyatı”, “Qeyri-neft sənayesinin iqtisadiyyatı”, “İnnovasiya menecmenti”, “Sahə iqtisadiyyatı” fənlərinin tədrisi proseslərində istifadə oluna bilər;

- texnoparkların yaradılması planının hazırlanması zamanı nəzəri və metodiki yanaşmaların əsaslandırılmasında sahə elmi-tədqiqat strukturları tərəfindən istifadə oluna bilər;

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, 8 paragraf, nəticə və tövsiyələr və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla, cəmi 96 səhifədən ibarətdir.

Elmi rəhbər:

dos.S.M.Məmmədov

Magistrant:

Mahmud.R.Hacıyev

